

Sammattiseura ry

Sammatti ennen vanhaan

Simmottis pruukattii praakastella

toim. Toivo Haatio

Sammattiseura ry

Sammatti ennen vanhaan

Simmottis pruukattii praakastella

Toim. Toivo Haatio

Kannen suunnittelu: Nina Haatio

ISBN 978-952-92-6775-0

Sisällys

Saatteeksi	4
Esipuhe	6
Kartanoelämää Sammatissa	8
Kartanon synty	8
Schmiedefeltien aika Luskalassa (1649 – 1722)	8
Brunowien aika Luskalassa (1723 – 1776)	10
Torpparikausialkaa	12
Aatelisten keskinäiset sukulaisuudet.....	12
Sotureita ja sissejä	13
Elias Lönnrot ja sammattilaiset	16
Kesälomat Mikkolassa.....	16
Nikun isäntä.....	16
Lönnrot sammattilaisten parantajana.....	17
Lönnrot Lammin uudistilalla	20
Kalamies Lönnrot	21
Viimeiset vuodet Lammilla	22
Hautajaiset	24
Usko ja kulttuuri.....	26
Varhain opintielle	31
Ensimmäiset ylioppilaat 1650-luvulta	31
Toinen ylioppilaspolvi	32
Ylioppilaat 1700-luvun loppupuolella.....	33
Ylioppilaat 1800-luvun alkupuoliskolta	33
Ylioppilaiden sijoittuminen	34

Lohjan pedagogio.....	34
Sammattiin kansakoulu	36
Sammatin kesävieraista	39
Kesäsammattilaisen muisteluja.....	40
Kappeli ja kirkko	46
Kirkon ja tapulin korjauksia	48
Lönnrot kappelin hyväntekijänä.....	49
Uudistuva kirkkorakennus	51
Lapsuuskirkko elää	53
Karstu Sammattiin	57
Kaakerholman kaupunki.....	62
Henkilökuvia	66
Leikkilän vanhoist äijist.....	66
Vanhoja työmenetelmiä	69
Härät ja härillä ajaminen.....	69
Vanhoista kalastusmenetelmistä.....	71
Röysykalastus	71
Vaviokalastus	74
Pakinoita	78
Muita pikkujuttuja	82
Sammatista tehdyt haastattelut	84
Sammattiseurasta lyhyesti	85
Lähteet	86

Saatteeksi

Ihmiset ja yhteisöt tarvitsevat suuria kertomuksia voidakseen hahmottaa historiallisen yhteytensä ymmärrettävällä tavalla menneeseen, ja samalla myös tulevaisuuteen. Nämä suuret kertomukset muodostuvat pienistä puroista, paikallisista kertomuksista ja tapahtumista yhdistyen kansalliseen muistiin. Yksi tällainen suuri kertomus on 1800-luvulla syntynyt kansallisuusaate, kansallinen kulttuuri ja siihen liittyvät tavat ja ilmaisut. Lopputuloksena tästä kehityksestä oli Suomen valtiollinen itsenäisyys. Sammattilaisella Elias Lönnrotilla oli keskeinen asema ja merkitys kansallisuusaatteen tarinassa luodessaan itsenäisyysaatteen perusteita.

Suuriin kertomuksiin liittyvät aina paikalliset tarinat ja niistä koostuva perinne. Sammatti on tästä oiva esimerkki. Sammattilaisilla on oma murteensa, joka on kiinnostanut kielen tutkijoita ja opiskelijoita Elias Lönnrotin ajoista lähtien. Niinpä sammattilaisista ja kesäsammattilaisista on tehty haastattelunauhoja 1950-luvun alusta lähtien. Sammattiseura on saanut käyttöönsä yhteensä yli kaksisataa tuntia haastattelunauhoja. Lisäksi olemme saaneet päiväkirjoja, kirjeitä, muistiinpanoja, lehtileikkeitä ja tarinoita. Yhteistä pyrkimystä tämän kirjan aikaansaamiseksi osoittaa mm se, että haastateltujen henkilöiden sukulaiset ovat hankkineet nauhoista cd-versiot käyttöömme omalla kustannuksellaan. Tämä on huomattavasti helpottanut kirjan tekemistä ja siten historian tallentamista. Saatu apu on antanut voimia saattaa kirjoitustyö päätökseen.

Idea tämän kirjan tekemisestä syntyi loppukesällä 2007 miettiessämme Sammattiseuran hallituksessa tulevia 75-vuotisjuhlia. Kaikilla oli halu löytää sellainen toteutamismuoto, josta jäisi pysyvä muisto Sammattiin. Halusimme tallentaa tarinoita, tapahtumia ja sammattilaisten ja kesäsammattilaisten identiteettiä kirjan muotoon. Näin ne eläisivät kaikkien meidän piirissä sukupolvesta toiseen.

Ehdotuksen tekijänä oli koko hallituksemme. Tämän päätöksen jälkeen katseet kääntyivät Toivo Haatioon. Hän oli kirjoittanut neljä omakustannetta Sammatista: Torpat ja torpparit, Isäntien Sammatti, Sankarivainajat ja Sammatin sotilaat. Näitä kirjoittaessaan hän oli tutustunut laajalti Sammattia koskevaan historialliseen aineistoon. Toivo Haatio lupautui pyynnöstämme toimittamaan kirjan.

Kirjamme on seuramme juhla kirja ja kuvaa kotiseutuamme, sen merkitystä ja elämää. Tässä tulevat mieleen Elias Lönnrotin sanat kirjeessään kotiväelleen vuonna 1828: ”Kuinka tyhjä onkaan maailma verrattuna siihen ahtaaseen piiriin, missä lapsuutemme päivät ovat kuluneet. Jokainen kotiseudun kivi on tyhjentämätön kultakaivos, kun sitä vastoin Perun kuuluisat kultakätköt näyttävät alastomilta kallioilta”. Tämä on laittamattomasti sanottu.

Lainaus ilmaisee oivallisesti S ammattiseuran ajattelua. Se kuvaa sattuvasti kotiseututyötä ja sen merkitystä. Totuus on, että kotiseutu muodostaa jokaiselle meistä yhden elämämme tärkeimmistä kiinnepohdista. Muotitermi puhuisi kiinnepohdista sijasta juurista. Kotiseudun muistaminen ja sen hyväksi tehtävä työ on osa meitä, osa maailmankuvaamme, osa identiteettiämme ja osa kansallistuntoamme. Loppujen lopuksi se on työtä isänmaamme hyväksi sanojen parhaimmassa merkityksessä historia ja nykyisyys tuntien

Haluan kiittää ensinnäkin Toivo Haatiota uskalluksesta ja voimista ryhtyä tähän kirjoitustyöhön. Kiitän myös kaikkia ammattilaisia ja kesäammattilaisia ystävällisistä ja auliista avusta ja tuesta kirjan tekemisessä Tähän liittyvät kannustukset ovat jääneet mieleeni. Kiitokseni osoitan myös arkkipiispa Jukka Paarmalle ja tutkija Marja Terttu Knapakselle heidän puheenvuorojensa julkistamismahdollisuudesta.

Toivon – ja uskon – kirjan lisäävän tietoamme Sammatista, kotiseudustamme, ja samalla se veisi eteenpäin rakkauttamme omaan kotiseutuun ja isänmaahan. Tarinat ja kertomukset jäävät elämään.

Sammattiseura haluaa kiittää seuraavia kirjamme julkaisemista taloudellisesti tukeneita yhteisöjä: Työeläkeyhtiö Ilmarinen, Aktia Pankki Oyj Lohjan konttori sekä Lähivakuutusyhdistys Etelä.

Risto Piekkari
Sammattiseuran puheenjohtaja

Esipuhe

Sammatin historiaa on kirjoitettu viime vuosien aikana laajasti ja Sammatin uuden historiateoksen julkaiseminen Lönnrotin 200-vuotissyntymäjuhlan kunniaksi oli mit-tava ponnistus ja osoitti, miten paikallisen yhteistyön avulla voidaan saada aikaan merkittävä historiateos.

Vaikka historiateoksen julkaiseminen vaati laajaa aineistojen läpikäyntiä ja voisi kuvitella, ettei aineistoa enää riittäisi uusille kirjoituksille, on tuon merkkitteen jälkeenkin ilmestynyt suppeita aihekohtaisia paikallishistoriaa ja paikallisia tapah-tumia sivuavia kirjoituksia.

Sammatin paikallishistoriaa on kirjoitettuna säilynyt koko viime vuosisadan ajalta, mutta usein nämä julkaisut ovat jo jääneet ansioistaan huolimatta unholaan, tai ovat julkaistu julkaisusarjoissa, joiden saatavuus ei enää ole sammattilaisten ulot-tuvilla.

Tähän kirjaseen on koottu näitä 'unholaan' jääneitä tarinoita ja artikkeleja sekä Sammatissa koko 1900-luvun aikana eri tarkoitukseen tehtyjä laajoja haastatteluja. Erityisen arvokkaita ovat olleet eräät yksityisarkistojen aarteet, joiden sisältö saat-taisi seuraavien sukupolvien aikana tuhoutua.

Nämä käsikirjoitukset, jotka usein on kirjoitettu Sammatin murteella, ovat antaneet kirjalle myös alaotsikon 'Simmotis prukattiin praakastella'.

Kaikkia juttuja ei pidä arvioida paikallishistoriallisena totuutena vaan niissä on py-ritty kertomaan se, mitä tavalliset ihmiset asioista toisilleen jälkikäteen kertoivat.

Erityisen maininnan ansaitsevat Adolf Lietsalon ja Paavo Lietzénin yksityisarkistot, joista vuosi toisensa jälkeen löytyy Sammatin historiaa valaisevia helmiä.

Adolf Lietsalo on myös ainoa sammattilainen, jolta on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoissa säilynyt äänite, jossa hän kertoo omakohtaisista kokemuksista tapaamisistaan Elias Lönnrotin kanssa. Toinen tällainen äänite on 60-luvun alussa tehty radiohaastattelu Suomusjärven Lahnajärvellä asuneesta Heinon papasta. Kaikki muut kertovat toisen käden tietoa siitä, mitä ovat esim. vanhemmiltaan kuulleet.

Tämä kirja on ajoitettu ilmestymään Sammattiseura 75-vuotisjuhlan kunniaksi. Tarkoitus ei kuitenkaan ole jäädä lepäämään laakereilla, vaan aineiston keruu jat-kuu. Sammattilaisten yksityisarkistot toivottavasti raottuvat myös tulevaisuudessa,

sillä olen varma, että piironkien ja arkkujen kätköissä on edelleen kellastuneita paperikääröjä, joissa on omaa sukuakin laajemminkin kiinnostavaa aineistoa.

Omalta osaltani kiitän Sammattiseuraa mahdollisuudesta saada toimittaa tämän kirjasen.

Toivo Haatio

Kartanoelämää Sammatissa

Sammattilainen historiankirjoitus ei ennen 1990-luvun loppua tuntenut sammattilaista kartanoelämää vaikka Luskalan kartano esiintyy jo vuonna 1909 julkaistussa Suomen ennen isovihan (vv. 1713 .. 1721) aikaisia aatelissukuja käsittelevässä Jully Ramsayn selvityksissä Schmiedefelt-suvun osuudessa.^[2] Schmiedefelt-aatelissuku kuitenkin sammui miespuolisten edustajien osalta jo 1700-luvun lopulla.

Luskalan kartanoa hallitsivat aatelissuvut 1700-luvun loppupuolelle, jolloin kartano ensin jakautui kahden Brunow-sukuun kuuluvan veljksen kautta kahtia ja näistä molemmat myivät myöhemmin osuutensa ja muuttivat Luskalasta.

KARTANON SYNTY

Luskalan kartano syntyi 1600-luvun puolivälissä, kun Hämeen läänin jalkaväkirykmentin everstiluutnantti Joakim Schmidt sai 3.7.1648 Ruotsin kuninkaalta kuusi taloa Karjalohjan (Sammatin) Luskalan kylästä. Hän sai seuraavana vuonna 28.9.1649 vielä kaksi taloa lisää ja samassa yhteydessä kartanolle myönnettiin säterioikeus. Joakim Schmidt aateloitiin 15.10.1649 (nr. 751, Ruotsin ritarihuone) ja hän alkoi aatelisnimenään käyttää nimeä Schmiedefelt.

SCHMIEDEFELTIEN AIKA LUSKALASSA (1649 – 1722)

Joakim Schmiedefelt palveli everstiluutnanttina Hämeen läänin jalkaväkirykmentissä ja hänen puolisosstaan tiedetään ainoastaan etunimi, Beata.

Heillä tiedetään olleen ainakin viisi lasta, joista kolme oli poikia ja kaksi tyttöjä. Pojat valitsivat itselleen sotilasuran ja ainakin toinen tyttäristä, Katarina, avioitui everstiluutnantti Karl Rennerfeltin kanssa. Toinen tyttäristä, Ester, eli vielä v. 1674 Luskalassa naimattomana.

Joakim Schmiedefelt hallitsi Luskalaa n. 20 vuoden ajan kuolemaansa asti. Hänen jälkeensä perintökartanon sai hänen vanhin poikansa Detlof (s. 1650).

Detlof Schmiedefelt meni sotilasuralle isänsä tavoin ja eteni aina Savon jalkaväkirykmentin kortteerimestariksi. Hän oli aluksi rykmentin lippumiehenä ja vastasi kuormaston kulkureiteistä, marssireitin kuljettavuudesta ja leiripaikkojen valinnasta. Hänet ylennettiin luutnantiksi vuonna 1676 ja myöhemmin kortteerimestariksi. Tästä tehtävästä hänet kuitenkin erotettiin tehtävien laiminlyönnin vuoksi.

Detlof avioitui majuri Krister Gyllenhjertan tyttären, Beatan, kanssa. Avioliittoa edelsi pitkä, kolmen vuoden kihlaus aika. Kahdeksan kuukautta avioliiton solmimisen jälkeen syntyi esikoinen. Ajan moraalikäsitusten mukaan kahdeksan kuukautta ei ollut riittävä aika, joten tämän johdosta molemmat puoliset joutuivat ritarihuoneen virkailijan puhutteluun ja heille määrätin rangaistukseksi sakkoja. Detlof kuoli v. 1688, mutta Beatan tiedetään eläneen leskenä Luskalassa vielä 1693.

Puolisoille syntyi parikymmenvuotisen avioliiton aikana kaikkiaan 8 lasta, joista kuusi ehti aikuisikään. Poikia oli kaikkiaan viisi ja tyttöjä kolme.

Kolmas Luskalan kartanoa hallinnut Schmiedefelt oli Detlofin ja Beatan poika Kristian Joakim (s. 1672). Kristian on myös ensimmäinen kartanonomistaja, joka on myös asunut pitempiä aikoja kartanossaan.

Kristianin sotilasura oli ristiriitainen. Ura päättyi lopulta erottamiseen ja hän itse kärsi loppuvuosiensa mielenterveydellisistä ongelmista. Hänen viimeiset vaiheensa syksyllä 1721 eivät ole mairittelevia. Kristian lähti ilmeisesti lokakuussa 1721 matkalle Turkuun ja majoittui Suomusjärven Taipaleessa ratsumestari Krister Thauvoniuksen luona. Täällä hän ensin yritti hukuttautua, mutta ei tässä onnistunut ja täydensi tekoaan viiltelemällä itseään partaveitsellä rintaansa. Näihin vammoihin hän lopulta kuoli ja haudattiin seuraavan vuoden tammikuussa Karjalohjan kirkon kuoriin.

Hän eteni sotilasurallaan ensin luutnantiksi Turun läänin kolmikasratsuväkirykmentissä v. 1701 ja majuriksi 1705. Isovihan aikana hänet nimitettiin venäläisten toimesta laamanniksi hoitamaan Vaasan lääniä, mutta hänet erotettiin v. 1720 'mittaamattoman itsekkyden' johdosta. Hänen epäiltiin jo tällöin kärsineen mielenterveysongelmista.

Hän oli kolme kertaa naimisissa. Ensimmäinen puoliso oli Elisabeth Gezelius, ratsumestari, Vihdin Olkkalan omistaja, Henrik Ekestubben (s. n. 1641, k. 1694) leski. Elisabeth itse oli Turun piispan Johannes Gezeliuksen (vanh.) ja Gertrud Gutheimin tytär.

Vihdin pitkäaikainen kirkkoherra Anders Johan Hipping, joka ansioitui myös historioitsijana ja julkaisi vuonna 1845 Vihdin historian^[3], kuvaa tässä kirjassaan avioliittoa seuraavasti: 'Kummallisia asioita oli tähtynyt tapahtua tässä avioliitossa, sillä eräessä konsistorille 26 päivänä marraskuuta 1696 osoitetussa kirjelmässä valittaa Elisabeth Gezeliuksen poikapuoli Henrik Ekestubbe sitä, että Schmiedefelt 22 päivänä marraskuuta 1696, kun kirkontornissa soitettiin ensimmäinen soitto, oli mennyt kirkkoon, kaatanut penkit kumoon, avannut Ekestubben sukuhaudan ja ryöstänyt sieltä hänen äitipuolensa ruumiin. Todennäköisesti tämä oli silloin vain väliaikaisesti haudattu, sillä hänet haudattiin juhlallisesti 30 päivänä marraskuuta. Tämä

Schmiedefelt asui sittemmin Karjalohjalla, jossa vieläkin rahvaan keskuudessa liikkuu juttuja hänen hurjuudestaan ja eriskummallisista edesottamuksistaan'.

Ensimmäisestä avioliitosta muodostui varsin lyhyt, sillä Elisabeth kuoli jo vihkimistä seuraavana vuonna (v. 1696). Toinen puoliso oli everstiluutnantti Joakim von Rohrin tytär Lovisa, jonka kanssa Kristian sai kaksi tunnettua lastaan. Toinen lapsista kuitenkin kuoli pian syntymän jälkeen. Kristian avioitui vielä Lovisan kuoleman jälkeen kolmannen kerran. Tällöin puolisoiksi tuli Dorotea Brummer.

BRUNOWIEN AIKA LUSKALASSA (1723 – 1776)

Kristianin ainoa tunnettu perillinen oli hänen toisesta avioliitostaan oleva tytär Beata, joka oli syntynyt vuonna 1704. Hänet vihittiin tammikuussa 1722 vihtiläisen Carl Magnus Rennerfeltin kanssa, mutta avioliitosta muodostui lyhyt miehen kuoltua jo samana vuonna. Heille syntyi kaksoset, poika ja tyttö, jotka kuitenkin kuolivat pian syntymän jälkeen ja haudattiin helmikuussa 1723 Vihdissä.

Luskalan kartano siirtyi nyt Brunow-suvulle Beatan avioituttua syyskuussa 1723 kornetti Berndt Johan Brunowin kanssa.

Brunow suku aateloitiin Ruotsissa jo vuonna 1575 ja Berndt Johan Brunow polveutui suoraan suvun kantaisästä neljännessä polvessa. Berndt Johanin isä, Gustaf Adolf, oli arvoltaan luutnantti ja kaatui Gemauerthofin taistelussa vuonna 1705. Suvulla oli omisti useita kartanoita Etelä-Suomessa, mm. Janakkalan Irljala. Berndt Johan Brunow itse omisti jonkin aikaa myös Vihdissä Kourlan säterikartanon, jonka hän hän oli ostanut itselleen konstaapeli Johan Adolf Hästesko-Fortunalta 1735.

Pariskunnalla oli kaikkiaan 12 lasta, joista tyttäret pääosin kuolivat jo hyvin nuorena. Berndt Johan itse kuoli vuonna 1768 ja Luskala jaettiin kahdelle pojalle, joista toinen oli isänsä etunimikaima, Berndt Johan (s. 1736), ja toinen oli vuonna 1747 syntynyt Carl Fredrik.

Kun Luskalassa tehtiin isojako vuonna 1776, oli Carl Fredrik jo 12.4.1775 vaihtanut osuutensa Nummen Luttulasta tulleen Joseph Heerman kanssa. Berndt Johan suoritti vastaavanlaisen vaihdon Karjalohjan Katteluksen omistajan Johan Dahlmanin kanssa huhtikuussa 1777. Näin kartanon puolikkaat olivat saaneet uudet omistajat. Kuvassa 1 esitetään Luskalan talojen lähipiiristä karttaote, josta selviää peltojen sijainnit taloittain.

Kuva 1 - Ote Luskalan isojaon kartasta vuodelta 1776. Talo nro 1 on Löfkulla ja talo nro 2 Alitalo.

TORPPARIKAUSI ALKAA

Luskalan kartanolla säterikartanona oli ennen muita sammattilaisia tiloja oikeus perustaa torppia. Luskalan kartanon alueelle perustettiinkin 1750-luvun lopussa ensimmäinen Sammatin torpista. Torpan nimi vaihtelee alkuvaiheessa, mutta vakiintuu myöhemmin Pokka-muotoon. Aikaisempia kirjoitusasuja ovat Påkala, Påcka ja Pocka. Torppa perustetaan Valkjärven ja Ruokjärven väliselle kannakselle ja torppari vaihtuu aluksi tiuhaan tahtiin. Torppa esiintyy isojaon kartoissa (ks. Kuva 2).

Kuva 2 - Pokan torppa vuoden 1776 isojaon karttaotteessa

AATELISTEN KESKINÄISET SUKULAISUUDET

Aatelisten keskuudessa vallitsi puolison valinnassa tiukka kuri. Säätykiertoa ei merkittävässä määrin tapahtunut. Tämä ilmenee myös Luskalan Schmiedefeltien ja Brunowien avioliittoja selvitettäessä. Liitteessä esitettyihin Luskalan hallitsijoiden perhetauluihin on lisätty sukulaisuussuhteet ja solmitut avioliitot, joiden avulla on helppo havaita, ettei avioliittoja juurikaan solmittu oman säädyn ulkopuolelle.

Sotureita ja sissejä

Isovihan aikainen kuuluisa sissipäällikkö Tapani Löfving vieraili matkoillaan myös Sammatissa. Heikki Ylikangas mainitsee tämän Lohjan historiategoksessa ^[5] kuvaillessaan Löfvingin toimintaa Lohjan seudulla. Eteläisen Suomen ollessa venäläisten miehittämänä ryhtyivät jotkut sotilaat ja talonpojat sissitoimintaan venäläisiä vastaan ja Ylikankaan mukaan Lohjan seutu muodostui yhdeksi sissisodankäynnin keskusseuduksi maassamme. Lohjanjärven saaristo tarjosi sisseille sopivia lymy-paikkoja ja erityisesti kesäaikaan eivät venäläiset voineet toimia alueella sopivien kuljetusvälineiden puuttuessa.

Sissit tarvitsivat paikalliselta väestöltä apua ja suojelua ja eräiden talojen isännät auttoivat sissejä muonituksen osalta ja tarjoamalla suojapaikkoja. Tämä oli luonnollisesti varsin riskialtista toimintaa ja toiminnan paljastuminen johti yleensä talon ryöstelyyn venäläisten toimesta.

Ylikangas kuvaa Tapani Löfvingin käyntiä Kaukolan Kirmalla seuraavasti: *'Viimeinen tieto lohjalaisten ja sissien välisestä yhteistyöstä on tammikuulta 1718. Silloin Outamon rusthollari Kaarle Kasperinpoika opasti joukon sissejä Karjalohjan läpi Perniön merenrantaan, josta sissit purjehtivat Ruotsiin. Joukko poikkesi matkallaan mm. Karjalohjan Kaukolaan Matti Niilonpoika Kirman taloon, josta ottivat hevosen. Palatessaan 4 viikon kuluttua Kaarlo Kasperinpoika toi hevosen takaisin.'*

Matti Niilonpoika (Matts Nilsson) oli syntynyt Kirmalla v. 1667 ja oli Kirman talollisena vuodesta 1687. Matti kuoli Kirmalla v. 1737.

Vanhimmissa Sammatin nauhoitteissa ^[1] ja Adolf Leitsalon yksityisarkistossa ^[4] on joitakin muistitietoon perustuvia juttuja myös 1700-luvun puolivälin jälkeiseltä ajalta. Myllykylän Naatun ratsumestari B. H. Rotkirch'istä on säilynyt useita juttuja, joista Lietsalon kertomana seuraavassa muutama:

Niin, se oli semmone se ryttmestar Ruutsirki, sanottiin tääl, se piti tota Naatun puustellii ja hän oli sellane kovi huomattu mies et hänest muistellaan paljon sim-mottii vanhoi juttui hän oli hyvin semmone karski ja ärjy luonnostas. Jutellaan ker-ranki et hän oli trenkis komentannu menemään yli järven tohon Löökullaan mis asus yks luutnantti Bryynov jollaan asiall sit mut oli nii heikko jää et trenki ei hir-vinny lähtee hän sanos et sii menee henki jos noin heikol jääl menee. Nii ryttmä-s-tari oli kovin kironnu ja sanos et 'Mitä väärtti sinun perkeleen ruokottoman henki oli'. Ja trenkin täytys lähtee ja sil taval hän sit pääsi yli järven.

Myös toinen juttu kertoo tästä ratsumestarista, joka kovuutensa lisäksi lienee ollut varsin herkkähipiäinen ja arvonsa tunteva.

Ja kerran oli sit yks Tapper tullu kylään se oli vissii niit vanhoi lohjalaisii uudenmaan trakuunoi, joku aliupseeri. Ja he oli sit rytmestarin kans ryyppäneet yhres ja praakasiva ja lauloiva välil ja oli tullu kaikenlaisii jutui siin ja rytmestari oli kehunu uutta pyssyytäs kuinka mainio se oli ja Tapper oli sitä kattellu kans ja hän oli krääsänny sen kans et se ei ole mitään väärtti se pyssy et hän vaikka pyllistää pyllys et toinen saa vaikka ampuu. Ja sit hei löi vetoo siit et niin tehrää, kun ens aikas riireltii. Mut talos oli kolmaski miäs, Päkki nimine, vanha trakuuna kans, ja oli yksis neuvoos Tapperin kans. Kun hän latas sen pyssyn ja sai fuskattuu niin et jätti haulleet pois ja latas paljan kruutin kans. Mentii pihal ja mitattin matka, jotain 25 asklaa ja niinku puhe oli Tapper laski housus ales ja pyllisti takapuoles ja rytmästari täräytti ampuu ja Tapper nosti housus ylös eikä ollu yhtää mitää vikaa. No se oli semmone juttu.

Mut rytmästarin oli tullu kuitenkin hiuka surku sentään Tapperii, hän oli vähä pyhkinny silmiis ennen ampumist ja sanos et 'Tapper on hyvä mies mut täytyy tappaa vaan kun kerran vetoo oli lyöty.

Tierä sit kui sen veron kans kävi. Kyl niin kehutaan et' Tapper voitti, mut mahroiks rytmestarka niin pal olla juavuksiis, ettei hä sitä falskeut malttanu.'

Ehkä tunnetuin sammattilainen sotilas oli 'Luskalan kersantti' Nils Stålhane, joka asui Luskalan Löfkullan Ruokjärven torpassa 1830-luvulla. Hänen edesottamuksiin on Paavo Lietzén^[6] kirjannut muistiin.

Toolhana oli pitkä, laiha miäs ja ykssilmääne. Kova viinamiäs ja tappelmanni tää Toolhana kans oli ja sai häv välist sakkoakin, kun oli liikaa kovij jotaan krälläny. Kova mies hän kans oli onkema ja onkel hä sit vaan ain istuskin kun ei muutaakaan tyätä ollu. Luskalan vanha Sanströmmin-vainaa jutteli, et hän muistaa kuin Toolhana pruukas istuu ruuhes onkel. Simmot hyvin oikiaana hän istus istuimel. 'Istuu nii just ku Toolhana onkel' pruukataa sanoo vieläki.

Kerran kun Toolhana taas istus pillistön takaan onkel, rupesiva heip pojan pölfästip paiskelemaan kivii järveen ja huusivat: 'Toolhana, Toolhana!' Silloin oli Toolhana rupenuk kiromaan, niinku hän pruukas ja huusi et jolles teip perkeleen pojarakkarit ol hiljaan, ni mää tulej ja otan teitin tukastas kii! Silloin poikiil maa kelpas.

Paavo Lietzénin ja Adolf Lietsalon arkistoista ovat myös nämä Karstun Joenpellon torppareista ja sotilaista kertovat jutut.

*Karstun Joenpellon trakuuna Frummi asus Alhonpään torpis. Tä Frummin kehu-
taan olleen kovin vahva miäs. Kerta kun mentiin karhujahtiin, tuli juttuu siit et kuin
karhun keihästämisen täytyy käirä; et koht ku saa keihääs pistettyyn karhuun, täy-
tyy painaa varrempäätä maata vastaan, muutoon ei sitä piruka hallitte. Sillo
Frummi kryptäs, et kyl hän pitää keihään kailosas, ja tappaa karhu sil tapaa yk-
sinäs. Ja ku sit karhun kimppuun käytiin, niin pisti Frummi koht keihääs karhuuj ja
piti sit vahvastaa varrest kiin, mut niin kovaa ryäpytyksee hä sii sentääj joutus, et
huonostas hänen käyny ols, jollei toiset olis apuu tullee.*

*Täl Frummil oli usjaat poikaa ja yks Niiles nimine otti värvinkin kaarttii yhren toisen
Sammatin pojan kans. Hei joutusivak koht Pualaa sotaa ja sinnen Niiles jäi. Se
mahroi ollas sel vuorel tuhannen kahreksasataa kolkymmentä yks. Se toinen poika
oli nimeltäs Sakarias Malmi ja ku hänev värvinkis loppus kaartis, ni hän tuli taas tä
Sammattii ja asus piänes tuvasas Niämenkyläs. Hän pruukas jutella usee sota-
asjaist ja kun niist joku vaan kysys jotaan, ni kyl hän alkas koht praakamaa, et: 'Sil-
loon kun mää ja Frummin Niiles ... ,' ja kovii poikii hei olivat ollee joka asjaas. Mut
hirmiäät leikkii tykkäs Malmi soran oleva. Kerranki hei olivat tulleet yhteen paik-
kaan misä päivää ennen oli kovin tapeltu. Ruumii oli nii ettei jalka sijaa saanu ja
verta ja rapakkoo puolee sääree.*

*Malmi asus juur kylän kujansuus metäsyjrjäs. Kerran talvel Kulki siat tulivas sihej ja
metäst hyäkkäs susilauma sikain kimppuun. Silloon Malmi pääs apuuj ja annoi su-
siil sen peijakkaan löylyn. Hänt oli harmittanu ku hän ei ollu saanu sen parempaa
aset, kul luuvan käteesäs siin kiiruusas. Hän ols saanut tapettuun pia suden tai pa-
rikin, oli hän kehunuk, kunnei ne olleet koht kiiruisii pakoom menemää.*

Elias Lönnrot ja sammattilaiset

KESÄLOMAT MIKKOLASSA

Leikkilän Mikkolasta tuli Elias Lönnrotin kesänviettopaikka hänen muutettuaan Kaajanista Helsinkiin. Mikkolan talo oli vuonna 1841 siirretty aikaisemman ryhmäkylän paikalta nykyiselle paikalleen Silmäjärven pohjoispuolelle.

Ensimmäinen Lönnrotin perheen kesä Mikkolassa oli vuoden 1854 kesä kokonaisuudessaan. Lönnrot perheineen saapui jo toukokuun viidentenä päivänä ja viipyi Mikkolassa aina syyskuun loppuun. Seuraavana kesänä syntyi Sammatissa myös esikoinen Ida.

Kesäsammattilaisena Lönnrot etsi myös koko ajan pysyvämpää asuntoa lähinnä Haarjärveltä läheltä synnyinpaikkaansa Paikkarin torppaa. Lopulta marraskuussa 1859 hän osti Haarjärveltä Nikun talon, johon hän asettui pysyvästi jäätyään 1862 kesäkuussa eläkkeelle.

NIKUN ISÄNTÄ

Ostettuaan Nikun talon Lönnrot aloitti talon korjaamisen rakentamalla taloon mm. toisen kerroksen. Talon rakentamisen ajasta ja Lönnrotin talonpidosta kertovat useat sammattilaiset juttuja, joita he ovat kuulleet vanhemmiltaan.^[1]

Lönnrot itse oli kiinnostunut rakentamisesta ja seurasi tarkkaan eri rakennusvaiheita. Hän piti myös hyvää huolta rakennusmiehistään ja kerrankin kun rakennus saatiin harjaan, oli Lönnrot määrännyt miehiä hänelle siitä heti ilmoittamaan. Rakennusmiehille tarjottiin ryypyt ja kaksikin. Sen kestin jälkeen ei ehtoopäivällä enää töitä tehtykään vaan päivä kului iloisemmissa merkeissä.

Talon kammarien ikkunoista hän seurasi myös muiden talojen peltotöiden edistymistä ja Paikkarin kylvömiehiä katsellessaan kävi erikseen kehumassa niiden taitoja. Kylvö oli kuin sihdillä tehty.

Lönnrotin leikkisyys ja hauskanpito sai joskus piirteitä, joista lähipiirikin hermostui. Kerrotaan Maria-vaimon usein kyllästyneen Lönnrotin ainaiseen leikinlaskuun. Viedessään suutari Landénille lapikastaan korjattavaksi, sanoi Lönnrot tuovansa molemmat lapikkaat, vaikka toisessa ei korjattavaa ollutkaan – ettei toiselle tulisi ikävä.

Lönnrotin aikaan Nikulla oli useita torppareita, jotka tekivät taksvärkkiä Nikulle. Lönnrot oli torpparien mukaan varsin mieluisa isäntä ja torpparit tulivat hänen kanssaan hyvin toimeen. Torpparien mennessä huolineen Nikulla saattoi isäntä ensiksi tarjota viinaryypyn ja sen jälkeen alettiin selvittää asioita. Jos Lönnrot näki, että paarmat kovin kiusasivat hevosia tai härkiä kynnön aikana, pyysi Lönnrot 'helittämään', ettei hevosten tarvitse olla pikkuelävien kiusattavana.

Kun Lönnrot sitten vuonna 1876 myi Nikun Uno Cygnaeukselle, muuttuivat torpparien olot. Torpparit eivät Cygnaeuksesta pitäneet. Kerrotaan, että torpparien ollessa ulkoniityllä heiniä korjaamassa ja Cygnaeuksen tullessa heidän töitään katsomaan, olivat torpparit sopineet, että isännän tullessa sisälle, niin ladossa oleva ampiaisten pesä rikotaan. Ladossa oli yksi torppari heiniä sullomassa, toinen antoi heiniä sisälle ja kaksi muuta ajoivat heiniä ladon eteen. Ulkona olevan torpparin piti yskäisemällä antaa merkki ladossa olevalle Cygnaeuksen astuessa latoon. Sisäänajaja oli kuitenkin liian helläluontoinen, eikä hän saanut tehtyä isännälle selaista koiruuta, vaan sanoi vain, ettei isännän huoli mennä sisälle, kun siellä on niin paljon 'kärväsiä'. Toisia torppareita tämä harmitti, kun isännälle ei saatu kostetua. Tarina ja koiruuden yritys oli kuitenkin sen verran merkittävä, että se oli jäänyt torpparien muistiin.

LÖNNROT SAMMATTILAISTEN PARANTAJANA

Lönnrotin lääkäriammattin johdosta sammattilaiset kääntyivät hänen puoleensa arkielämän vaivojen hoidossa. Lönnrot ei tästä kieltäytynyt, vaikka hän ei varsinaisesti lääkäriin vastaanottoja pitänytäkään. Lönnrotin luokse joko mentiin itse tai Lönnrot haettiin Lammilta työnsä ääreltä. Koskaan hän ei kieltäytynyt lähtemästä. Maksua hän ei myöskään ottanut. Jotain pientä vastapalvelusta hänelle saattoi kuitenkin tehdä.

Erilaisissa tilaisuuksissa häneltä tietysti kyseltiin neuvoja ja hän säilytti näissäkin tapauksissa oman leikkisän ja ilkikurisen tyylinsä:

Kun Ylitalon emäntä lukusilla kysyi, et voiskos professori neuvoo kun mun hampaita särkee niin kauhian kovin. 'Jaa, kyllä se on hyvin hyvä kun pureskelee kuivii hernei.' Emäntä sano: Herra jestas, ei professoril ole sunkaan koskaan kipjää ollu kun tollast neuvoo. 'Jaa, kun minä oli Kajaanissa, niin kerran vatsastani nipisti'.

Vatsakivut ovat kuitenkin lievä ilmaus siitä sairaudesta, joka Lönnrotilla oli ollut Kajaanissa. Helmikuun lopulla 1833 sairastui Lönnrot lavantautiin ja eteläiseen Suomeen levisi jo huhu Lönnrotin kuolemasta. Lönnrotin hyvä fyysinen kunto kuitenkin ilmeisesti koitui hänen pelastukseksi.

Lönnrot tunnettiin vaatimattomana kansanmiehenä, joka ei väheksynyt vaatimatonta intona keskustelukumppaniaan. Lönnrotin vaatimattomasta luonteesta on paljon kuvauksia ja ehkä tunnetuin niistä on Eino Leinon vuonna 1909 kirjoittama Suomalaisen Kirjallisuusseuran vuonna 1983 julkaisema kuvaus (*Eino Leino, 1983, Suomalaisia kirjailijoita. Pikakuvia, SKS, Helsinki*):

'Hän oli jalostettu tulos siitä, miksi ympäröivät olot ja menneiden aikojen vaiheet olivat silloisen Suomen kansan muodostaneet. Taikka oikeammin: sen eri heimokunnat. Sillä vasta Lönnrotissa näki Suomen kansa itsensä ensi kerran kokonaisuena lujana, harmaana kalliona, jonka suuriin äärioviivoihin sisältyivät kaikki sen eri osien parhaat ominaisuudet. Hän oli sitkeä kuin hämäläinen ja herkkä kuin karjalainen. Hän oli hiljainen kuin metsälampi ja toimielias kuin merenranta. Hän oli oppinut kuin yliopisto ja vaatimaton kuin maalaiskirkko. Helsingiläinen tiedemies ja karjalainen konttiukko löivät hänessä kättä toisilleen. Hänessä oli suomalaisen rodun kansallinen kehitys tehnyt ensimmäisen suuren kiertokulkunsa: kotimaisesta korvenpihkasta ja muukalaisesta herraskasvatuksesta oli puserunut esiin ensimmäinen eheä, suuri, suomalainen *kulttuurisyksilö*, joka kaikilla silloisen henkisen viljelyksen aseilla varustettuna palasi itsetietoisena tekijänä jatkamaan sitä työtä, minkä ennen häntä tuntemattomat runoniekat salojen siimeksessä olivat aloittaneet ja suorittaneet. Hän oli silloisen Suomen itsetietoon tullut kansallishenki.'

Kaukolan Lassin talon väki oli Lönnrotin perhetuttuja ja kun talon kuusivuotias poika Adolf (Gustaf Adolf Lietsalo, ent Ljetzén, s. 1873, k. 1953) tarvitsi lääkärinapua, niin häntä alettiin kuljettaa Lammille.^[4]

'Kun olin noin 6 vuotias alkoi kaularauhaset turpomaan ja kasvamaan. Ei muuta kun parka rattaille vaan ja äiti lähti viemään Lammille Lönnrotin tutkittavaksi. Hän tuli työhuoneestaan pitkä harmaa aamuviitta yllä ja tohvelit jalassa, liikisteli peukalollaan ympäri kaulaa ja sanoi 'ei se ole vaarallista, ei se ole vaarallista. Teillä on siellä rapun edessä hiekkaläjä. Se on hyvin hyvä, että lapset saavat leikkiä hiekassa. Ja nyt, ei teillä ole mitään sellaista kiirettä, pitää jäädä puolisolalle.' Ruokaa laitettiin ja Miina paisti ohukaisia. En muista mitä oli alkuruoksi, mutta sitte oli jottaan ilmapuuron (vispipuuro) tapaista. Aterian päätyttyä sanoi Lönnrot 'olisi pitänyt nyt vaan syödä vahvasti. Siinä olisi ollut puuroakin vaikka olisi kuinka syönyt'. Aterian jälkeen mentiin saliin ja lida Lönnrot alkoi soittaa pianoa. Pianon yläpuolella oli taulu, jossa ruma akka haravoi jotakin mustasta joesta. En mitään ymmärtänyt, mutta kaikki oli ihmeellistä. Sitte Lönnrot vei meidät työhuoneeseensa. Se oli hyvin sukkela paikka. Kahdella seinällä oli suuret kirjahyllyt ja toisen hyllyn ylälaudalla oli miehen pään kuva (Porthan), joka minusta näytti kullatulta. Lönnrot seisoi pöydän edessä ja alkoi soittaa kannelta, mikä oli pöydällä ja minä seisoin äidin vieressä ja pidin hameesta kiini. Ensin soitto oli harvanlaista jotaan virren nuottia. Sitte pieni tauko ja sormet alkoivat hyppiä aikalailta. Lopetettuaan hän sanoi 'tämä oli enne aina Karjalan hääpolskaa'. Olin tietysti sängen ihastuneen ja ihmettelevän näköi-

nen, koska hän sanoi äidille 'antakaa nyt Nymanin Kallen tehrä pojille kantele että saavat soitella. Kyllä se Kalle osaa hyvästi tehrä kanteleita'.

Tähän päättyi ensimmäinen ja viimeinen visittini Lönnrotilla. Kaipa sitä kovasti kypsyttelin mielessäni kun kaikki jäi niin elävästi muistiini, varsinkin se kantele juttu, mikä ei koskaan toteutunut.

Ei montaa päivää tämän jälkeen tuli Lönnrot Lassille kuulemaan lääkkeiden vaikutusta, eikä se ollutkaan aiheetonta. Sisään nautittavista lääkkeistä en muista mitään sanottavaa, mutta kun voidetta siveltiin kaularauhasiin olin kun täydessä tulleessa, huusin, kiljusin ja parkusin minkä kurkusta läksi ja kauhistuinkin koko äijää. Lönnrot oli sanonut epäilevänsä, että tuli liijan voimakkaita ja hän tuli siksi, että kirjoittaa lievempiä, mutta ei niistäkään tullut enää toivottua apua, rauhaset kasvoivat ja puhkesivat.

Sitä vierailua jatkui tämän tästä. Veljeni menivät aina tervehtimään. Vanhempi veljeni osasi jo lukea ja sai tavallisesti aina jonkun kirjan ja nuorempi veli 50 penniä rahaa, mutta minä en enää mennyt käden ulottuville ja jäin tietysti osattomaksi.'

Lassilla Lönnrotin kerrotaan kulkeneen melko usein, olihan Lassin talo matkanvarrella mentäessä Lohjalle. Lassin isäntä, Elias Lietzén, kyyditsi Lönnrotia usein Lohjalle. Lassille Lönnrot tuli omalla hevosellaan. Lähdettäessä Lassilta eteenpäin Lohjalle, avasivat he kilpaa lohjantiellä olevia portteja. Niitä sanottiin olleen kaikkiin 22. Kun portin lähelle tultiin, hyppäsi Lönnrot aina alas, mutta Lietzén koetti hypätä vielä aikaisemmin. *'No avataan sitte vuoroaan'* sanoi Lönnrot. Juttulua Lönnrot oli aina ylläpitänyt kertoen omista matkoistaan.

Lääkkeet Elias Lönnrot hankki joko Tammisaaren tai Lohjan apteekista. Silloin kun hän ei niitä itse noutanut, antoi hän lapulla ohjeet kuskeilleen, jotka sitten kävivät lääkkeet noutamassa.

Kalle Parvi kertoo yhdestä tällaisesta hakumatkasta, jonka hänen isänsä teki Tammisaaren apteekkiin.^[1]

Kalle Parvi (ent. Sparf, s. 1875, k. 1955) itse oli Lönnrotin kuoleman aikaan yhdeksän vuoden ikäinen.

'Sitä isä sanos et kerta kun hän meni Tammisaaren apteekkii ja oli Lönnrotin antama resepti hänel' taas, niit oli paljon kun hän osti Lönnroti itselles ja hän antoi ihmisil' ja hän tälläs sen tiskil sit ja sanos poikil et tälläisii lääkkei mitä tää lappu sisältää. Ni pojat sano, apteekin pojat sitte net, ja kattosivat ja sanos et ei tää mitää anneta. Nii hän sanos - hän oli hyvin äkkipikainen äijä minun isä - et se pitäs olla simmotte miehen antama et sil' pitäs saada. 'Ei tää kaikkein äijäin lapuil anneta'.

'Se oli sellaista ruattalaista seutua, ne oli koppavii siel'. Niin hän sano oikee koval äänel et onks apteekkari ite koto. Joo, sano pojat mut ei se tänne tu kaikkei äijie käskyst. Mut se kuuli, ku isäl on hyvin kova ääni, ja se tuli sit kohta, kattos siihe lappuu ja poikil tuli nii kiiru et ne vapisi oikee ja jotai se sano mut ei isä ymmärtäny. Tiettys ruattiks simmost sano, ja pojat läksi ja kyllä löytys ja hän sano et hän olis nii mielellään sanonu poikiil et no kuinka nii nyt on.

Ja apteekkari haastatteli hänen kanssas vaa Lönruutin asioi ja muuten kyseli ja kyllä lääkkei löytyi.'

Haettaessa lääkkeitä Lohjalta, sanottiin, että apteekkari kuuli, että lääkkeet ovat Lönrotin määräämiä, laitettiin lääkkeetkin parempaan käärepaperiin.

Nämä tarinat kertovat siitä kunnioituksesta, mitä Lönrotia kohtaan tunnettiin.

LÖNNROT LAMMIN UUDISTILALLA

Lammin uudistila oli perustettu vuonna 1840, kun Uudenmaan läänin kuvernööri (maaherra) Gustaf Magnus Armfelt oli syksyllä 1839 tehnyt päätöksen erottaa Haarjärven kylän liikamaasta uudistila. Tämän päätöksen vahvisti Hänen Keisarilinen Majesteettinsa kesällä 1840.

Silloinen torppari Henric Åfelt yritti kuultuaan hankkeesta saada itselleen asumisoikeutta uudistilaan. Hän kuitenkin kuoli vuoden 1840 alussa ja vaikka leski uudisti anomuksen eivät edelliset torpparit uudistilaa saaneet. Asiasta käytiin pitkään oikeutta, mutta lopulta Luttarin isäntä Johan Ericsson tuli lopullisesti Lammin isännäksi.

Lönnot oli siis ostanut Lammin talon itselleen vanhuuden kodiksi jo 17.8.1869 – siis huomattavasti ennen vuonna 1876 tapahtunutta Nikun talon myyntiä.

Lönnotilla oli oma kuivahko huumorintajunsa ja toisaalta hän itse myös kiusoitteli palvelusväkeään. Hänen sanotaan usein 'kamppailleen' erään 'palvelusmuijan' kanssa sanoneen tälle: *'Naisteen tähre on syntikin maailmaan tullu'. Ja muija vastas 'Ja pelastus myös'*. Sanavalmis piika oli jälleen saanut Lönnotin hiljaiseksi.

Sammattissa oli tuohon aikaan venäläinen kauppias Schatalof, jota yleensä sanottiin krapuryssäksi. Hän oli joutunut lurjusten kynsiin, jotka hakkasivat hänen henkiahieveriin. Hän teki itsekseen pyhän lupauksen: *jos hän hengissä pääsee, ostaa hän joulukynttilät Sammatin kirkkoon ja piti myös lupauksensa*. Seuraavana vuonna tuli taas esille kynttilöiden hankinta ja Lönnot sanoi: *Kun joku antais sille krapuryssälle selkään, taitais se nytkin ostaa kynttilät*.

Kuten jo aikaisemmin mainittiin ei Lönnrot ottanut lääkärintoimistaa maksua, mutta joskus hänelle voi tehdä pieniä palveluksia ^[1]. Lassin isäntä oli tunnettu myös jonkinlaisena lasimestarina ja teki niitä töitä myös tuttavillekin ja kävi Lönnrotin ikkunoitakin korjailemassa. Kerran kun Lassin emäntä oli taas Lönnrotia hakemassa, oli hän lähtiessään sanonut palvelijoille *'no tytöt, särkekää nyt lasia niin paljon kun aijotte tänävuonna särkeä, kyllä kai Lassi tulee minua itse kotiin tuomaan, kylä hän korjaa sitte kaikki.'*

Lassin emännälle Lönnrot puhui myös joskus yksityisasioista ja lastensa sairauksista. Lasten kuolema ja poismeno tietysti painoi Lönnrotin mieltä, mutta hänen ajatusmaailmaansa kuvaa kuitenkin maininta edesmenneistä tyttäristä: *'Siitä on minun mieleni sentään hyvä, että he saivat elää sen ihanimman ajan, nimittäin koulunkäyntiajan.'*

KALAMIES LÖNNROT

Elias Lönnrotia koskevia haastatteluja, joissa haastateltava on itse ollut mukana, ei ole säilynyt kuin muutama ja näissä Lönnrot on jo vanhana miehenä näiden haastateltavien, tuohon aikaan vielä lasten, kanssa. Yksi haastateltava, Elias Lahtikari, kertoo Elias Lönnrotille mieluisasta kalastusharrastuksesta ^[1].

Kiikalan kylän Pyölin torpparin lapset tapasivat usein leikkiä Lammin talon pihalla ja Elias Lönnrot usein osallistui poikien leikkeihin. Lisäksi vanhalla professorilla ja pojilla oli yhteinen kiinnostuksen kohde, kalastaminen, jota he usein harrastivat yhdessä Lammin ympäristössä olevilla pienillä järvillä.

Eräänä kesäpäivänä Lönnrot oli Eliaksen ja tämän vanhimman veljen kanssa kalassa Siitoon järvellä ja kalaonnea oli niin paljon, että Lönnrot joutui pikkupojille kantajaksi, kun saalista vietiin Lammille. Poikien voimat eivät tämän saaliin kantamiseen enää riittäneet.

Kun kalat oli kuljetettu Lammille, päätti seurue lähteä vielä Ruona-järvelle kalaonnea kokeilemaan. Kalaonni oli kuitenkin jo kääntynyt ja lisäksi retken katkaisi kaksi ylioppilasta, jotka pyysivät venekyytiä järven yli. Ylioppilaat olivat matkalla tapamaan professoria Lammille.

Kyytiin suostuttiin ja soutajan paikalle joutui Elias Lönnrot, koska pikkupoikien voimat eivät enää raskasta venettä pystyneet liikuttamaan. Rannalla ylioppilaat antoivat Lönnrotille kapsäkin kannettavaksi ja pyysivät häntä ohjaamaan heidät Lammille. Lammilla kapsäkin kantamisesta he tarjosivat kantopalkkaa 50 penniä, jota Lönnrot ei kuitenkaan suostunut ottamaan.

Ylioppilaat ohjattiin sisälle poikien seurassa ja Lönnrot meni itse toisesta ovesta. Hän vaihtoi pois arkivaatteensa ja meni tapaamaan ylioppilaita.

Ylioppilaiden hämmästys oli suuri, kun professori - tuo heidän soutajansa - saapui ja tervehti heitä. Ylioppilaiden kerrotaan nolona pyytäneen anteeksi tapahtunutta ja Lönnrot toimitti heidän kanssaan asian, jonka vuoksi he olivat Lammille saapuneet.

Tarina on elänyt ihmisten kertomuksissa ja mm. Elias Lönnrotin reaktioista on olemassa erilaisia versioita. Yhden version mukaan Lönnrot oli närkästynyt asian selvittyä ylioppilaille ja toisen mukaan hän ei ollut asiasta moksistaan.

Tarinaan liittyvä järvi myös vaihtelee kertojan mukaan ja tämän episodin sanotaan tapahtuneen sekä Leikkilän Silmäjärvellä että Haarjärvellä. Edellä kerrottu versio on valittu siksi, että siinä kertoja on itse ollut mukana tapahtumien kulussa.

Elias Lönnrot kalasti paljon itse, mutta kun Lammilla oli enemmän vieraita, tilasi hän etukäteen kaloja Pyölin torppareilta. Erityisesti keskellä Sammatin suvea kalojen saanti saattoi olla hankalaa ja silloin torpparit kävivät Enäjärvellä nuotalla ja Lönnrotin kalatilaus saatiin toimitettua.

VIIMEISET VUODET LAMMILLA

Adolf Lietsalon mukaan ^[4] Lönnrotin vierailut Lassilla viimeisinä vuosina harvenivat ja Miina Lönnrot (Elias Lönnrotin veljen tytär) oli Lassin välle kertonut, että Lönnrot alkoi vähitellen väsyä ja lepäillä vuoteellaan ja sanoi, *'ei minua nukuta, leväilen tässä muuten vaan'*, mutta kuitenkin hän nukkui jo silloin hyvin paljon. Lönnrotin voimien alkaessa heiketä alettiin ainakin Suomettaressa antaa säännöllisesti tietoja hänen terveytensä tilasta.

Kun hän nukahti viimeiseen uneen maaliskuun 19 päivänä 1884 näyttivät vanhemmat sammattilaiset Lietsalon mukaan hyvin vakavilta, niin kun olisivat isän menettäneet.

Kun Elias Lönnrotin hautajaisista oli kulunut jo 40 vuotta, kirjoitti paikallislehti Länsi-Uusimaa Lönnrotista ja sammattilaisten tunnoista mm. seuraavaa:

Ei ollut silloin Sammatissa puhelinta, eikä postiakaan saapunut kuin kerran viikossa kansakoululla jaettavaksi, samoin lähti; ei ollut sähkövalaistusta, harvalla lasilamppuakaan. Puoluerientoja ei myöskään silloin ollut.

Mutta pienessä kappalissa oli silti niinä aikoina riittänyt tavallista enemmän ihmisillä puheenaihetta, erittäin vakavaa sittenkin. Lammin talosta odotettiin ja saatiinkin

päivittäin suusta suuhun kulkevinä viesteinä tietoja, jotka kaikkein mieltä kiinnittivät: 'Professori' oli sairaana, kuten yleisesti kerrottiin, huolestuttavasti sairaana.

Mainitaan, että kun Lontoossa puhutaan 'paroonista' ei kukaan kysy paroonin nimeä, sillä kaikki tietävät silloin tarkoitettavan raharuhtinas Rotschilttiä. Kun Sammatissa siihen aikaan mainittiin professoria, tiesivät kaikki lapsetkin olevan Elias Lönnrot'ista kysymyksen. 'Lenruutista' puhuttiin ainoastaan silloin kun jonkun muukalaisen kanssa Sammatin asioista keskusteltiin.

Niin, joltisellakin varmuudella odotettiin ennemmin tai myöhemmin tällä kertaa Lammita kuolonsanomiam. Varsin tavallista on nykyään sanomalehdissä ja juhlapuheissa kuvailla sitä syvää surua ja suurta kaipausta, jonka vainajan poistuminen on jälkeen jääneissä muka herättänyt, niin, sana muka on tässä usein hyvinkin paikallaan, sillä hyvin harvoin tuo kaipausta on niin vilpittön ja jakamaton kun uutisista luulisi.

Mutta Lönnrot'in kuolinsanomien uskaltava sanoa Sammatissa ja lähiseuduilla, missä häntä oli välittömästi opittu tuntemaan, herättäneen syvän kaipauksen tunteet nuorissa ja vanhoissa, varakkaissa ja köyhissä. 'Professorilla' todellakaan ei ollut ketään vihamiestä, vaan kaikki olivat ystäviä. Hän oli todella profeetta, joka oli omalla maallansakin suuren arvoinen. Siksipä tuntuikin useimmista siltä kuin rakain omainen olisi tuonen tuville lähtenyt.

Mutta Elias Lönnrot ei ollut suuri synnyinseudullaan vanhan runoutemme pelastajana, ei suomalaisen kirjakielen luoja, ei edes virsiseppänä, vielä vähemmän lääkärinä, harva vanhempi syvien rivien mies ja nainen edes osapuulle tiesi mikä esim. Kalevala on, vielä vähemmän tiesi Sanakirjasta y.m. jos lienevät tienneet muuallakaan, vaikka siitä juhlahetkillä niin kauniisti on puhuttu ja puhutaan edelleenkin sekä kirjoitetaan. Lönnrot oli synnyinseutunsa väestölle suuri mies muista syistä, siitä syystä, että hän oli hurskas mies, elämässään muita parempi, mies joka ei siveysaarnoja sanoin pitänyt, mutta jonka koko elämä kelpasi esimerkiksi. Todellakin mies, jolla ei ollut yhtään vihamiestä vaan sangen monta ystävää. Mies, joka 'oli kuin yksi heistä'. aina ystävällinen, avulias ja vaatimaton, mutta jollakin sanoin selittämättömällä tavalla kuitenkin niin tavattoman paljon kaikkia toisia koekeammalla. Professorin pakinoille rohkeni mennä kuka tahansa, vaikkapa kerjäläinen. Ja jos professori meni vähäpätöisemmänkin henkilön asuntoon, mikä useasti saattoi tapahtua, ei siellä hätäännytty, että suuri herra tuli, sillä saapuihan vain ystävä, jolle voi täydellä luottamuksella sydämensä avata tullakseen ymmärretyksi.

Neljässäkymmenessä vuodessa ehtii tapahtua paljon, Sammatin pienissä oloissakin. Se polvi, joka 'Lammin professorin' aikana oli täysi-ikäistä, alkaa jo harventua. Mutta ne, jotka vielä elävät eivät 'professorin aikaa' unohda milloinkaan. Eikä hänen hautajaisiaan. Mutta he eivät osaa elämyksiään kyllin tajuttavasti uudelle pol-

velle selittää, siihen puuttuu oikea tausta, jolle kuvan tuosta suuresta profeetasta maalaisi. Elias Lönnrot lienee ainoa edesmennyt 'porvari', jonka elämästä ei kii-vaimmallakaan 'työväenmiehellä' ole vielääkään niillä mailla pahaa sanottavaa, vaan tekevät hekin joukolla toivoretkiä Paikkarin torpalle.

Suuret jalokivet ovat harvinaisia ja siitä syystä sangen kalliita. Kansoille syntyy ai-noastaan muutamia suurmiehiä sadassa vuodessa. Maan uumenista timantit etsi-tään. Kristus sanoo niiden olevan suurimmat taivasten valtakunnassa, jotka täällä ovat kuin lapset, kaikkein palvelijat. Lönnrot ei pitänyt siitä, että häntä palveltiin, hän palveli mieluummin itse muita. K. V.

Adolf Lietsalo kertoo omalla tavallaan Lönnrotin testamentin säännöksistä ja suo-malaisten muuttuneista juomatavoista:

Kun Lönnrotin kuoleman jälkeen avattiin hänen testamenttinsa, määräsi hän, ku-ten tunnettua, rahavaransa emännyskoulua varten. Hän oli itse syvistä riveistä, rakasti kansaansa ja huomasi syvissä riveissä suurta opintarvetta varsinkin pikku-paikkojen emännissä. Siksi hän ottikin huomioon ihan välttämättömimmät asiat, kuten parsiminen, paikkaaminen ja kaljanteko. Nykyaika tälle hymyilee, ehkä pil-kallisestikin, sillä mailma edistyy ja Paakari sivistyy. Mutta ajatelkaamme asia tar-kemmin. Kun kerran kävi luonani suuri Unkarilainen ystävämmme professori Aladar Ban, ihmetteli hän kovasti miksi Suomen kansa on ruvennut niin kauheasti juo-maan viinaa 'miksi eivät he tee hyvää kaljaa niin kuin heidän esivanhempansa Ka-levan kansa'. – Niin, olisiko Lönnrotin ajatuksesta ja toivosta todellakin apua? Eh-kä katselemme liian läheltä, kaukaa kenties näkee paremmin.

HAUTAJAISET

Kun Elias Lönnrotin hautajaisista oli kulunut jo 40 vuotta, kuvasi paikallislehti Län-si-Uusimaa hautajaisia seuraavasti:

Hautajaiset olivat suuremmoiset, varsinkin siihen saakka maaseudulla ennen nä-kemättömät, mikä maassamme oli ylhäistä, mahtavaa, se silloin Sammatisssa ta-vattiin. Mutta sitä ei ihmetelty, se pidettiin luonnollisena, olivathan ne 'professorin' hautajaiset, ihmekös tuo sitten oli, että kuormittain kukkia tuotiin hautakummulle laskettavaksi ja hopealehväisiäkin oli muutamat 'kranssit', että kielillä puhuttiin. Kenelles sitte!

Aikaisimmat nauhoille taltioidut kertomukset hautajaisista ovat 1950-luvulta ja ai-noastaan Adolf Lietsalo kertoo hautajaisista omakohtaisia kokemuksia. Muiden osalta tieto on kulkenut vanhempien kertomana vanhemmilta lapselle.

Adolf Lietsalo oli hautajaisten aikana kaksitoistavuotias ja häntä haastateltiin vuonna 1953 juuri ennen hänen kuolemaansa. ^{[1], [4]}

Valistuneemmat sammattilaiset käsittivät täydellisesti mitä he olivat menettäneet ja että hautajaiset tulivat olemaan jotaan sellaista, mitä täällä ei ole ennen nähty. Hautausmaa oli silloin pieni, eikä sinne mahtunut paljo ihmisiä, siksi muutamat isännät tekivät läntisen kiviaidan yläpuolelle parvekkeen katsomapaikaksi, mutta sekin oli liijan pieni ja kaikki oli liijan pientä, kirkkokin. Ihmismeri oli suunnaton. Ratsupoliisi Helsingistä piti maantietä auki, muuten ei olisi ruumissaattokaan päässyt kulkemaan. Kun sitte juhlallinen saatto läksi kansakoululta kellojen soidessa, oli juhlatus tunnelma voimakas. Kirkko täyttyi juhlavieraista ja suurin osa jäi ulkopuolelle. Karjalohjan kirkkoherra piti ruumissaarnan, mutta siitä olivat Sammatin isännät kovin pahoillaan, ettei hän ollut sitä yhtään valmistanut eikä siitä tullut juuri mitään.- 'uh, äh en minä osa sitä niin korkeilla sanoilla sanoa – j.n.e.'

Kun ruumis oli hautaan laskettu alkoi ennennäkemätön seppeleitten laskeminen ja puheiden pito, joista en paljo muista. Uudenmaanläänin maaherran muistan hyvin, hänellä oli mielestäni hopeaharmaa mantteli ja kun tuuli käänsi lievettä oli sisäpuoli tulipunainen. Sepeleitä laskiessaan hän sanoi 'hänen ylhäisyytensä kenraalikuvernööri laskee minun kauttani tämän sepeleen Elias Lönnrotin haudalle'. Ruotsinkielisiä puheita myös pidettiin. Pisin puhe sanottiin olevan professori Laguksen, mistä sammattilaiset eivät ymmärtäneet mitään, sanoivat jotkut, että puhe olisi ollut latinan kielinen. Tavallisimmat omistukset sepeleen nauhassa olivat: 'Laun hiih'it, latvat taitoit, oksat karsit, tien osotit'. 'Mahti ei joua maan rakohon, vaik' mahtajat menevät': 'Tästä nyt tie menevi, ura uusi urkenevi', y.m. sellaisia.

Hautajaisten kulku oli tarkoin määritetty ja hautajaisvalmisteluja joht kanslianeuvos C. G. Borg, *vähäinen koleerikon näköinen mies*, kuten Adolf Lietsalo häntä luonnehti. Kalle Parvi kertoi isänsä olleen 'Porgin' kyytimiehenä, ja ennen hautajaisia kävi Borg joka päivänä Lammilta kirkolla järjestelyjä ohjaamassa - hautauspäivänäkin vielä kahdesti ennen ruumissaaton lähtöä.

Vainajan kantoivat Lammin talosta ruumisrekeen ja reestä pihalle Sammatin koululla seuraavat Sammatin isännät ^[7]:

- ensimmäinen pari: Lohilammen rusthollari Johannes Bergman ja Leikkilän Piekan isäntä Johan Boman
- toinen pari: Niemenkylän Mallaan isäntä Carl Malmgren ja Kaukolan Lassin isäntä Elias Lietzen
- kolmas pari: Niemenkylän Kulkin isäntä Henrik Ahlholm ja Leikkilän Mikkolan isäntä Gustav Himberg
- neljäs pari: Haarjärven Paikkarin vuokraaja Gabriel Lindström ja Haarjärven Katavan vuokraaja Gustaf Sparf

Koululta ruumiin kantoi kirkkoon Ylioppilaskunnan lähetystö ja kirkosta haudalle Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran lähetystö.

Hautajaiset valokuvaasi helsinkiläinen Daniel Nyblinin valokuvaamo. Daniel Nyblin oli perustanut valokuvaamonsa 1877 ja saavuttanut jo nuorena alle kolmikymmenvuotiaana mainetta, jonka perusteella kuvaaminen uskottiin hänelle.

Adolf Lietsalo sai pikkupoikana olla kuvaajan apuna kameran jalustan kantajana ja sai siitä palkakseen 50 penniä.

Hautajaisten väenpaljoutta kuvataan Kalle Parvin haastattelussa seuraavasti: *Sitten ahrinko oli nii pal kova et ihmisii oli et valokuvajat ja kaikki oli kirkkotallien katon'. Ja väkee niin pal ettei ikä mailmas' Sammatis hautauksil' simmost väenpaljoust.*

USKO JA KULTTUURI

(Teksti on arkkipiispa Jukka Paarmannin pitämä puhe Elias Lönnrotin syntymän 200-vuotisjuhlassa Sammatin kirkossa 9.4.2002. Teksti on julkaistu arkkipiispan luvalla.)

Lokakuussa vuonna 1822 asteli maamme kansallispyhäkön, Turun tuomiokirkon syrjää nuori mies, vastikään keväällä kaksikymmentä vuotta täyttänyt Elias Lönnrot. Hänen Turun-matkansa päämäärä ei ollut kuitenkaan tuo kirkko, vaikka hän tulikin sittemmin likeisesti työskentelemään sen yhteyksissä ja palvelemaan suomalaista kirkkokansaa. Lönnrotin askeleet veivät nyt Tuomiokirkon lähimpään naapuriin, Akatemiaan, jonka opiskelijaksi hän oli kirjoittautumassa.

Tuohon lokakuiseen ajankohtaan oli tiivistynyt suomalaisen hengenelämän, kulttuurin historiaa runsain määrin, kun muutamaa päivää aiemmin samaisen Turun akatemian matrikkeliin, johon Lönnrot piirsi nimensä, ilmestyivät myös kahden muun opintojaan aloittavan merkkimiehen, nimittäin Johan Ludvig Runebergin ja Juhana Vilhelm Snellmanin nimet. Minkään yliopistollisen vuosikurssin fuksien, aloittajien, panos suomalaiseen hengenelämään ei varmastikaan ole ollut lähelläkään noiden kolmen edustamaa. Heidän saavutuksensa muistetaan vuosittain siniristilipuin kaikkialla maassamme.

Uusien opiskelijoiden kirjoittautuessa Akatemiaan merkittiin kirjoihin myös arvolause, arviointi ylioppilaan opinnoista ja valmiuksista. Lönnrotin kohdalle kirjoitettiin sanat: *melioris spei*, "varsin hyviä toiveita herättävä". Tämä arviointi kieli lahjakkuudesta, mutta sen takana oli myös uuttera työnteko, vaatimattomista oloista lähteneen nuoren miehen sinnikäs puurtaminen opintiellä ja suoranainen taistelu, melkeinpä sietämätön kamppailu köyhyyttä vastaan. Ahkeruudella ja kestävyydellä

lä samoin kuin ystävällisten tukijoiden myötävaikutuksella oli mahdottomalta näyttänyt tie koulunkäynnin ja varainhankinnan vuorotellessa kulkenut kohti korkeampia opintoja. Sinnikkyys, ahkeruus, vaatimattomuus ja melkein pä uskomattomalta tuntuva työteliäisyys leimasivat hänen elämäänsä ei vain koulu- ja opiskeluvuosina vaan koko elämäntyön mitan aina viimeisten elinvuosien ahkeruimiseen virsirunouden parissa.

Sammatin pitäjän Haarjärven vähäisestä tuvasta, josta myöhemmin tuli Paikkarin sotilasvirkatalon torppa, oli maailmalle lähtenyt suomalainen suurmies, josta kansamme tänään, kaksisataa vuotta hänen syntymänsä jälkeen on kiitollinen ja jonka muistoa vietämme suurella kunnioituksella. Elias Lönnrotin merkitys on ollut kansallemme suuriarvoinen sen etsiessä tietään kansakuntien joukkoon ja muodostaessaan omaa kansallista ja kulttuurista identiteettiään. Lönnrotin elämäntyöstä on kuitenkin löydettävissä sellaisia arvoja, jotka viitoittavat kansallemme tietä myös tänään, aikana, joka on aivan toisenlainen kuin 1800-luvun vuosikymmeninä, mutta jossa on löydettävissä eräitä yhteisiä piirteitä. Lönnrothin elämäntyöstä nimitäin näkyy selvästi, mitä on kestävä ja kansan identiteettiä luova kulttuuri.

Lönnrotin, Runebergin ja Snellmanin aloitellessa Akatemian opintojaan liehui Turussa vahva kansallisen romantiikan henki. Toistakymmentä vuotta aikaisemmin Suomi oli irrotettu vanhan emämaansa Ruotsin yhteydestä ja liitetty suuriruhtinaskuntana Venäjän valtakunnan yhteyteen. Yhä useampaa mieltä askarrutti kysymys siitä, mikä on tämän Suomi. Onko se vain eräs rajamaakunta kahden suurvaltan välissä, vain onko tällä kansalla oma identiteettinsä, josta voisi käyttää tuota nimitystä kansa. Suomalaisten oma kieli oli silloin se, minkä ympärille omaa identiteettiä ryhdyttiin rakentamaan, tosin monien vaikeuksien ja selkkausten kautta. Juuri vuonna 1822 poliittiset kuohut löivät korkealle, kun suomenkielen aseman kohentamista vaatinut akatemian historian dosentti Adolf Ivar Arwidsson joutui siirtymään pois maasta ja jatkamaan työtään historian, kielen ja kirjallisuuden parissa naapurimaassa Ruotsissa.

Eräässä mielessä Arwidssonin ja hänen aikalaistensa työtä jatkoivat sitten seuraavan ikäpolven miehet, Runeberg, Snellman ja Lönnrot. He olivat rakentamassa sitä kansallisen kulttuurin perustusta, jolle sittemmin saattoi pohjautua 19. vuosisadan kansallinen herääminen, suomalaisen tietoisuuden synty, mikä johti sitten siihen, että suomalaisuus tajuttiin omaksi arvokkaaksi kansallisuudeksi ja Suomi nousi kansakuntien joukkoon. Kaksituhattaluvulla, jolloin Euroopassa valitsee toisenlainen, yhdentymiseen suuntautuva kehitys, kysellään jälleen, mitä on kansallisuus, mitä sen kulttuuri ja mitä siinä sellaista, joka on kestävä, arvokasta ja säilytettävää.

Niin, mitä on kulttuuri, miten se on ymmärrettävä? Millainen on kulttuuri-ihminen ja millainen kulttuurikansa? Lönnrotin elämäntyö valaisee selkeästi näitä kysymyksiä

ja on vahvistanut suomalaista identiteettiä nimenomaan kristillisen kulttuurikäsitteiden osalta.

Kristillisen ihmiskuvan perusaineokset löytyvät jo Raamatun ensi lehdiltä, luomiskertomuksesta. Siinä ihminen asetetaan paikalleen kolmen suhteen avulla. Ihminen itsessään ei ole juuri mitään, hän tulee ihmiseksi ollessaan suhteessa toisiin.

Jumala loi ihmisen omaksi kuvakseen. Tämä on kristillisen ihmiskäsityksen peruskuvana. Ihminen on Jumalan kuva. Tämä usein vaikeasti ymmärrettävä ilmaisu sisältää ajatuksen ihmisen erikoisasemasta maailmassa. Tässä hän siis poikkeaa muista olennoista esimerkiksi eläimistä. Hänet on luotu vuoropuheluun ja yhteyteen koko maailman Luojan kanssa. Hän on Jumalan keskustelukumppani. Hän on vastuullinen Jumalan edessä, mistä ihmisen sisimmässä oleva käsitys oikeasta ja väärästä on yksi osoitus. Tästä ensimmäisestä perussuhteesta, suhteesta Jumalaan, löytyy elämän tarkoituksen avain. Siitä aukeaa niin ihmisen eettinen vastuullisuus kuin hänen oman elämänsä mielekkyys.

Ihmisen ei ollut hyvä olla yksin. Paratiisi tuntui kolkolta ilman kumppania. Raamatun kertomus Adamista ja Eevasta ei kuvaa ainoastaan miehen ja naisen kumppanuutta ja yhdenvertaisuutta, vaan myös ihmisen ja toisen ihmisen. Ihmiseksi voi kasvaa ja ihmisenä elää vain vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Toinen ihmisen perussuhde on suhde toisiin ihmisiin, jota varten ihmisessä on tarve rakastaa ja tulla rakastetuksi, välittää ja tulla huomatuksi, kantaa vastuuta toisista ja tulla itse hyväksytyksi.

Kolmas suhde on ihmisen ja luonnon välinen. Ihmisen tehtäväksi annettiin viljellä maata ja muuta luomakuntaa. Hän käyttää sitä hyväkseen, muokkaa ja muuttaa. Hän tekee sen elääkseen mutta myös ilokseen ja mielensä virkistykseksi. Hän ottaa luonnon voimia käyttöönsä kulkeakseen ilmassa tai vetten päällä. Hän tutkii niin avaruuden ihmeitä kuin aineen ytimiä. Hänen tarkoituksenaan on harjoittaa viljelyä eli kulttuuria myös henkisellä tasolla, ilokseen, sielunsa ravinnoksi ja mielensä virkistykseksi. Samalla kun ihminen sai tehtäväkseen viljellä, hänen osalleen annettiin myös varjella luomakuntaa, pitää siitä huolta, säilyttää sen elinkelpoisuus, suojella sitä.

Ihmisen perustehtävät löytyvät siis näistä kolmesta perussuhteesta. Yksi on viljely ja varjelu eli kulttuuri. On huomattava, että se sama sana, josta kulttuuri tulee, merkitsee juuri viljelyä. Se on sekä maan, luonnon ja sen mahdollisuuksien hyväksikäyttöä, mutta samalla hengen viljelyä. Se on ihmisen henkisten mahdollisuuksien jalostamista ja kehittämistä ihmisen iloksi, huviksi ja sielun ravinnoksi.

Lönnrotin työ oli kulttuurityötä jos mikä. Kun kulttuurin kolme perusjalkaa ovat tie, taide ja uskonto, niin juuri Elias Lönnrotilla on meidän suurmiehistämme tämä

kolminaisuus ehkäpä kaikkein tasapainoisimmassa suhteessa. Hänen panoksensa tieteen ja taiteen alalla lomittuivat toisiinsa. Se, että hän keräsi, muokkasi ja julkaisi kansanrunoutemme unohtumassa olevat aarteet, palveli sekä tiedettä että taidetta. Suomen kielen ja kirjallisuuden professorina hän loi pohjaa oman kielimme kehittymiselle entistä selvemmin tämän kansan omaksi kulttuurikieleksi. Silmäääräkseen hän ilmaisi useaan kertaan tämän kansan, nimenomaan rahvaan palvelemisen. Sellainen palvelijan rooli sopi Sammatin torpan vaatimattomalle miehelle, olkoonkin, että hän oli kohonnut kansakunnan tunnetuimpien miesten joukkoon, arvostettuun professorin virkaan ja jo eläessään kansalliseksi suurmieheksi. Ei vain lääkärinä, vaan rahvaan puolustajana kieli- ja kansallisuusasioissa hän oli lähimmäistensä tukija, puolestapuhuja, auttaja ja palvelija.

Etenkin kielikysymys oli hänestä asia, jonka kautta suomalaisen kansanmiehen ja -naisen asemaa oli uudistettava. Puolustaessaan yhteisen rahvaan asemaa ja etuja hän saattoi esiintyä varsin kovasanaisesti ja lempeänä tunnettu mies käytti jyrkkiäkin ilmaisuja. Turussa vuonna 1864 Porthanin patsaan paljastuspuheessa hän asettui voimallisesti suomalaisen kansan aseman parantamisen puolelle ja totesi näin: *”Tyhjiä ainaki näyttää minusta kaikki puheet Suomen yhteisestä kansanhengestä olevan niinkauvan kuin moninkerroin suuremmalla osalla maamme asukkaista kielensä suhteen ei ole samoja etuja ja oikeuksia, kuin sillä toisella paljon pienemmällä osalla, ja niinkauvan, kun se pienempi osa vielä häpeeki Suomen nimeä, jota sentähden monin paikoin käyttääki haukkuma-nimeksi, sillä itseki todistaen, ei tahtovansa Suomalaisten lukuun kuulua”.*

Jätettyään vuonna 1862 täysinpalvelleena, emerituksena, professorinvirkansa, Lönnrotille aukeni uusi tehtäväkenttä, jota hän viljeli utteruudella elämänsä loppuun saakka. Se oli suomalaisen kirkkokansan palveleminen virsikirjatyössä. Hän oli jo aiemmin esittänyt arvostelua vanhaa virsikirjaa kohtaan ja hahmotellut ja sen uudistusperiaatteita. Nyt hänet vuonna 1863 kutsuttiin lisäjäseneksi virsikirjakomiteaan, jonka tehtävänä oli laatia ehdotus uudeksi suomalaiseksi virsikirjaksi entisen, vuoden 1701 Vanhan virsikirjan tilalle. Niin Lönnrotin elämäkerran tekijä Aarne Anttila kuin virsitutkijatkin ovat yksimielisesti todenneet Lönnrotin panoksen tässä työssä olleen suurempi kuin kenenkään muun. Hän alkoi heti julkaista sekä lehdistä että erityisinä virsikokoelmina uusia virsiä, joita hän oli itse sepittänyt ja myös vanhoja virsiä, joita hän oli kielellisesti uudistanut. Vuonna 1865 hän julkaisi kokoelman *”Vanhoja ja uusia virsiä”*, jossa oli lähes sata virsiehdotusta. Sitten hän julkaisi vielä useita omia kokoelmia ja komitean ehdotuksesta, johon hän oli ollut tyytymätön, hän julkaisi oman laitoksensa 1872 *”Suomalainen virsikirja väliaikaiseksi tarpeeksi”*. Tämä kokoelma olikin merkittävänä pohjana uuden virsikirjan tullessa hyväksytyksi kaksi vuotta Lönnrotin kuoleman jälkeen vuonna 1886.

Virsiönsä Lönnrot oli tietysti oman aikansa lapsi. Sen aikaiset käsitykset runoudesta poikkesivat myöhäisemmistä ja siten Lönnrotinkin virsiä on myöhemmin

runoasultaan paljonkin korjailtu. Hänen omia virsirunojaan on luonnehdittu hänen elämäkerrassaan mm. näin: "Lönnrotin omat virret eivät ole erityisen runollisia eivätkä poljennoltaan luistaviakaan, mutta ne ovat hartaita, koruttomia ja yksinkertaisimmankin sanankuulijan tajuttavia" Hänen työnsä vanhojen virsien ja käänösirsien korjailussa oli valtavan suuri ja työläs urakka. Hänen työmääräänsä ei voi kuin ihailta. Ovatpa hänen omat virtensäkin olleet meidän virsikirjojemme suurinta aarteistoa, eräät kaikkein rakkaimmista ovat tulkinneet suomalaisen kansan tunteja vuosikymmenestä toiseen. Vielä nykyisessä uusimmassakin virsikirjassamme on kymmenkunta Lönnrotin omaa virttä ja useita kymmeniä hänen suomentamiaan. Kukapa ei tuntisi sellaisia Lönnrotin virsiklassikkoja kuin loppiaisvirsi "*Tähti taivahinen kerran tietäjiä itämaan*" tai kärsimysaikaan liittyvä "*Oi Jeesus lähde autuuden, mun elämäni iäinen, sä kärsit ristinkuoleman mun edestäni katkeran*". Tai "*Autuas ken sydämensä antaa Herran kätehen*".

Elämänsä ehtoolla, viimeisenä työnään Elias Lönnrot muokkaili ja korjaili sanamuotoja virressä "*Jeesus parhain ystäväni, jonk' ei ole vertaista*". Näissä virsiteitävissään hän tuli nostaneeksi elämäntyönsä aikaisempien saavutusten rinnalle suomalaisen kulttuurin kolmannen perustekijän, kristillisen uskon. Luottamus Jumalaan, kansojen kaitsijaan ja Vapahtajaan, joka toi Jumalan rakkauden ja toivon aivan ihmisen lähelle, koettavaksi ja uskottavaksi, merkitsi tälle kansalle vahvuutta, joka auttoi kestäämään niin vaaran kuin vaikeuksienkin vuosina. Tasan kaksi vuosisataa sitten syntynyt Paikkarin torpan suuri poika on siten jättänyt meillekin perinnön, joka muistuttaa uskon ja uskonnon merkityksestä kestävästä hengenviljelyn olennaisena osana. Tieto ja taito tarvitsevat rinnalleen arvot. Kansa, joka tietää mikä on pyhää ja jolla on pyhiä arvoja voi olla kestävä kansa myös osana suurta kansojen merta. Siitä muistuttaa vaikkapa Lönnrotin Isänmaan virsi:

*"On ilman Herraa turvamme
hiekalle rakennettu
vaan Jumala on linnamme
vankasti perustettu.
Kun Herra kansan vahvistaa,
se siunausta jakaa saa
maailman ääriin asti,
maailman ääriin asti."*

Varhain opintielle

Vaikka luku- ja kirjoitustaito olikin harvinainen 1600- ja 1700-luvun Sammatissa löytyi pitäjistä aina omasta takaa oppineita isäntiä tai myöhemmin myös torppareita, jotka pystyivät avustamaan tavallista kansaa asioitaessa virkavallan kanssa. Koulu- ja yliopistolaitoksen alkuajoista lähtien oli oppilaiden joukossa Sammatin isäntien poikia, joista osa koulutuksen jälkeen palasi paikkakunnalle tavanomaisiin maataloustöihin auttaen omien askareiden lomassa muita paikkakuntalaisia luku- ja kirjoitustaitoa vaativissa tehtävissä.

Sammatistakin lähdettiin sivistystä hakemaan Turun Yliopistoon ^[8] ja läheisiin pedagogioihin, joita oli perustettu sekä Lohjalle että Tammisaareen. Valitettavasti Sammatin läheisimmän pedagogion – vuonna 1659 perustetun Lohjan pedagogion – oppilasmatrikkelit ^[9] ovat säilyneet vasta vuodesta 1754 eteenpäin vuoteen 1817 asti.

Helsingin Yliopisto on kerännyt matrikkelitietokannan, jonka avulla on löydettävissä tietoja varhaisimmista ylioppilaista.

ENSIMMÄISET YLIOPPILAAT 1650-LUVULTA

Ensimmäiset maininnat sammattilaisista ylioppilaista ovat 1650-luvulta. Tämä ajanjakso on Sammatin kulttuurillisen kehityksen kannalta ollut ilmeisen otollinen, sillä ajoittuuhan juuri vuosikymmenen vaiheen aikoihin Luskalan Kartanon syntyminen ja kolmen suuren sammattilaisen tilan - Leikkilän Mannin, Kiikalan Kottarin ja Myllykylän Lätin eli Ylitalon - isäntien aktiivisuus lähettää poikiaan opiskelemaan Turkuun. Sukunimet, joita myöhemmin käytettiin, johdettiin heidän kotitilojensa tai kotikyliensä nimistä.

Ensimmäinen varmuudella tunnettu ylioppilas on vuodelta 1653, jolloin Mannin poika **Jöran Leikman** (myös Leckman) valmistuu. Hänen vanhempiaan olivat Leikkilän Mannin talollinen Tomas Mattsson ja hänen ensimmäinen puolisonsa Karin Mattsdotter. Jöran pysyi kotiseudulleen uskollisena ja toimi Sammatissa sekä pappina, pitäjänapulaisena ja lopulta kappalaisena. Hän omisti Sammatin kirkonkylässä Sammatin rusthollin. Jöran kuoli Sammatissa 21.1.1703. Hänen pojastaan **Johan Leikmanista** tuli myös ylioppilas ja myöhemmin pappi (vihitty 1698), joka myös toimi Sammatissa.

Seuraava maininta on vuodelta 1655, jolloin mainitaan karjalohjalainen **Nils Kottorus**. Hänen vanhemmistaan ei matrikkelissa ole selkeää mainintaa, mutta nimen perusteella hänellä lienee ollut yhteys Sammatin Kiikalan Kottariin. Hänestä tuli

myöhemmin Sääksmäen kirkkoherra, mutta hänen poikansa **Johan Cotterus** toimi mm. Suomensjärven kappalaisena. Kottarin talon väki alkoi myöhemmin käyttää sukunimensään talosta johdettua nimeä Kottelin.

Sammatin Myllykylän Lätti (Ylitalo) tuotti aikojen kuluessa useita ylioppilaita. Ensimmäisenä vuodelta 1658 mainitaan **Isak Lätt**. Hänen vanhempansa olivat Lätin ratsutilallinen Nils Olofsson ja hänen vaimonsa Beata. Matrikkelissa on maininta myös Isak Lätin veljestä, ylioppilas hänkin, ja hän käyttää nimeä **Anders Wägarren**, porvari Turusta.

Isak Lätt päätyi lopuksi Keuruun kirkkoherraksi ja kuoli Keuruulla vuonna 1686. Myös Isakin kahdesta pojasta tuli ylioppilaita. **Nils Lätt** teki päivätyönsä Keuruun lukkarina ja **Isak Lätt** nuorempi mainitaan myös ylioppilaana. Kansallismielisyys oli ilmeisesti istutettu perheeseen jo Myllykylässä ja Nils koki kohtalonsa Keuruulla ns. Ampialan kahakassa 29.12.1715 suomalaisten vastustaessa venäläisten toimia Isonvihan aikana.

TOINEN YLIOPPILASPOLVI

Ensimmäisten ylioppilaiden jälkeen valmistui sammattilaisia ylioppilaita tasaisesti muutaman vuosikymmenen välein. Jo aikaisemmin mainittu Johan Leikman, Sammatin kappalaisen poika valmistui vuonna 1696. Nyt myös ylioppilaita kasvatamaan tulee kaksi uutta taloa Kiikalan Junni ja Kaukolan Lassi.

Junnin poika **Henrik Wahlberg** tuli ylioppilaaksi vuonna 1712. Hänestä tuli n. 1735 Junnin rusthollari vanhemman veljensä jälkeen. Henrik eli naimattomana ja koki traagisen kuoleman joulun alla vuonna 1763. Sammatin kuolleiden luettelo mainitsee tylysti: 'Paleltui metsään Härjänvatsan ja Lohilammen välillä eksytyään hieman ennen joulua. Löydettiin 8 päivää myöhemmin'.

Kaukolan Lassin talollinen, lautamies Lars Simonsson lähetti poikansa oppiin Turun katedraaliskouluun 1720-luvun lopussa. **Jacob Cavonius** valmistui ylioppilaaksi 1737 päätyen porvarilliseen virkaan Turussa kehruuhuoneen vahtimestariksi.

Hieman yli 100 vuotta ehti kulua ensimmäisen tunnetun ylioppilaan, Jöran Lekmanin, valmistumisesta, kun Myllykylän Lätistä valmistui jälleen vuonna 1756/57 ylioppilas **Petter Willstedt**. Petter oli syntynyt Lätissä rusthollarin poikana 16.2.1740 ja vaikutti myöhemmin sekä Sammatissa että Perniössä, jossa hän oli tilanhoitajana vuoteen 1774 saakka. Hän kuoli Sammatissa naimattomana 11.1.1780.

YLIOPPILAAT 1700-LUVUN LOPPUPUOLELLA

Sammatin kappalainen **Henrik Tallqvist** oli Karjalohjan Pellonkylän Yhän ja sittemmin Saarenpään rusthollarin poika ja vaikutti Sammatissa ensi kerran kappalaisen apulaisena 1748. Ennen Sammatin kappalaiseksi tuloaan hän oli Vehmaalla armovuodensaarnaajana vuonna 1753 ja Liedon vt. kappalaisena vuonna 1755.

Hänen kahdesta pojastaan, Henrik ja Gustaf Tallqvistista tuli ylioppilaita vuonna 19.6.1775. Molemmat pojista säilyttivät siteensä myös Sammatin lähiympäristöön, sillä he molemmat avioituivat Nummen Kovelan tilallisen tyttärien kanssa.

Henrik Tallqvist (s. 13.7.1755 Lieto) toimi vuodesta 1787 Hämeenlinnan tullinhoitajana, josta virasta hän erosi vuonna 1800. Hän kuoli Nummella 17.11.1803.

Veli, **Gustaf Tallqvist**, syntyi Sammatissa 22.2.1759 ja tuli yhdessä veljensä kanssa ylioppilaaksi vuonna 1775. Hän antautui pappisuralle ja sai lopulta rovastin arvon ollessaan Punkalaitumen kirkkoherrana. Hän kuoli Punkalaitumella 25.10.1844. Gustaf Tallqvistin kolmesta pojasta tuli myöhemmin pappi ja lisäksi tytär Ulrica avioitui papin kanssa. Ajan tavan mukaan perhe siis pysyi tiukasti omassa säädysään.

Sammattilaisten talollisten pojista ei juuri enää tällä toisella vuosisadalla ylioppilaita tullut. Poikkeuksena oli Kaukolan Lassin poika **Lars Cavonius** (s. 23.10.1752), josta tuli ylioppilas Turussa vuonna 1776. Hänestä tuli läänin virkamies. Hän toimi vuonna 1789 lääninkivalterina. Lääninkivaltteri oli läänin ylin poliisitoimenhaltija lääninhallituksessa. Myöhemmin Lars Cavonius toimi Hollolan nimismiehenä aina vuoteen 1809 asti. Hän kuoli Hollolassa 8.3.1822. Myös hänen pojastaan, **Gustaf Adolfista** (s. 1805), tuli korkea virkamies, Helsingin Oikeuspormestari.

Sammatin kappalaisen Johan Laurell'in poika **Edvard Johan Laurell** (s. 22.3.1783 Karjalohja) tuli ylioppilaaksi 22.6.1798. Hän jatkoi pappisuralla isänsä esimerkin mukaisesti ja sai rovastin arvon vuonna 1839. Viimeksi hän oli Kiskon kirkkoherrana vuodesta 1833 ja kuoli Kiskossa 22.6.1873.

YLIOPPILAAT 1800-LUVUN ALKUPUOLISKOLTA

Sammattilaisten ja varmaan myös monien muiden mielestä kuitenkin ylioppilaiden ylioppilas oli riemumaisteri **Elias Lönnrot**. Hän syntyi Sammatin Haarjärvellä pitäjänräätälin poikana 9.4.1802 ja tuli ylioppilaaksi 10.10.1822 Turussa. Hän sai kanslianeuvoksen arvon ja kuoli Lammin talossa 19.3.1884.

Elias Lönnrot, muiden mittavien ansioidensa lisäksi, antoi yksityisopetusta, jonka tuloksena oli mm. kahdeksantoista uutta ylioppilasta. Elias Lönnrot oli taustaltaan

poikkeuksellinen muiden sammattilaisten ylioppilaiden rinnalla. Hän ponnisti yliopistoon köyhistä oloista räätälin poikana pappisperheiden ja suurten talollisten poikien rinnalla. Muut koulua käyneet sammattilaiset käsityöläisten lapset valitsivat opinahjokseen pedagogion Lohjalla.

Jatkoa Sammatin pappisperheiden ylioppilaisiin toi **Henrik Sjöblad** (s. 4.12.1824 Sammatti). Hän oli Sammatin pitäjänapulaisen Gustaf Sjöbladin poika. Henrik tuli ylioppilaaksi 7.10.1847 Helsingissä. Hän aloitti teologian opinnot, mutta ei ilmeisesti koskaan saanut niitä valmiiksi. Vuonna 1852 hänet on mainittu merimiehenä ja hän kuoli Rio de Janeirossa 18.2.1853.

Lönnrotin perheen köyhistä oloista tuli toinenkin ylioppilas. Elias Lönnrotin veli, siltautouti Henrik Johan Lönnrot, jonka sanotaan auttaneen myös Eliasta opinnoissaan, koulutti pojastaan **Frans Fredrik Lönnrotista** (s. 9.3.1830 Sammatti) ylioppilaan. Frans tuli ylioppilaaksi 22.6.1850 ja vihittiin papiksi 16.12.1853. Hän toimi pappina Paltamossa, Kemijärvellä, Karungissa ja Kiimingissä. Ristijärven kappalainen hänestä tuli vuonna 1860. Rovastin arvon Frans Fredrik sai 1899 ja hän kuoli Ristijärvellä 14.8.1907

YLIOPPILAIDEN SIOITTUMINEN

Sammatin ylioppilaille kävi aikaisemmin yleensä kuten nykyäänkin. Korkea koulutus johti ammatteihin, joita ei ollut tarjolla pienessä pitäjässä. Vain harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta nämä Sammatin älyköt suorittivat työuransa muualla. Pappisvirat ja korkeat virkamiehen toimet levittivät sammattilaisuutta ympäri Suomea.

Ylioppilaat päätyivät ajan tavan mukaan pääosin pappisvirkaan, mutta poikkeuksiakin on; rusthollari, kehruhuoneen vahtimestari, tilanhoitaja, nimismies.

Pappisvirkaan päätyminen johti aina myös nousuun säätykierrossa. Puolisot haettiin pappisperheistä tai kuten usein on nähtävissä – pappissääty kierrätti puolisoita tehokkaasti. Kun kirkkoherrasta aika jätti, leskelle löytyi nopeasti puoliso samasta säädystä ja usein kaupanpäälle puolisolle tuli virkakin.

Vanhoilla päivillään eräät kuitenkin palasivat Sammattiin ja erityisesti Elias Lönnrot, vaikka tekikin uransa monipuolisena tiedemiehenä muualla Suomessa, vaikutti eläkepäivillään vielä huomattavasti Sammatin kehitykseen.

LOHJAN PEDAGOGIO

Lohjalle perustettiin pedagogio jo vuonna 1657, mikä mahdollisti lukuisille lähisedun asukkaille alempiasteisen opiskelun. Tätä mahdollisuutta käyttivät hyväkseen

myös ammattilaiset nuoret. Pedagogion perusti Tartosta saapunut ylioppilas **Henricus Erici Biskop**, joka sai määräyksen antaa lastenopetusta Lohjalla.

Opiskelu 1600- ja 1700-luvulle oli pääosin pappissäädyn ja suurten talojen lapsien etuoikeus. Pedagogio tarjosi kuitenkin mahdollisuuden myös käsityöläisten ja torppareiden lapsille.

Pedagogion oppilaista ei valitettavasti ole kattavaa luetteloa ennen vuoden 1754 alkua. Tämän jälkeiseltä ajalta on säilynyt luettelo ^[9] pedagogion oppilaista aina vuoteen 1817 asti, jolloin koulun toiminta päättyi. Tästä matrikelista on poimittavissa myös eräitä ammattilaisia oppilaita.

Vuoden 1758 oppilaiden joukossa on **Henricus Astenius**. Hän on ilmeisesti 30.5.1745 syntynyt Sammatin Kiikalan Bredan poika **Henric Jacobsson**. Hänen kotipaikakseen on matrikelissa merkitty Karjalohja, mikä johtui siitä, että Sammatti oli tuolloin kappeliseurakunta. Hänen vaiheistaan tämän jälkeen ei ole parempaa tietoa. Todettakoon, että Henric Jacobssonin vanhemman veljen lapsista osa alkoivat käyttää myös sukunimeä Astenius.

Seuraavana oppilaana on **Abraham Johannis Enquist**, joka on Sammatin Lohilammella 11.10.1757 syntynyt Lohilammen Vanhatalon rusthollarin poika. Sukunimi kirjoitettiin yleisemmin Enqvist, kuten muutkin Lohilammen rusthollista lähteneillä henkilöillä.

Abraham Enqvist on mainittu useissa yhteyksissä luku- ja kirjoitustaitoisena ja häntä käytettiin pitäjässä useissa yleisissä kirjoitustaitoa vaativissa tehtävissä. Hänen varsinainen ammatinsa oli pitäjänsuutari, mitä ammattia hän harjoitti pääasiassa Karjalohjan Mustlahdessa. Hän kuoli Karjalohjan Mustlahden Ylhäisillä 12.11.1825. Hän oli kahdesti naimisissa ja hänen ensimmäinen puolisonsa oli Sammatin apupapin **Jeremias Heermanin** tytär Maria Christina. Jeremias Heerman oli myös Karjalohjan Mustlahden Ylhäisten tilanomistaja.

Vuoden 1793 matrikelissa mainitaan **Salomon Stordell** (s. 1780). Hän on ilmeisesti Nummen Tavolassa 9.6.1780 syntynyt komppania kengitysseppä **Christopher Stordellin** poika. Hänet mainitaan matrikelissa vain tämän yhden kerran. Hänen mainitaan olleen entisen Uudenmaan rakuunarykmentin kengitysseppä ja hän palasi Nummelle vuonna 1828 leskenä. Avioituttuaan uudelleen hän asettui Sammatin Kiikalan Junnin Kohumbaitan torppaan ja kuoli siellä 5.7.1847.

Edelleen vuoden 1795 matrikelissa mainitaan yhden vuoden aikana **Henric Johan Svahn** (s. 1781). Hän on ilmeisesti Sammatin Myllykylässä 9.11.1781 syntynyt **Henric Svahnin** poika. Myöhemmin hän toimi myllärinä ja oli Kaukolan Lassin torpparina. Vuonna 1831 perhe muutti Lohjalle.

Viimeinen maininta sammattilaisista on vuodelta 1805, jolloin **Adam Svahn** (sotilaan poika) mainitaan ensimmäisen kerran. Hän oli pedagogiossa aina vuoteen 1807 asti. Adam oli edellä mainitun Henric Johanin nuorempi veli. Hän oli syntynyt 29.10.1790. Sotilas Henric Svahn oli siis laittanut molemmat poikansa opintielle Lohjalle. Adam kuoli kuitenkin jo nuorena vuonna 1813 vasta 23-vuotiaana.

SAMMATTIIN KANSAKOULU

Sammatti oli edelläkävijänä myös perustettaessa kansakoulua. Sammatin koulu oli yksi ensimmäisiä maaseudulle perustettuja kouluja ja tässäkin tapauksessa Elias Lönnrot oli hankkeen alullepanijana. Perustamispäätös tehtiin huhtikuun 3 päivänä 1866 kuntaoikeuden kokouksessa. Ensimmäiset varsinaiset oppilaat koulu otti vuoden 1868 syyslukukaudelle. Aluksi oppilaita otettiin myös naapuripitäjistä Nummelta, Suomusjärveltä, Karjalohjalta ja Lohjalta.

Koulun rakentamisesta kertoo sammattilainen Reino Rinne sanomalehti Länsi-Uusimaassa 29.8.1968 kirjoittamassaan 100-vuotishistoriikissa seuraavasti:

'Kaukolan ja Lohilammen kylät tulisivat yhteisesti ylösrakentaaan yksi nurkka, Niemenkylä yksi nurkka, Leikkilän Piekka, Sammatti ja Vähäpousu yksi nurkka, Leikkilän toiset talot yksi, Haarjaan Luttari, Kokki ja Luskalan talot yksi nurkka, Haarjaan toiset talot yksi, Kiikalan Junni, Breda, Pulkka ja Alikottari yksi nurkka, Ylikottari muutoin kaksi työpäivää ja kukin maatorppi ensi järjestyksessä kukin yksi työpäivä.

Näin oli varsinainen työnjako saatu valmiiksi, joskin vastuksia oli jälkeensä runsaasti, sillä vastaanhangoitteijoitakin oli, mutta työ edistyi kun 'kundoikeus' päätti. Hirret, laudat, kattopäreet, kivijalkakivet, y.m. tuotiin manttaalin mukaan, joten ostettavia tarvikkeita oli kovin vähän.'

Sammatin isännät eivät aina kuitenkaan sovinnolla nielleet heille tulleita rasitteita ja kerrotaan eräässäkin kuntakokouksessa, Lönnrotin ollessa läsnä, erään vastarannan kiiskien tokaiseen: 'Sää Haarian pöppäsilmiä olet saanu meitin simmosiin kiusauksiin et' meil' menee simmoset tulostavotteet et' saaraa talost' lähtee.'^[1]

Koulu kuitenkin valmistui jo vuoden 1867 syksyksi ja ensimmäinen koulumestari oli seurakunnan kanttori Petter Wahlstedt, Myllykylän Iso-Pousun poika. Hän piti myös seuraavan talven aikana rakennuksessa kanttorikoulua sekä pyhäkoulua.

Vuoden 1868 syksyksi nimettiin kouluun ensimmäinen opettaja, opettajakokelas Kaarl Adolf Jurva. Koulun hallintoon osallistui aluksi myös kanslianeuvos Elias Lönnrot ollen koulun ensimmäisen johtokunnan esimies.

Tytöt ja pojat kävivät koulua eri aikaan. Pojat kävivät 3 päivää viikossa ja tytöt 3 päivää. Koulun aloitti syksyisin aina innokas oppilashjoukko, mutta keskeytyksiä oli paljon. Joskus lapset jäivät kotiin perunannostoon, joskus tarvittiin jossain lapsenliikaa ja koulu oli keskeytettävä. Myös lukuset aiheuttivat usein keskeytyksiä, koska kahteen 'kouluun' ei riittänyt aikaa lukea.

Erityisen vaikea oli vuosi 1882, jolloin Sammatissa riehui kurkkumätä. Kesän jälkeen ilmoitautui kouluun ainoastaan viisi oppilasta.

Sammatissa alkoi myös kiertokoulu vuonna 1890. Kiertokoulu oli organisoitu luku-piireihin, jotka kiersivät talosta taloon kestäen aina 6 – 8 viikkoa paikassaan ja tällä tavalla valmistettiin oppilaita kansakouluun.

Oppilasmäärän lisääntyessä Paikkarin koulu aloitti vuonna 1906 uusissa koulutiloissa ja Sammattiin saatiin ns. pohjoinen koulupiiri.

Kansakoulu muuttui vuonna 1915 kaksiopeettajaiseksi ja sai tällöin myös lisätiloja vastavalmistuneesta kunnantalon salista.

Sammatin kolmas koulu aloitti Myllykylässä kunnan ostamassa Arvelan talossa. Arvelan tontille rakennettiin 1928 uusi kaksiopeettajainen koulutalo. Tällöin myös vanhan kirkonseudun oppilaspaine hellitti.

Normaalien kouluaineiden lisäksi oli tapana, että oppilaat keväisin istuttivat opettajan puutarhaan oman kasvimaansa, jota he kasvun edetessä sitten itse hoitivat. Tällä tavoin opetettiin lapsia myös käytännön elämässä tarvittaviin taitoihin. Käsitöiden teko oli luonnollisesti myös tärkeällä sijalla.

Vanha Lönnrotin koulu palveli aina vuoteen 1956 asti, jolloin rakennettiin uusi kansakoulurakennus, joka on käytössä edelleenkin.

Sammatissa oli kolme kansakoulua aina 60-luvun loppupuolelle saakka, yksi kolmiopettajainen ja kaksi kaksiopeettajaista. Myllykylän koulu lakkautettiin keväällä 1968. Koulussa toimivat samat opettajat sen perustamisesta lakkauttamiseen saakka. Paikkarin koulu oli lopettanut jo paria vuotta aiemmin.

Kuva 3 - Myllykylän koulun oppilaita 1930-luvun alussa. Seisomassa vasemmalta tunnistamaton, Soile Tieno, Erika Saarela, Anni Laine, Eini Kivistö, Salli Tieno, Airi Rautelin (esiliina), kaksi tunnistamatonta, Kirsti Heino, Kerttu Lehto, Arvo Väre, Eino Leijola, Urpo Uittamo, Volmari Lehtinen, opettaja Kyllikki Pohjanheimo, Kaino Yrjönsalo, puutyöp.Urho Harjunsalo. Edessä: Toini Lehtonen, Sirkka Lehto, Liisa Pousu, takana Leevi Heino ,edessä Anni Uittamo, Armi Rautelin, takana Kaino Lehto, edessä Saima Ylväs, takana Irma Lindahl, edessä Aura (?) Rautelin, Pentti Lindén, takana Eino Kaijasilta, keskellä Erkki Ojala, edessä eeva Olin, Erkki Lallinaho, Vilho Mäkelä, Vilho Lehtonen, Keijo Lindén, suksilla Kauko Helenius, Eino Lindén, Reino Ruokonen. Henkilöt tunnistanut Saima Vuorinen o.s. Ylväs.

Sammatin kesävieraista

Sammatti on tunnettu kesävieraistaan ja Sammatin väkiluku moninkertaistuu kesäkuukausien ajaksi.

Ensimmäinen tunnettu kesäasukas Sammatissa oli – kukas muu kuin – Elias Lönnrot, joka ennen Nikun talon ostoa vietti 1850-luvun loppupuolen kesänsä Sammatin Leikkilään Mikkolassa. Lönnrot seurasi tarkoin Sammatin tapahtumia – erityisesti mitä tapahtui Paikkarilla ja hänen sukulaistensa lähipiirissä. Näihin aikoihin hän kirjoitti 23.4.1858 veljensä pojalle Frans Fredrik Lönnrotille: (*suomenos*) 'Haarjärvellä voivat kaikki kuten ennenkin, jopa sinun isoäitisi on entisellään. Vain Paikkarin isäntä on maannut koko talven sairaana, eikä taida enää edes tervehtyä. Mikolan vanhin tytär on nyt mennyt naimisiin Piekan kanssa ja Mikolan Janne nai tänä kesänä Juslaan nuorimman tyttären ja hänestä tulee sinne isäntä. Ellinen tulee ensi toukokuussa Sammatin kappalaiseksi, toistaiseksi on eräs Norrmén – melko keho pappi – ollut armovuodensaarnaajana'.

Lönnrotilla myötävaikutti myös myöhempään kesäasukkaiden virtaan Sammattiin. Lönnrotin testamenttivaroin perustettu Emännyskoulu aloitti kesäkauden ajaksi täysihoidon pidon Sammatin kesänviettäjille. Tätä kautta tuli kesäiseen Sammattiin lukuisia Suomen kulttuurielämän merkkihenkilöitä.

Lisäksi Myllykylän Ylitalo sekä Niemenkylän Mallaa ja Kulkki majoittivat kesävieraista.

Sammatin ensimmäinen kesähuvila oli helsinkiläisen nikkarimestari Karl Sylvanderin Kirmusjärven rantaan rakentama Tuulentupa, joka rakennettiin 1900-luvun alussa. Sylvanderin sukujuuret olivat Sammatissa. Hän oli syntynyt Kiikalan kylässä ja oli Elias Lönnrotin pikkuserkku.

Kesäausutus oli alkanut levitä Lohjanjärvenympäristöön jo 1800-luvun lopulla ja Sammatin toinen kesähuvila, jonka sanotaan olleen ensimmäinen Enäjärven rannalla, oli Kiikalan Pulkan maista erotettu Honkavuori. Maisteri *Emil Malmberg* osti hieman vajaa viiden hehtaarin tontin vuonna 1901. Vuosina 1902 – 1903 tontille rakennettiin komea kaksikerroksinen huvila.

Honkavuoressa vietti kesiään myös Emil Malmbergin poika *Lauri Malmberg*, joka osallistui aktiivisesti Sammatin kulttuurielämään. Sammatin kautensa jälkeen Lauri Malmberg lähti sotilaskoulutukseen Saksaan, palaten Suomeen muiden jääkärien

mukana ottaen osaa kansalaissotaan tykistökomentajana. Hänestä tuli myöhemmin suojeluskuntien komentaja.

Emil Malmberg myi Honkavuoren varatuomari *Unto Nevalaiselle*. Unto Nevalaisen kohtaloksi tuli kansalaissota, jossa hänet surmattiin raa'alla tavalla.

Tunnettuja kesäasukkaista olivat mm. kirjailija *Hilja Haahti* puolisonsa professori, säveltäjä *Ilmari Krohnin* kanssa.

Hilja Haahten romaani 'Kaurialan nuori emäntä' (Otava, 1941) sijoittuu osittain Elias Lönnrotin Emännyskouluun, jonka ensimmäisen kurssin oppilaana päähenkilö on. Romaanin henkilöistä kerrotaan löytyvän Niemenkylän 1900-luvun vaihteen nuorisoa.

Hilja Haahti vietti kesälomiaan Sammatissa ainakin 1930-luvun loppupuolelle asti.

Muita Suomen kulttuurin merkkihenkilöitä olivat mm. Lönnrotin elämänkerran kirjoittaja *Aarne Anttila*, FM *Helge Virkkunen* ja viulutaiteilija *Eino Raitio*. Teosofi *Pekka Ervast* vietti kesiään Niemenkylässä ja erityisesti Oinoolla.

Kiinteä mökkiasutus yleistyi 1930-luvulla ja tällöin mm. *Martti Haavio* yhdessä puolisonsa *Elsa Enäjärvi-Haavion* kanssa rakensi kesähuvilansa Sammatin Leikkilään.

Leikkilään asettuivat myöhemmin myös LKT *Toivo Länsimäki* sekä välittämästi sodan jälkeen jalkaväenkenraali, Mannerheim-ristin ritari *A. E. Martola*. Martola osti Leikkilän Valkjärven rannalta tontin, joka nimettiin Siiranniemeksi muistoksi Siiranmäen taisteluista.

KESÄSAMMATTILAISEN MUISTELUJA

(Muistelijana 1970-luvulta kesäsammattilaisena ollut Antero Krekola)

Meitä oli 70-luvun alkupuolella pääkaupunkiseudulla kolme nuorta juuri työelämään siirtynyttä tuon ajan ydinperhettä, kussakin perheessä kaksi aikuista ja kaksi lasta. Lisäksi oli kaipuu jonnekin kohtuuetäisyyden päässä olevaan maaseutupaikkaan vapaa-aikaa viettämään. Vanhempien tai muiden sukulaisten kesämökkejä ei ollut kellään käytössään. Kaksi vanhemmista oli juuri opettajaksi valmistunutta, mikä takasi lapsillekin pitkät kesälomat. Vain kesäinen sopiva paikka puuttui.

Leikkilään

Sattumalta saimme tuttavien kautta kuulla että Sammatissa oli tällainen vuokrattava talo vapautumassa. Joidenkin etukäteisvalmistelujen ja tiedustelujen jälkeen olimmekin koko konkkaronkka matkalla Sammatin Leikkilään. Siellä saimme erittäin lämpimän vastaanoton Jussilan tilan isännältä ja emännältä Martti ja Mirja Haatiolta. Nopeasti meistä tuli tilan mummonmökiksi aikoinaan rakennetun Ah-teentuvan kesäasukkaita.

Innolla aloitettiin uudentyyppinen elämä. Pääosin kaupunkilaiselämään tottuneille ympäristön muutos oli suuri. Kulttuurisia mokia ja yhteentörmäyksiäkin sattui alkuvaiheessa. Käsitys jokamiehen oikeudesta oli turhankin lavea. Jo ensimmäisinä aurinkoisina päivinä äidit lapsineen ohjattiin napakasti pois naapuritilan rannalta. Oma isäntämme taas ystävällisesti kertoi, ettei vieraan maan metsistä voi kantaa pihalle mitä tahansa luonnon taidetta ym.

Kasvatusasioissakin olimme kovin idealistisia ja kokeilunhaluisia. Päätimme, että kaikki lapset, ikävuosiltaan 1 -3 vuotta, opetetaan sosiaalisuuteen siten että he nukkuvat lastenkamarissa ja aikuisilla on omat huoneet. Tätä kokeilua kesti varsin lyhyen ajan, koska kaikki lapset halusivat ehdottomasti vanhempiensa luo. Radikaalit kasvatuskokeilut päättyivät siihen.

Olimme Leikkilässä neljä kesää. Vaikuttavimmat kokemukset tuolta ajalta liittyvät maatalon töihin osallistumiseen. Saimme osallistua mm. heinätöihin, tuohon aikaan siirryttiin heinäseipäistä paalitukseen. Saimme ajaa talon traktorilla heiniä laatoon. Osa lapsistamme innostui navetan touhuista niin että vieraili talossa vielä varhaisaikuisuudessakin.

Opimme tuona aikana myös sienestyksen ja lenkkeilyn jotka vielä tuolloin 70-luvun alkupuoliskolla eivät olleet niin muodikkaita harrastuksia kun myöhemmin. Loistava suppilovahveropaikka sijaitsi aivan kirkonkylän kupeessa Mätäsniementien tuntumassa, johon nyttemmin rakennetaan uutta asuinalueita. Muutama sata metriä pohjoiseen sijaitsi Sammatin kunnan kaatopaikka, jonka ympäristö oli myös hyvää sieniseutua. Myrkyllisiä sieniä olivat meidän sienitietoutemme mukaan lähinnä vain valkoiset kärpässienet ja jotkut seitikit. Pulkkosieniäkin syötiin surutta joskin seurausena kuumeilua ja vatsakipuja. Näitten kokemusten kautta sienitietoutemme kehittyi pikkuhiljaa. Kaatopaikka taidettiin tuona aikana lopettaa ja parhaat sienimaat joutuivat yleensä hakkuiden kohteeksi. Lenkkeilyharrastuksemme huipentui tuona kautena Kirmustenjärven ympärijuoksuun.

Muut harrastukset liittyivät lasten kanssa puuhailuihin. Oltiin Silmäjärvellä ja savustettiin pasureita. Osa sai kuumeen ja vatsataudin, osa ei. Tehtiin jousipyssyjä ja ammuttiin pituuskilpailuja tien yli tilan navetan takana olevaan hakaan. Isien innos-

tuttua lapset jäivät yleensä sivuun ja häipyivät omiin juttuihinsa. Kiljun tekoakin taidettiin kokeilla. Hauskaa meillä kuitenkin oli – ainakin meillä isillä ja lapsilla. Äitien muistoihin liittyy hauskanpidon ohella tietenkin jatkuvia ruoka- ja tiskivuorojen organisoiteja, yhteistalouden sotkuja ym. huolenpitoa.

Kuva 4 - Kuvassa (vuodelta 1973) seisomassa vasemmalta Hannu Kalajoki, Tapio Riiheläinen, Antero Krekola, Anneli Kalajoki, Ritva Krekola ja Tuulikki Riiheläinen. Istumassa oman vanhempansa edessä vasemmalta Minna, Antti, Joni, Riikka, Niika ja Laila. Myös Taina on jo mukana omalla tavallaan

Sampojuhlat olivat tuolloinkin kesän suuri tapahtuma. 70 –luvun alussa sammattilaisena tapahtumana käynnistyivät Maamiesseuran järjestämät Sampaalan talkooillamat, joita ensimmäisinä kertoina juonsi kuuluisa paikkakuntalainen agrologi Reino Rinne. Hänen ikimuistoiset esityksensä Anttilan ylösampaisusta jäivät ainakin meidän mieleemme. Yleensä tilaisuuksissa oli sammattilaisia tai kesäsammattilaisia harrastajia ja taitelijoita sekä heidän ystäviään joten ohjelmatkin olivat korkeatasoisia.

Olellaisena osana sammattilaiseen kulttuuriin kuuluivat kaikkien tuntemat ja rakastamat kyläkauppiat. Touko Jalavan turvallinen olemus kauppansa edessä

sätkä suussa teki asioimisen helpoksi ja kotoiseksi. Ilanderin kauppa oli taas kuuluisa ainakin meidän silmissämme palveluvalmiudestaan - aukioloajat perustuivat kauppiaan paikalla oloon. Sunnuntaipäivän virvokeostoksilla saatoimme saada kaupanpäällisiksi tikkukaramellit.

Paikkariin

Jussilan tilalla käynnistyi 70-luvun puolessa välissä sukupolven vaihdosprosessi ja taloa alettiin remontoida. Eläkkeelle siirtyvä isäntäpari oli muuttamassa Ahteentu-paan maatilojen perinteiden mukaisesti. Meillä oli siis lähtö edessä. Osin vuokraisäntämme paikallistuntemuksella ja avustuksella löysimme aika nopeasti uuden paikan muutaman kilometrin päästä länteen sammattilaisen kulttuurihistorian keskeisimmiltä paikoilta.

Paikkarin talo Nikun talon vieressä on vanha sotilasvirkatalo joka monien vaiheiden jälkeen oli siirtynyt Esko ja Seija Salinin omistukseen 70 -luvun puolivälissä. Suuri talo oli siirtolaisasutuksen ja tyhjiillään olon vuoksi aika huonossa kunnossa mutta sopi meidän tarpeisiimme erinomaisesti. Omistajien tarkoituksena oli panna talo joskus myöhemmässä vaiheessa kunnan remonttiin ja muuttaa vasta sen jälkeen itse taloon. Näin sitten muutaman vuoden päästä tapahtuikin. Seuraavat kuusi vuotta olimme kuitenkin aina vuoden 1982 kesään saakka paikkarilaisia.

Tilaa oli harrastaa pelejä ja leikkejä. Yhteinen ystävämme kyläkauppias Touko Jälava toimitti meille paikan päälle pingispöydän joka mahtui oivallisesti talon tilavaan kiviinavettaan. Vanhoja juttuja tehtiin ja uusia kehiteltiin. Korkeushyppytelineet rakennettiin. Puruja alastuloon haettiin Kallion sahalta kilometrin päästä. Täälläkin osallistuimme tilan heinätöihin. Lapsia opetettiin uimaan läheisellä Haarjärvellä. Kesät olivat aurinkoisia ja lämpimiä.

Kommuunimme kokoonpano oli hieman muuttunut paikan vaihdon yhteydessä ja jälleen opiskeltiin kolmen perheen uutta yhteisöllisyyttä. Lapset kasvoivat ja mielenkiinnon kohteet muuttuivat. Nuorimmat ihastuivat Miinan mökkiä vastapäätä olleeseen Ilmin kauppaan n. puolen kilometrin päässä ja taisivat vierailulla siellä ilman asiaakin. Yhteistaloudesta luovuttiin ja perheiden yksityisyyttä kunnioitettiin aikaisempaa enemmän. Uusiksi yhteisömmе jäseniksi liittyivät kesälampaat joita hoidettiin ja huollettiin sydämellä koko porukan voimin. Ikimuistoksen surullisia ja sydäntä särkeviä olivat ne hetket kun pässit Jalmari ja Elmeri syksyn kynnyksellä haettiin pois. Osa jälkeläisistämme ei vielä tänäkään taida syödä lampaan lihaa.

Ystäväpiirimme muistaa Paikkarin railakkaista juhannusjuhlista. Tuolloin kehittyi meidän porukan juhlimisen perinne joka on jatkunut kohta 35 vuotta ja jatkuu yhä.

Talvet olivat vielä tuolloin lumisia ja oikeita talvia. Hiihtolomiakin alettiin viettää entistä enemmän Sammatissa. Lumilinnoja ja –ukkoja tehtiin. Sammatista rakennettiin jonakin vuonna hiihtolenkki, joka ulottui Nummelle saakka lähelle ykköstietä ja kiersi Kirmusten järveä. Meistä se oli hyvää palvelua. Oli meillä tietenkin niin lapsille kuin aikuisillekin ihan omat ladut Paikkarin lähipelloilla ja metsissä.

Tuohon aikaan lehtiä ei jaettu viikonloppuisin postilaatikoihin vaan ne piti noutaa Matkahuollon baarista. Näillä sunnuntaiaamun seesteisillä hetkillä kohdattiin aamukahvin tai -oluen äärestä mielenkiintoisia ihmisiä. Muistiimme on piirtynyt Sammatin yksi suurista kirjallisista hahmoista, Mauri Sariola, joka hieman synkeässä olemuksessaan ryysti virvokettaan kuppilan nurkkapöydässä.

Takaisin Sammattiin

Vuoden 1982 keväällä jouduimme luopumaan Paikkarista ja yhteisömme hajaantui. Kaikki lähtivät omille teilleen. Meidän perheemme muutti viiden kilometrin päähän Suomusjärven puolelle, josta saimme hankittua ihan oman mummon mökin. Siellä viihdyimme toistakymmentä vuotta.

Ero Sammattiin oli kuitenkin suuri. Suomusjärven kirkkoon liittyvä vanha keskusta oli täysin kuollut ja hiljainen. Perustoiminnot sijaitsivat Kitulan liikekeskuksessa, jonka läpi huristi vilkas ykköstie. Tässäkin mielessä meillä oli koko ajan pieni kaipaus Sammatin suuntaan. Olihan siellä aito kirkonkylän keskusta toreineen ja paljon tuttuja ihmisiä.

Levottomuus Suomusjärvellä oloon ja koko ajan kytevä kaipuu Sammatin suuntaan 90 –luvun puolenvälin jälkeen lisääntyivät ja rupesimme seuraamaan mökki-ilmoittelua sillä silmällä. Aivan sattumoisin törmäsimme pieneen ilmoitukseen ja paikalle päästyämme totesimme kuin yhdestä suusta: Tämä on meidän paikka.

Näin perheestämme vuonna 1997 tuli jälleen kesäsammattilaisia. Emme ole valintaamme katuneet emmekä enää haikaile muualle. Kun kerran pari vuodessa vierailimme Saimaalla syvien ja kirkkaiden vesien äärellä hienoissa kansallismaisemissa, pohdimme olisiko pitänyt aikoinaan tulla tänne. Vastaus on selvä. Meidän maisemamme sijaitsee Sammatissa pienen mutaisen Lihava-järven rantamailla, suurten kallioiden kupeessa haapojen huminassa.

Suomessa on kymmeniätuhansia tosi hienoja vapaa-ajan asuntoja ja mökkejä -upeissa maisemissa, hyvin varustettuina, kaikin mukavuuksin. Monet niistä ovat lähinnä sijoituskohteita, joiden käyttöaste on vähäinen. Usein näistä paikoista puuttuu sosiaalinen ulottuvuus. Ei tunneta asuinkuntaa, sen historiaa, lähinaapureita ja paikallista muuta toimintaa. Tontin rajan takana on vieras maailma.

Kiintymystä omaan ympäristöön luo tietoisuus paikkakunnan historiasta ja merkityksistä. Tuossa autioituneessa mökissä viihtyi runoilija viisikymmentäluvulla. Tuolta pellolta kirjailija iski naisensa 60-luvulla. Tuon kalliojyrkänteen alla tepasteli aikoinaan Eliaksen isoisä jne. Tällaiset tiedot ja paikallishistorian tuntemus luovat ympäristölle mieltä ja merkityksiä. Sammatti on maisemaltaan pienimuotoinen, ei ole suuria selkiä eikä humisevia harjuja. Sillä on kuitenkin oma ainutkertainen kulttuurihistoriansa. Nämä asiat yhdistettynä ihmisen mittaiseen monipuoliseen ympäristöön luovat sen Sammatin, johon haluamme kuulua ja josta voimme olla ylpeitä.

Kappeli ja kirkko

Tekstin on muokannut Marja Terttu Knapas Sammatin kirkon 250-vuotisjuhlassa 24.7.2005 pitämänsä esitelmän pohjalta.

Uudenmaan rannikolle syntyi 1300-luvun aikana tiivis seurakuntaverkosto, joka oli keskiajan lopulla laajentunut pysyvän asutuksen myötä sisämaahan. 1300-luvun puolivälissä Lohjaan, joka oli läntisen Uudenmaan ainoa suomenkielinen seurakunta, syntyi myöhemmin kappeliseurakunnaksi muodostettu Vihti, nykyiset Nummi-Pusula ja Sammatti, osia Karjalohjasta sekä Siuntion pohjoisosat. 1400-luvun lopulla Lohjan seurakunnan pinta-ala pieneni Siuntion ja Vihdin seurakuntien syntymisen jälkeen. Karjalohjan ja Sammatin alueista muodostettiin Karjaan emäkirkon alaisuuteen perustettu Karjalohjan, Karjaan Lohjan, kappeli. Itsenäiseksi seurakunnaksi Karjalohja muodostettiin 1600-luvun alussa. Sammatista tuli sen kappeli 1660-luvulla, jolloin sillä oli oma kirkkorakennus ja kirkkotarha.

Sammatin nykyisen kirkon rakentamiseen johtaneista syistä ei ole tietoa. Uuden kirkon rakentamista edelsi tavallisesti kihlakunnan oikeuden järjestämä katselmus, jossa käytössä ollut rakennus todettiin yleensä liian pieneksi, ahtaaksi ja huonokuntoiseksi. Katselmuspöytäkirja vahvistettiin käräjillä, mikä ikään kuin virallisti uuden kirkon tarpeellisuuden ja velvoitti kaikki asianosaiset siihen vuoden 1734 yleisen lain rakennuskaaren mukaisesti osallistumaan.

Seuraava vaihe oli sopivan rakennusmestarin löytäminen. Sammatissa tehtävään palkattu Michel Jöransson laati varmaankin alkajaisiksi luettelon tarpeista, joita seurakunnan toivomaan kirkkoon tarvittiin. Ne jaettiin kappelin talonpojille veroluvun mukaan. Lisäksi päätettiin päivätöistä. Jokainen ruokakunta, ts. jokainen ripillä käynyt mies joutui tekemään hänelle määrätyn osuuden kirkon rakentamisessa. Perustukseen tarvittavat kivet, seinähirsien tukit ja kattotuolirakenteiden piirut ja muu puutavara tuotiin paikalle talvella 1754. Rakennustyö alkoi kyntö- ja kylvötöiden päätyttyä loppukeväällä. Hirsiseinien pystyttämiseen oli todennäköisesti rakennusmestarin toivomuksesta palkattu neljä nurkkamiestä, mikä takasi kunnolliset ja kestävät liitokset. Syksyllä kirkko oli vesikaton alla. Seuraavana vuonna lasimestari teki ikkunat, puuseppä lattian, ovet ja penkit. Kirkko oli valmiina vihittäväksi käyttöön. Rakennustyön suurimmat menoerät olivat rakennusmestarille, nurkkamiehille sekä puuseppälle ja lasimestarille maksettavat palkat, Mustion ruukista ostetut naulat, lukko ja muuta rautaa, tukkien sahaaminen holvilautoiksi sekä kynttilänpäivän markkinoilta Lohjalta hämäläisiltä talonpojilta ostettu terva.

Vuonna 1755 valmistunut suorakaiteen muotoinen pitkäkirkko sakaristoinen ja eteishuoneineen kuvastaa paikallisyhteisön realistisia tarpeita. 1700-luvulle tyypil-

linen ristikirkko, joka oli vähän aikaisemmin rakennettu emäseurakunnan Karjalohjan kirkoksi, olisi ollut liian suuri ja sen rakentaminen olisi ylittänyt pienen kappeliseurakunnan voimavarat. Tätä kuvastaa myös kirkkoon tehty lautakatto. Paanujen veistäminen olisi vaatinut liian paljon aikaa talollisilta, joilla oli muutakin tehtävää, ja riittävän määrän saaminen olisi ollut epävarmaa.

Kirkkosalin sisustukseen kuulunut saarnastuoli oli hankittu jo edelliseen kirkkoon. Koriltaan kulmikas kasviaiheisilla laakareliefeillä koristeltu saarnastuoli äänikatoksineen on tyypillinen 1600-luvun barokkisaarnastuoli. Samantyylinen oli myös Lopen vanhassa kirkossa, erityisen yleisiä ne olivat kuitenkin Satakunnan kirkoissa. Sattamin saarnastuolissa olisi korin peileissä ollut vielä paikat apostoli- tai evankelistaveistoksille. Kirkkosalin viimeistely jatkui vielä vuonna 1770, jolloin Haarjärven Paikkarin poika Jöran Jakobsson sai palkkaa nupillisten puolien tekemiseen kuorin kirkkosalista erottaneeseen kuoriaitaan. Tällainen oli myös emäseurakunnan Karjalohjan kirkossa.

Kappelikirkon messukasukkana käytettiin jo edelliseen kirkkoon hankittua sinisestä kuvioidusta damastipellavasta tehtyä, punaisella nauhalla koristettua kasukkaa, jossa oli vuosiluku 1663. Sen korjaamiseen ostettiin vuonna 1756 puoli kyynärää sinistä damastipellavaa. Kasukka jäi käytöstä vuonna 1799, jolloin sen korvasi musta, oikealla hopeakaluunalla varustettu muodinmukainen samettikasukka. Vuoden 1836 tehdyn inventaarioluettelon mukaan vanhan kasukan kangas oli käytetty alttaripallin päällystykseen.

1600-luvun muistoja lienevät kirkossa kornetti Lostjerner suruharsolla kiedottu sappele ja luutnantti Stålarmin miekka, jonka kädensijan kerrotaan hänen poikansa myöhemmin vaihtaneen puiseen. Suruharsotetut miekat olivat tyypillisiä suurvaltaajalle kuulunutta esineistöä, ja liittyivät yleensä kirkkoihin suoritettujen hautausten yhteydessä seinälle ripustettuihin hautavaakunoihin. Miekat voivat olla myöhempääkin perua. Ne lahjoitettiin vuonna 1871 Helsingin yliopiston historialliseen museoon, josta ne ovat Suomen kansallismuseon perustamisen jälkeen tulleet sen kokoelmiin.

Kirkko ei ollut kirkko ilman sinne kutsuvia kelloja. Edellisen kirkon kellotapulista ei ole mitään tietoa, sellainen sen luona on täytynyt olla. Uusi kirkko sai kuitenkin uuden tapulin, jossa oli sijat kahdelle kellolle. Kirkon länsipuolelle kirkkotarhan aitaan liittyvä tapuli rakennettiin vuonna 1763 ja sen rakennusmestarina oli Erik Stenström. Tapuli on tyypillinen ns. lounaissuomalainen tapuli. Sen tunnusmerkkejä ovat neliskulmainen pohjakerros ja kellokerros sekä kahdeksankulmaisen kupuhattuisen kerroksen päällä oleva sipulikupoli. Keski-Euroopasta Ruotsin kautta tulut sipulikupoli esiintyi Suomen puolella ensimmäiseksi todennäköisesti Turun tuomiokirkon sittemmin kaupungin palossa tuhoutuneessa torninpäätteessä. Suo-

messa kohtasivat kahden kirkkokunnan rajalla länsimaisen barokin rakastama sipulikupoli ja itäisen kirkon Konstantinopolin kautta tullut sipulikupoli.

Sammatin kellotapulin pohjakerros toimi läpikäytävänä kirkolle. Läpikäytävän sivulla oli alkuaan ruumishuone, ts. jo viikolla kirkolle hautaamista varten tuotujen vainajien säilytystila. Uusi kello hankittiin Mustion ruukin välityksellä Tukholmasta tunnetulta kellonvalajamestari Johan Fahlstenilta. Kellon hinta ylitti moninkertaisesti kirkon ja tapulin rakentamiseen käytetyt rahavarat. Enkelinpäillä ja akantuslehtireunuksella koristellussa kellossa on sen tarkoitusta oivallisesti kuvastava Karjalohjan kirkkoherra Gabriel Haartmanin sepittämä inskriptio: COSKAS CUULET CUMINANI CULJE KIRCKON KIRUHUSTI HERRAN SANAA SAAWUTTAMAN MUISTA MULLAXI TULEWAS NINCUIN ENDINEN EDELLÄS. Joitakin vuosia myöhemmin seurakunnalla jo vanhastaan ollut pikkukello särkyi ja se lähetettiin Mustion kautta samaisen Fahlstenin kuoltua hänen leskensä ylläpitämän valimon korjattavaksi.

Uutta kirkkoa käytettiin vielä edellisen tavoin hautauksiin. Yleisesti kirkkojen lattian alle hautaaminen päättyi Suomessa 1700-luvun jälkipuoliskolla. Vuonna 1822 annettu lopullinen hautaamiskielto koski enää vain kirkoissa olevien sukuhautojen käyttöä. Kirkkoa ympäröinyttä kirkkotarhaa laajennettiin ensimmäisen kerran 1830-luvun alussa, jolloin se myös ympäröitiin kiviaidalla. Kirkkomiljööseen kuului myös viljamakasiini, paikallisyhteisön yhteinen siemenpankki, sekä tien varteen 1800-luvun aikana tehdyt kirkkotallit.

KIRKON JA TAPULIN KORJAUKSIA

Vuoden 1734 lain mukaan ne, jotka olivat kirkon rakentaneet, olivat velvollisia sitä ylläpitämään. Seurakunnan tilit ja kirkkokokousten pöytäkirjat kertovat lähes vuosittain pikkukorjauksista ja katon tervauksesta. Ensimmäinen rakennuksen ulkomuotoon vaikuttanut korjaus tehtiin vuonna 1819, jolloin kirkon ikkunat suurennettiin yhdellä kolmanneksella yläosastaan. Valon tarve oli lisääntynyt lukemistaidon yleistyttyä. Lohjan seurakunnassa oli ikkunoiden suurentamista perusteltu sillä, että valoisilla kirkoilla oli tunteita elävöittävä vaikutus. Sammatissa saivat ikkunat todennäköisesti myös uudet, kitillä kiinnitetyt edellisiä suuremmat lasiruudut. Ne ostettiin Johanneslundin lasitehtaalta Kiikalasta. Neljä vuotta myöhemmin kirkko kengitettiin, toisin sanoen sen lahonneet alimmat hirret vaihdettiin ja siihen muurattiin uusi kivijalka. Muuraukseen käytetty kalkki hankittiin Pellonkylästä.

Vuonna 1830 toteutettiin kenraalikuvernööri A. A. Zakrevskin samana vuonna tuomiokapitulien kautta antama määräys kirkkojen ulko-ovien muuttamisesta ulospäin avautuviksi. Syynä tähän oli edellisenä vuonna joulupäivänä Juvan kirkossa sattunut, useita kuolonuhreja vaatinut paniikkitilanne seurakuntalaisten yrittäessä

rynnätä ulos palavaksi luulemastaan kirkosta. Vastaavanlainen oli sattunut vähän aikaisemmin myös Lammin kirkossa.

Kellotapuli korjattiin perusteellisesti vuonna 1831. Se alaosan hirsiseinät laudoitettiin, paanukatot uusittiin ja kelloluukut paneloitiin rakennusmestari Tolpon johdolla. Tapulin korjaus jäi Nummella asuneen Axel Magnus Tolpon, jonka isä Märten Tolpo oli myös ollut taidoistaan tunnettu rakennusmestari, viimeiseksi työksi Uudella maalla. Hän muutti sen jälkeen Itä-Suomeen, jossa useat seurakunnat olivat alkaneet suunnitella uuden kirkon rakentamista. Axel Magnus Tolpo kuoli kesken kristikansan suurimmaksi puukirkoksi sanotun Kerimäen kirkon rakentamista ja työtä jatkoi hänen poikansa Theodor seuraten näin isoisänsä ja isänsä jälkiä tunnettuna ja arvostettuna kirkonrakentajana. Tapulin laudoitusta seurasi kirkon punamullattujen ulkoseinien vuoraaminen suojaavalla pystylaudoituksella kesällä 1833, johon laudat ostettiin Antiaisten sahalta Pusulasta. Ennen vuorauksen punamultausta katto vielä korjattiin ja tervattiin.

Kotikirkon kaunistus oli tavoitteena, kun seurakuntalaiset esittivät vuonna 1849 toivomuksen kynttiläkruunun hankkimisesta kirkkoon. Sitä varten kuudennusmiehet keräsivät kinkereillä vapaaehtoisia varoja eri puolilla kappelia. 10-haarainen messinkikruunu ostettiin vihdoin vuonna 1855 helsinkiläiseltä kauppias Frans Böckeriltä. Saman vuonna kaksi nuorta miestä lahjoittivat vanhemman kolmihaaraisen kynttilänjalan.

Kirkon kohennus jatkui kesällä 1858. Huonokuntoinen lattia ja sen kannatinvasat uusittiin. Kuoriosaa haluttiin tehdä kauniimmaksi ja komeammaksi ja penkeissä istujien näkyvyyttä parannettiin nostamalla sen lattiaa askelman verran. Liian leveiksi sanotut penkit kavennettiin rusthollari I. Werlanderin tekemän piirustuksen mukaan ja lukkarinpenkki siirrettiin eteläseinustalle ikkunan viereen. Koska seurakuntalaisista oli naisia lukumäärältään enemmän kuin miehiä, päätettiin länsipään lehteri, joka siihen asti oli ollut vain miehille varattu, antaa kokonaisuudessaan heidän istumapaikoiksi.

LÖNNROT KAPPELIN HYVÄNTEKIJÄNÄ

Sammattiin täysin palvelleena yliopiston professorina 1862 perheineen muuttanut Elias Lönnrot nautti lujaa ja laajaa kunnioitusta. Zachris Topelius oli jo 1845–1852 tekemässään teoksessaan Finland framstäldt i teckningar todennut Valkjärven Paikkarin torppaa ja sen maisemaa esittävässä kuvassa, kuinka koko Suomi mainitsi hänen nimensä kunnioittavasti, hän oli Suomen laulun pelastaja, Suomen menneisyyden herättäjä, isänmaan ystävä, kansan ystävä Elias Lönnrot.

Tästä Lönnrotista tuli myös syntymäpitäjänsä seurakunnan ja sen säännöllisen toiminnan ja kirkon pelastaja. Kappelin ja emäseurakunnan suhteet olivat joutu-

neet koetukselle vuonna 1847 tehdyn Karjalohjan uuden kirkon rakentamista koskevan päätöksen jälkeen. Kappelin asukkaiden vastaanhangointelu osallistumisesta sen kustannuksiin johti lopulta kappalaisen viran ja kappelioikeuksien lakauttamiseen vuonna 1859. Samalla määrättiin, että kirkossa pidettäisiin jumalanpalvelukset vain joka kolmas sunnuntai sekä ensimmäisenä joului-, pääsiäis- ja helluntaipäivänä.

Lönnrot anoi vuonna 1862 senaatilta lupaa siihen, että kirkossa saataisiin lukea saarna ja kuulutukset myös niinä pyhinä, jolloin Karjalohjan kirkkoherra ei pitänyt jumalanpalvelusta. Lupa saatiin ja Lönnrot hoiti sammattilaisten isäntien tavoin saarnavuoroja. Kappelioikeudet palautettiin vuonna 1871 sen jälkeen, kun sammattilaiset olivat sitoutuneet maksamaan kappalaisen palkan ja järjestämään tälle asunnon. Kesti kuitenkin vuoteen 1883 ennen kuin kappeli sai vt. kappalaisen. Virka vakinaistettiin vasta vuonna 1901.

Kirkkosali, jonka hirsiseinät, lautaholvi sekä kiinteä sisustus olivat vielä vailla maalikäsittelyä, sai uudenlaisen juhlavamman ja arvokkaamman ilmeen vuonna 1879 Lönnrotin annettua suuren rahasumman kirkkosalin kunnostukseen. Näkyvimmat muutokset olivat sisäseinien rappaaminen savilaastilla ja maalaaminen liimamaalilla. Kuoriseinään avattiin uudet ikkuna-aukot alttarin kummankin puolen ja alttarin yläpuolella oleva ikkuna tukittiin. Myös vanhat ikkunat laajennettiin uusien kuoriikkunoiden kaltaisiksi. Eteläseinän eteishuone liitettiin kirkkosaliin ”pikkukirkkona” ja varustettiin sisäkatolla ja penkeillä. Alttari polvistumiskaiteineen ja saarnastuoli maalattiin valkoisella, penkit keltaisella öljyvärillä. Lisäksi saarnastuolin porras poistettiin ja nousu siihen järjestettiin suoraan sakaristosta seinään tehdyn aukon kautta. Lönnrot oli nuorena maisterina ensimmäisellä runonkeruumatkallaan Itä-Suomeen kesällä 1828 pysähtynyt Heinolaan, jossa oli osallistunut helatorstain jumalanpalvelukseen kaupungin kirkossa. Hän oli kiinnittänyt huomionsa siihen, että saarnastuoli oli sijoitettu niin, että pappi saattoi nousta siihen suoraan sakaristosta. Tämä hänen erinomaisena pitämänsä ratkaisu toteutettiin viisikymmentä vuotta myöhemmin Sammatin kirkon korjauksessa. Korjausta täydensi vielä lautaholvin paperointi kesällä 1893, jolloin siitä tuli yhtä sileä kuin kirkon sisäseinät.

Uudistettu kirkko sai myös kaksi merkittävää lahjoitusta: joulukuun 1880 seurakunnan tilattomat, Hämeen Sanomien mukaan torpparit, palkolliset ja itselliset, lahjoittivat 12-haaraisen kristalleilla varustetun kynttiläkruunun. Kahta vuotta myöhemmin seurakunnan tilalliset puolestaan lahjoittivat samanlaisen, mutta 15-haaraisen kruunun.

Kirkossa ei ollut koskaan ollut alttaritaulua. Se saatiin vuonna 1883 Elias Lönnrotin lahjana vuonna 1879 kuolleen nuorimman tyttärensä Theklan muistoksi. Kullatun kehyksen ja alttarilaitteen, johon taulu sijoitettiin, lahjoitti puolestaan Helsingissä toiminut entinen sammattilainen puuseppämestari K. K. Sylvander. Professori, Pie-

tarin taideakatemian akateemikko Adolf von Beckerin maalaama taulu poikkeaa aiheeltaan muista lähinnä Uuden testamentin tapahtumia esittävästä alttaritauluisista. Siinä Kristus maailman vapahtaja, joka pois ottaa maailman synnit, seisoo vakavana ehtoolliskalkki kädessään. Poikkeuksellista on myös alttarilaitteen musta väri. 1800-luvun luterilaiseen saarnakirkkoon kuului, että alttarilaitte, alttarikaide, saarnastuoli olivat valkoiset. Sammatissa musta väri ikään kuin pukee sanoiksi Lönnrotin surun, johon vain taulun esittämä Vapahtaja antaa lohdun. Suomen muinaismuistoyhdistyksen kolmas taidehistoriallinen retkikunta, jonka vuonna 1885 tekemän kaksikuukautisen tutkimusmatkan viimeisenä kohteena oli elokuun 1. päivänä Sammatin kirkko, piti alttaritaulun ja sen ebenholtzia jäljittelevän alttarilaitteen kokonaisuutta poikkeuksellisen hienona ja hyvin yhteensopivana.

Taidehistoriallinen retkikunta pysähtyi myös keväällä 1884 kuolleen Lönnrotin haudalle. Kasvein koristetulla hautakummulla oli jäkälärästi ja mäntymetsän kasveilla koristettu nimitaulu, jossa oli jäkälästä muodostetut nimikirjaimet E. L. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran haudalle pystyttämä arkkitehti Gustaf Nyströmin piirtämä ja helsinkiläisen kiviveistämö V. E. Bergmanin tekemä hautamuistomerkki paljastettiin helatorstaina 1886. Seurakunta oli suostunut yksimielisesti hautapatsastoinimikunnan pyyntöön hauta-alueen luovuttamiseksi ikuisiksi ajoiksi vähäisenä kiitollisuuden osoituksena vainajalle hänen erittäin tätä syntymäseurakuntaansa kohtaan monella tavalla osoittamastaan rakkaudesta ja hyväntahtoisuudesta.

UUDISTUVA KIRKKORAKENNUS

Nykyajan rakennustavoista, -materiaaleista ja mukavuuksista ensimmäiset saatiin Sammatin kirkkoon 1881, kun tapuli katettiin rautapellillä paanujen sijaan. Sakaristoon hankittiin kamiina 1887 ja kirkkosaliin kaksi kamiinaa 1892. Sitä ennen oli jo kirkko ja tapuli palovakuutettu Maalaispalovakuutusyhtiössä ja kirkkoon oli hankittu sen sääntöjen mukaan tarpeelliset palokalut: vesiämpärit, palokoukku ja tikapuut, joiden piti kestää vähintään neljä henkeä. Kirkkoon vuonna 1899 ostettu Mannborg-tehtaan urkuharmoni sijoitettiin länsipään lehterille, joka jouduttiin kuitenkin soittajalle liian vaarallisena leventämään. Sisäholvi laudoitettiin kapealla makkara-ponttilaudalla vuonna 1907. Myös lehterinkaide sekä seinien alaosa paneloitiin samanlaisella laudalla. Urkujen hankinta otettiin esille 1911 ja kaksi vuotta myöhemmin valmistuneet lahtelaisen urkurakentajan Albanus Jurvan tekemät urut tarkasti urkutaitelija Oskari Merikanto. Sähkövalo kirkkoon saatiin vuonna 1920.

Kirkon kohtalonhetkiä oli talvella 1924 suunniteltu korjaus, jossa ulkolaudoitus oli tarkoitus muuttaa makaavaksi ponttilaudoitukseksi ja vesikatto kattaa galvanoidulla pellillä. Tällöin kirkko olisi menettänyt arkkitehtuurinsa luonteenomaiset piirteet ja se olisi tullut sama kaltaiseksi kuin lukuisat muut puukirkot Suomessa. Karjalohjan kirkkoherra K. Z. Tallgren kuitenkin kirjoitti asiasta Muinaistieteelliseen toimikuntaan, Museoviraston edeltäjään. Toimikunta ei tuolloin vielä ollut erityisen kiin-

nostunut puukirkoista, eikä sen reagointi ole tiedossa. Onnellisena lopputuloksena kuitenkin oli, että korjauksesta luovuttiin. Kirkkoon tehtiin todennäköisesti tämän jälkeen siihen hyvin sopiva paanukatto.

Vuonna 1951 itsenäistyneen seurakunnan kirkkorakennuksen vuonna 1955 vietettyjä 200-vuotisjuhlia ennakoi kirkossa tehty korjaus tai pikemminkin restaurointi, jonka suunnittelija oli Muinaistieteellisen toimikunnan arkkitehti Paavo Riihimäki. Vaikka tämä Lehtimäen huvilan Sammattiin piirtänyt arkkitehti oli toiminut pitkään SOK:n rakennusosastolla piirtäen sen funkistyyllisiä tuotantolaitoksia ja osuuskaupparakennuksia eri puolille Suomea, oli hän erittäin taitava ja hienovarainen vanhojen rakennusten ollessa kyseessä. Seurakunta olisi halunnut säilyttää vielä kamiinalämmityksen, mutta valtionarkeologi C. A. Nordmanin mukaan se ei palovaarallisena sopinut kirkkoon, ei varsinkaan kun se oli vanha ja arkkitehtuuriltaan arvokas. Tapulikin sai takaisin paanukattonsa. Kirkkosali on yhä edelleen pääasiallisesti siinä asussa, jonka se tuolloin sai, olkoonkin että se on jälleen kerran kunnostettu 250-vuotisjuhlaa silmällä pitäen arkkitehti Jari Reposen laatiman suunnitelman mukaan ollakseen yhtä moitteettomassa kunnossa kuin 50 vuotta sitten.

Lapsuuskirkko elää

Teksti on AKAVAn puheenjohtaja Risto Piekan Sammatin kirkon 250-vuotisjuhlassa 21.7.2005 pitämä esitys.

Lapsuuskirkko elää. Sellaisenaan - mutta myös osana Suomen ja Sammatin historiaa ja nykyisyyttä. Pikkuisen pojan kokemuksista nykyiseen maailmanmenoon. Ja siitäkin kauemmas taaksepäin – mutta ennen kaikkea eteenpäin.

Kirkon kynttilät helisevät. Yhtäkkiä kanttorin soitto melkein sekoaa. Seurakuntalaiset katselevat toisiaan hölmistyneinä. Mitä tapahtuukaan kolehtivirren aikana?

Ennen suntio on vakaan arvokkaasti kerännyt kolehdin. Nyt sakastista on astunut esiin kaksi poikaa hieman epävakain askelin. Molemmilla kolehtihaavi tiukasti kässissään. Pojat menevät tahoilleen – toinen vasemmalle, toinen oikealle. Toisen perässä kynttilät heläjävät jatkuvasti. Ote kolehtihaavista on liian alhaalla; varsi on niin pystyssä, että aina osui kynttiläkruunuun. Siitä tuli kova helinä, joka häiritsi kaikkia. Kokemattomuutta.

Pehkutehtaan Aarno selvisi tästä kokeesta mainiosti. Osasi. Minä olin se, joka helisyyti ja peljästytti. Tulevina vuosina osasin – varresta pitää otteen olla oikean.

En malta olla tähän väliin kertomatta toista muistoa. Aloin miettiä puhettani tässä arvokkaassa tilaisuudessa touko-kesäkuun vaihteessa. Tein puheen rungon ja mietin, mitä historia kertoo. Otin esiin kirjajhyllystäni isältäni perityn kirjan Elias Lönnrotista. Sen välistä löytyi Sammatin seurakunnan 200-vuotisjuhlien painettu ohjelma vuodelta 1955. Minulla on muistikuva, että silloin en mahtunut kirkkoon sisälle ja seisoin sukuhaudallamme ihmeissäni kirkon edessä olleesta isosta linja-autosta ja siitä tulevista paksuista radion kaapeleista. Ihmetykseni oli melkoinen, kun tapahtumat kirkon sisältä välittyivät kovaäänisistä ja kuulemma radiosta. En ymmärtänyt, miten se on mahdollista. Tänänhän kaikki tapahtuu nyt ja heti; sekä on kaikkien tiedossa. Tiedonvälittäminen on kokonaisuudessaan muuttunut.

Eivät nämä ole ensimmäinen muistoni Sammatin kirkosta. Paljon enemmän muistikuvia lapsuudesta, nuoruudesta ja aikuisuudesta tuovat joulu ja pääsiäinen. Lapsena aina odotti jouluna, kun saarnan ajaksi kirkko pimentyi. Vain kynttilät loistivat. Ne merkitsivät joulun valoa. Rauhaa. Lomaa koulusta.

Kirkko on myös kertomus Suomen historiasta ja suomalaisten tahdosta tehdä asiat itse. Ulkopuolista käskijää ei tarvittu, haluttu eikä hyväksytty. Keskeisintä tällöin on

itsenäisyys. Turhaan ei tämänkään kirkon seinällä ole Vapauden Risti itsenäisyyden puolustamisesta ja siihen liittyvät sankarihaudat. Taikka ne edeltävien sukupolvien haudat, jotka löydämme kirkkomme ympäriltä. Omalla tavallaan ne kuvaavat turvallisuutta – olla omalla maalla.

Tähän liittyy pienen nassikan muisto pääsiäisestä. Saarnassa puhuttiin pääsiäisen kärsimysnäytelmästä ja sotilaiden osuudesta siihen. Ymmärrykseni oli vähäinen ja kysyin hiljaa isältäni olivatko sotilaat suomalaisia. Vastaus tuli välittömästi: ei suomalaisia – kuuntele saarnaa. Pieni poika yhdisti väärin historian maailmanlaajuisen mullistuksen ja lähiympäristön.

Olen monesti miettinyt, teemmekö nyt samoin vääriä kysymyksiä puhuessamme globalisaatiosta. Monet pitävät globalisaatiota uhkana, onneksi vielä useammat ovat päinvastaisella kannalla. Minusta globalisaatio on mahdollisuus. Historian valossa olemme sen kanssa aina menestyneet.

Tuumataan asioita, kuten sammattilainen tekee. Harkitaan – ja sitten tehdään rivakasti. Niin pitää tehdä nytkin. Toimeen ryhdytään, kun se tuo edistystä. Mistä Suomen menestyminen alkoi? Se alkoi kansallisesta heräämisestä, jonka esikuvina olivat Lönnrot, Snellman ja Runeberg. Tuli oma sivistys, kansallisuus, kansallinen herääminen ja teollistuminen. Suomi alkoi menestyä. Itse uskon, että näin tulee tapahtumaan jatkossakin. Suomalainen sisu on vahva, mutta käskettäessä mahdotonkin johdettava.

Kirkosta jäänee monista meille aika ristiriitainen kuva – tapaamispaikkana. Ilon hetket ristiäisinä, ripillepääsynä ja häinä. Surun hetket hautajaisina. On kuin vastakohtaisuudet kohtaisivat: ilo – suru. Tämä on kuitenkin kirkon tehtävä. Mukanaolo niin ilossa kuin surussa. Mutta ennen kaikkea toivossa.

Mitä kirkko on sitten antanut?

Ensiksi tulee mieleen tunne saada olla mukana. Tästä esimerkkinä joulu ja pääsiäinen. Toiseksi tulee mieleen rippikoulu ja sen kasvattava merkitys. Erilaisista lähtökohdista syntyneinä yritimme käytännössä ymmärtää toisiamme. Leirityö, jossa etsimme yhteistä tekemistä ja osaamista. Tuolloin vaikeaa oli vain virren valinta, koska suurimman kalan saajalla oli aina niin vakaat mielipiteet.

Seurakunnan maalla oli myös lentopallokenttä. Tuskin kukaan tiesi, että se oli seurakunnan. Siellä pelasimme. Opimme onnistumisista ja virheistä. Yhteispeliä silloin harjoittelimme, vaikka asian merkityksestä tuskin meistä kukaan tiesi mitään.

Sama asia tapahtui myös koulussa ja asevelvollisena. Suomi on osannut löytää erilaisuuteen ”liimatuotteita” yhtenäisyyden vahvistamiseksi.

Sammatin kirkko on etuoikeutetussa asemassa. Siihen vaikuttaa kansallinen herättäjämme, Sammatissa syntynyt ja kuollut suurmiehenne, Elias Lönnrot. Omalla tavallaan myös suomalaisen globalisaation menestystarinan isä. Yhdessä J.V. Snellmanin ja J.L. Runebergin kanssa. Turhaan hän ei lausunut kirjeessään v. 1828 Aarne Anttilan kirjan mukaan ”Kuinka tyhjä onkaan maailma verrattuna siihen ahtaaseen piiriin, missä lapsuutemme päivät ovat kuluneet. Jokainen kotiseudun kivi on tyhjentämätön kultakaivos, kun sitä vastoin Perun kuuluisat kultakätköt näyttävät alastomilta kallioilta.” Laittamattomasti sanottu, niin kuin vanhempani sanoisivat.

Sammatin kirkko on kotikirkko, ei pelkästään sammattilaisille, vaan myös lukuisille kesäasukkaille. Jos näin ei olisi, niin miksi monet tulevat joulukirkkoon, tai pääsiäisen viettoon muilta paikkakunnilta taikka kesäjumalanpalvelukseen säännöllisesti joka vuosi.

Mikä viehättää Sammatin kirkossa? Tuttu ja turvallinen. Nämä sanat tulevat mieleen ensimmäisinä. Sitten kysyn: miksi? Vastaan

- olemuksellaan, vaatimattomuudellaan, kauneudellaan
- kodikkuudellaan
- ikkunoiden uusmaalaisella vehmaudellaan
- alttaritaulun ristinmerkillään.

Olen tuonut monet ystäväni Sammatin kirkkoon kesällä. Kesä antaa aina uuden toivon auringon valona sekä omintakeisuudessaan ja rauhassaan uskon. Alttaritaulu – jos mikään – kuvaa rakkautta.

Minä ja etenkin minua vanhempi sukupolvi on kokenut valtavan teknologian muutoksen. Muistan ensimmäiset kirkkomatkani pienenä nassikkana hevosen vetämissä reessä. Vällyt suojasivat. Kirkkomatkalle piti lähteä ajoissa.

Sittemmin matka taittui itsekseen polkupyörällä ja viimein autolla.

Kulkuvälineet ovat muuttuneet. Ehkä myös tavat. Kirkonmenojen kaava on muuttunut. Välistä sitä on vaikea ymmärtää. Ennen kaikki oli selkeämpää: tiesi milloin istua, milloin seistä. Muotomääräyksillä meitä ei saada sisään. Tarvitaan ymmärrettäviä tapoja ja sanoja – eli mahdollisuutta olla kirkossa kuin kotonaan. Ei vierana, vaan kutsuttuna.

Pysyvää ovat kirkko, kellotapuli ja aitta. Siinä on jotain mitä sanoilla on mahdoton kuvata.

Sanotaan "kirkko keskellä kylää". Näin on kouriintuntuvasti täällä Sammatissa. Menet kauppaan taikka kirjastoon, niin ajat sen ohi. Milloin se on hiljainen, milloin kansoitettu. Aina sen kuitenkin huomioi – tunteella muistaen, ajatuksilla nöyrästi kiittäen.

Karstu Sammattiin

Sammattiin kuulunut Karstun kylä oli osa Lohjan Karstua, joka 1.1.1934 jakautui kahtia Karstun Sammatin puoleisten talojen liittyessä Sammattiin. Liittymispyrkimykset olivat ajankohtaisia vuoden 1933 alkupuolella ja silloin asiasta käytiin keskusteluja puolesta ja vastaan sekä lehdistössä että kulissien takana. Lähetystöt kulkivat Helsingissä puolustelemassa kantojaan liittymistä kannattavat valjastivat tunnettuja kansalaisia puolestapuhujikseen pääkaupungissa. Vastustajat pyrkivät kaikin tavoin kumoamaan liitoshankkeen puolestapuhujien perustelut.

Erytisen aktiivinen oli taiteilija Adolf Lietsalo, joka kävi huhtikuussa 1933 Helsingissä Kulkin Kaarlo Alhon kanssa esittelijäsihteeri Lihtosta tapaamassa ja varmemmaksi vakuudeksi lähetti vielä seuraavan saman kuun 19 päivänä päivätyn kirjeen yksityiskohtien tarkentamiseksi (teksti kirjeen kaksoiskappaleesta).

*Herra Esittelijäsihteeri Lihtonen
Helsinki
Valtioneuvosto*

Käydessäni t.k: 11 päivänä maanviljelijä Alhon (Sammatti) kanssa siellä tiedustelemassa aluesiirtoasiamme vaiheita tulimme siihen ikävään käsitykseen, että Lohjan kunnan taholta on esitetty asiamme johtuvan siitä, että Sammatissa on pienemmät verot kuin Lohjalla. Harhakäsitysten selvittämiseksi pyydämme kunnioittavasta esittää seuraavaa:

Tämä aluesiirtokysymys on ollut keskustelun alaisena ylimuistoisista ajoista kunnes se kehittyi niin pitkälle, että vuosien 1930 – 1931 vaiheissa alettiin tiedustella sanomalehtien toimituksilta ja yksityisiltä miten asia voitaisiin alottaa. (Tämä, samoin kuin seuraavat asian haarat on alempana todistettu oikeiksi). Silloin oli viimeiset tiedossamme olevat vuoden 1929 verotukset, mitkä tekivät: Lohjalla kunnallinen veroäyri 6:50, kirkollinen äyri 0:50, yhteensä 7.-. Sammatissa olivat vastaavat numerot samana vuonna, kunnallinen äyri 5:- ja kirkollinen äyri 2.-, yhteensä 7.-. Siis ei mitään eroa tässä asiassa, oikeat tekijät on esitetty anomuksessamme ja sen oheellisessa neuvottelukokouksen pöytäkirjassa, joihin pyydämme viitata. Jos otetaan huomioon verotussuhteet noin kymmenen vuoden ajalta taaksepäin, niin on kunnallinen äyri ollut Sammatissa jopa kymmenen (10:20) ja kirkollinen 3:50 vuodessa, eli viimeksi mainittu seitsemän kertaa korkeampi kuin Lohjalla, missä se jatkuvasti on ollut 0:50 vuodelta. Niin pienessä kunnassa kuin Sammatissa, ovat veroheilahtelut suuria aiheutuen juoksevista kunnallisista ja seurakunnallisista menoista. Mitä tulee siihen, että kunnallinen äyri Lohjalla on vuosi vuodelta noussut sen jälkeen kun asiamme aloitimme, oli silloin kaikille tietämätön

asia ja asia tila voi muuttua päinvastaiseksi heti kun Lohjan sahat, sementtitehtaat ynnä muut voivat laajentaa toimintaansa. Kun emme ole olleet tilaisuudessa näkemään mitä muuta Lohjan kunnan taholta on esitetty, niin ajattelemme, että siinä voi olla vähän muunnettua totuutta. Mitä tulee tämän alueen kansakouluutus kysymykseen (mistä siellä oli puhe) niin ainoastaan osa Joenpellon tilalla olevista lapsista ovat käyneet Lohjan puolella, toiset kaikki Sammatissa, m.m. Joenpellon tilan nykyinen omistaja on käynyt kansakoulun Sammatissa. Mitä tulee kansakoulutuskysymyksen järjestelyyn, ovat kunnat velvollisia tämän asian järjestämään ja näistä seikoista on Sammatin kunnanvaltuusto ollut tietoinen antaessaan asiasta puoltavan lausunnon. Mitä tulee virastojen lausuntoihin tiedämme kokemuksesta, että virkailijat, jotka toimivat kansan keskuudessa, kuten nimismies ja kruunuvouti, paraiten tuntevat paikalliset olosuhteet ja tarpeet, jonka vuoksi emme voi ymmärtää Maaherran lausuntoa muuten kuin että hän ei täydellisesti tunne tätä asiaa.

Sitte jäi anomuksessamme mainitsematta, että haluamme siirtyä myöskin kirkollisesti Sammattiin, ja johtui tämä siitä, että ymmärsimme Esittelijäneuvos Loimarannan sanoneen, että siitä tehdään eri anomus.

Pyytäen anteeksi, että näin rohkenemme asiamme esittää Herra Esittelijäsihteerin tiedoksi piirrän yhtymän puolesta

*Lohjan Karstulla huhtikuun 19 päivänä 1933
Kunnioittavimmin
Adolf Lietsalo*

Meille allekirjoittaneille on esitetty tätä kirjelmää valaisevat kuitit, y.m. lähteet ja todisteet, joista huomaamme, että yllä esitettyssä kirjelmässä mainitut asiat ovat kaikki puolin oikeat, minkä valan velvoituksella todistamme. Aika ja paikka kuin yllä.

*J. E. Miettinen
Sammatin kunnallis-
lautakunnan esimies
(Sinetti)*

*Taavi Kilpi
Sammatin v.t. kapp-
lainen
(Sinetti)*

Asiansa varmistamiseksi kirjoitti Adolf Lietsalo tämän lisäksi Helsingissä asuvalle ystävälleen Reino Silvannolle kirjeen, jossa hän pyysi tätä vaikuttamaan liittymisasiaan myönteisesti omia kanaviaan pitkin. Kirje oli seuraavanlainen:

Oravaniemi, huhtikuu 25 p. 1933

Veli Parahin,

Olen ollut täällä suuressa päänvaivassa niiden Lohjalaisten ruojain tähden, kun ovat ruvenneet Korkeasti Kunnioitettavalle ja Arvokkaalle Tuomioistuimellemme, Valtioneuvostolle, syöttämään pajunköyttä antamalla asiastamme erheellisiä tietoja. Pahimmat luullaksemme saimme oikaistuksi kirjelmällä, joka oli valaheitoisesti todisteltu oikeaksi, veljesi Pastorin kautta asiakirjoihin liitetyksi, mutta oli vielä tiedusteltu ajetaanko täältä paljo Lohjan torille maalaistuotteiden kanssa. Kun veljesi kertoi, että aiotte yhdessä käydä ministeri Puhakan puheilla, ja koska otaksun, ettet ole tässä asiankohdassa oikeen sisällä, niin suo anteeksi, että koetan sitä juuri nyt saamieni pätevien tietojen mukaan selostaa. Olen kutsunut tänne tärkeimmät miehet yhtymästämme, y. muitakin neuvottelemaan, ja on ilmennyt seuraavaa:

Koko torikysymys on pidetty hyvin mitättömänä syystä, että siellä niin vähän käydään pienen kysynnän vuoksi. Tällaisena vuonna kun esim. tämä, jolloin perunat ovat hinnoissa ja on niitä tällä seudulla runsaasti, ovat jotkut vieneet niitä muutama kuorman kauppalaan, toiset Fiskarsiin, jota pitävät edullisempänä, mutta koska Sammatin Osuuskauppa, y.m. tukkuostajat välittävät kaikkia maalaistuotteita maksaen kelpo hintoja vähittäiskauppaan verrattuna, ja ajavat niitä suurilla kuorma-autoilla kulutuskeskuksiin, niin ei hevoskuorma-ajo enää kannata, sillä omakin aika on joksikin arvioitava. Suurimmat tuottajat tällä alueella, kuten esim. Joenpelto, eivät koskaan aja kauppalan torille siellä olevan mitättömän kysynnän vuoksi (lupasi antaa pätevän todistuksen, jos on tarpeellista). Maatalouden tärkein tuote, maito, ajetaan jok'ikiseltä alueellamme olevalta tilalta Sammatin Osuusmeijeriin ja johtuen tietysti tästä jokapäiväisestä kanssakäymisestäkin, että tunnemme itsemme täydellisesti Sammattilaisiksi, ja kaikki pyrinnot, osuustoiminnat ja neuvottelut kääntyvät Sammattiin päin, mainitsen m.m. sen, että etäisimmän talon, Joenpellon, noin 19-vuotias poika, Martti, on kuulunut Sammatin Suojeluskuntaan siitä saakka kun on kynnelle kyennyt, eikä halua olla ikäistensä Lohjalaisten kanssa missään tekemisissä.

Mitä vielä tulee Lohjan torikauppaan, ajavat siellä jonkunverran Sammattilaiset, Nummilaiset, Siuntiolaist ja ehkä muuallakin, enimmäkseen pikku keinottelijoita kuten esim. Inno, mutta koska kauppalan ympäristö on viljavaa ja hyvin viljeltyä, niin on kauppa niin yltäkyläinen maalaistuotteista, että tuntemattoman on hyvin vaikea saada mitään myydyksi. Ainoa siis mihin Lohjalaiset otaksuamme mukaan

tähtäävät on se, että toripäivinä voidaan suorittaa veronmaksuja, mitkä on järjestetty useammaksi päiväksi peräkkäin ja kun maalaiskunnan kanslia sijaitsee kauppalassa, niin joku voi panna perunapussin rattailleen, kun kerran on mentävä. Tätä ei voi sanoa kokonaan perättömäksi. Mutta mitä tulee niinkin tärkeään päivään kun on esim. tutkijalautakuntakokous, niin järjestetään se kernaasti ei-toripäivänä, olen esim. tänä vuonna maanantaina 3 p. huhtik. (toripäivät keskiv. ja lauantai) ja esein kurjimman kelirikon ajaksi, mikä tekee asiain valvonnan täällä kovin hankalaksi.

Kun emme tiedä onko Lohjan kunnan taholta vielä esitetty jotakin, joka vaarantaa asiatamme, jonka pidämme ehdottomasti oikeana ja oikeutettuna, niin käsitämme kohtuulliseksi, että saisimme jos tarve vaatii, nähdä Lohjan kunnan selityksen kokonaan, voidaksemme antaa oikean ja pätevän selityksen koko laajuudessaan. Käsittäen, että sinulla Sammatin historiijoitsijana on myös myötätuntoa asiamme oikeudellisen ratkaisun puolesta, uskallan esittää yllä olevat, uskoen että tulet tekemään mitä oikeaksi ymmärrät.

PS: Lohjan kunnankirjuri Pessala oli viime sunnuntaina käynyt Joenpellossa ja kertonut, että Lohjan kunta on tehnyt ihan kaikki voitavansa ajaakseen asiamme penkin alle, ja oli kertonut kunnalla olevan aikomuksena anastaa kappaleen Siuntiossa Virkkalan suunnalta, siis nyrkit pystyssä niin yks kun toinenkin.

Liitosasia kuitenkin ratkesi asiaa ajaneiden eduksi ja 1.1.1934 osa Karstua liitettiin Sammattiin. Asiaa juhlittiin nuorisoseran talolla 11.2.1934 ja tässä tilaisuudessa Adolf Lietsalo piti ainoan julkisen puheensa.^[4]

Arvoisat Stti:set! Me Karstun tulokkaat tervehdimme Teitä ja pyydämme tilanteen johdosta ilmaista muutamia ajatuksiamme.

Sen jälkeen kun maailma alkoi kuohua, noin 20 v. sitten, oli kohtalon sormi piirtänyt lukuisia uusia rajoja, ja ne ovat useimmiten menneet kokonaan toisin, kun maan suuret ja mahtavat ovat alussa suunnitelleet. Tästä voimme päättää kuka on ollut johdossa.

Me olemme myös nyt, vaikka pienessä mittakaavassa, saaneet tällaista rajansiirtoa kokea. Kun nyt ajattelemme tätä vasta päättynyttä aluesiirtoa, niin huomaamme helposti, että sekin on kaitselmuksen johtama, ja että me pienet työmuurahaiset olemme olleet ainoastaan kaitselmuksen välikappaleita.

Niin suuri on yleinen myötätunto ollut asiallemme, ettemme ole tarvinneet edes kalliita lakimiehiä, vaan kaikki tarvittavat neuvot ja avut ovat tulleet ikään kuin itsestään, kaitselmuksen kädestä.

Avustajistamme tahtoisimme mainita muutamia S:tin suuria ystäviä. S:tin historioitsija Reino Silvanto hankki meille tarkan selostuksen siitä, miten asia on alettava, joten kohta saimme selvät ja varmat suuntaviivat. Hänen veljensä Pastori Sylvander on vaivojaan säästämättä valvonut asiamme kehitystä valtioneuvostossa. Opettaja Miettinen korjaili ja puhtaaksi kirjoitti viimeisen kirjelmämme valtioneuvostoon ja kirkonisäntä Kaarlo Alho on asia alusta sen loppuun ollut innostuttava avustaja. Nämät ja monta muuta neuvoa ovat tulleet ihan ilmaiseksi ja olemme niistä hyvin kiitollisia.

Meille uusille tulokkaille on tämä aluesiirto merkityksellinen ja antaa vakavaa miettimisen aihetta. Me olemme nyt siirretyt hyvin hoidettuun yhdyskuntaan ja se velvoittaa meitä. Meidän on nyt omaksuttava S:tin vakava ja rakentava henki ja on myötävaikutettava hyvissä harrastuksissa S:tin hyväksi. Valitettavasti olen liijan kehittymätön tätä tarkemmin selittämään, mutta uskon, että kukin eteen tuleva tilaisuus on osoittava velvollisuutemme. Parista seikasta tahtoisin huomauttaa: Aloittakaamme läheltä, aloittakaamme omasta kodistamme ja koettakaamme hoitaa ensin omat asiamme mahdollisimman hyvin ja vielä neuvokkuudella tukea pullassa olevaa naapuriakin. Sillä eikö se ole niin, että sellainen yhdyskunta kukoistaa, jonka yksilöt voivat hyvin, eivätkä rasita kuntaa, vaan tukevat sitä. Toinen tärkeä seikka on, että voitaisi yhteiset luottamustoimet edelleen säilyttää kykenevissä ja luotettavissa käsissä. Paraiten kai voimme tehdä, kun annamme kannatuksemme vakaville ja tarmokkaille henkilöille, jotka menestyksellä hoitavat omiakin asioitaan, olivatpa ne sitten suuria tai pieniä. Sillä kuinka voimme ajatella, henkilö, joka ei kykene järjestyksessä pitämään edes omia pieniä asioitaan, voisi menestyksellisesti myötävaikuttaa yhteisissä suuremmissa asioissa. Älkäämme siis kallistako korvaamme leveäleukaisille suunsoittajille, jotka lupaavat yhdeksän hyvää ja kahdeksan kaunista, mutta itse asiassa voivat enemmän repiä kun rakentaa. Näitä seikkoja olisi meidän erikoisesti teroitettava nuorille, sillä heille kuuluu tulevaisuus, ja jos S:tissa kerran on nuoriso, joka omaksuu vakavasti harkitun suunnan, niin silloin voimme olla varmat, että täällä on hyvin hoidetut asiat vielä silloinkin kun meitä ei enää ole. Eikös olisikin kaunis perintö jälkeensijäneille.

Teille vanhat Sammattilaiset, pyydämme lausua kauniimmat kiitoksemme ystävällisestä vastaanotosta. Me emme olekaan teille outoja. Olemmehan useimmat saaneet alkuopetuksemme S:tin kansakoulussa. Kautta aikojen ovat sekä henkiset että aineelliset harrastuksemme kääntyneet enemmän tänne, kun omaan etäiseen keskukseemme, ja monet vainajistamme ovat saaneet leposijansa S:tin hautausmaalla, ikään kuin tienviittaajina mihin suuntaan kehityksen kulkemaan pitää.

Kun näin olemme ikään kuin kiinnikasvaneet S:ttiin jo entuudestaan, niin uskomme, ettette tule meitä kohtelemaan lapsipuolina, vaan tasa-arvoisina tovereina, ja jos näin tapahtuu, niin silloin voimme myös toivoa, että yhteistoimintamme tulee muodostumaan siunaukselliseksi.

S:tin nuorisoseurantalo 11/2 -34

A. Lietsalo

KAAKERHOLMAN KAUPUNKI

Kaakerholman kaupungiksi kutsuttiin Karstun kylässä olevaa Alhonpään torppakulmaa. Torppariyhdyskunta on saanut erityistä huomiota Eeva Joenpellon romaanin 'Kaakerholman kaupunki' ilmestyttyä vuonna 1950. Nimen syntyä kuvataan mm. Eeva Joenpellon elämänkerrassa ^[11] 'Kuinka elää ihmisiksi?' *Kaakerholma-nimi on tarinan mukaan syntynyt alueen suutarin mukaan, joka huonojalkaisena kykeni vain 'kaakertamaan'.*

Kaupungista on säilynyt joitakin aikalaiskuvauksia ^{[4], [6]}, joista voidaan edelleenkin muodostaa melko tarkka kuva 1800-luvun torpparielämästä.

Kaakerholmi oli aikanaan melko siisti torpparikaupunki virkamiehineen. Lomannin Heikki oli poliisi, hän ajoi kovasti sikoja pois pelloilta. Kustaa From oli vosikka, ajoi mielellään kyytiä y.m. Siellä oli aikanaan noin 30 henkeä ja oli mm. kuten Helsingissä Kluuvikaivo, jota mainitaan vanhassa laulussa: Kaakerholmin Kluuvin tykön, on yksi savitaulu, johon Frummin Jokka trykkäs, Kaijasillan laulun. – Sitten siellä oli kuuluisat sepät. Kustaa Brusk oli viimeinen ja hänestä yksin voisi kirjoittaa pitkän romaanin. Hänen isänsä oli Antti Brusk. Edelliset sepät olivat tuntemattomia. En tiedä edes olivatko sukua. (Lienee kuitenkin ollut sukua, koska Antti B. sai testamentilla edellisen työkalut. Hän oli ainakin etevä viikatesepä.)

Eeva Joenpellon romaani herätti paikkakunnalla ristiriitaisia tunteita. Teosta ei oikein osattu arvioida romaanina vaan paikkakuntalaiset mielsivät sen osaksi paikallishistoriaa, mikä aiheutti lukuisia ristiriitoja. Muun muassa Oinon vanhaisäntä Fredrik Lietzén 'suuttui siitä, että siinä on torpparläänin elämä kuvattu kovin vihekkääksi'. Tämä sai hänet tarttumaan kynään ja hän kirjoitti oman kuvauksensa Kaakerholmasta.

Alhonpään asuntolähiö on Lohjan pitäjän ja Sammatin rajoilla, kuuluu Karstun kylään ja sijaitsee suurten mäkien välissä syvässä, rehevässä laaksossa, jossa kasvaa villinä pähkinä-, kirsikka-, luumu-, kriikuna-, omena- ja päärynäpuita. Tuomi ja pihlaja kukkii siellä keväisin, mustikka ja vadelma myös, ihanasti muistuttaen para-

tiisiä. Lassin talon vasikkahaka on samaa laaksoa rajanaapurissa. On yhtä kukoistava ja on siinä hyvällä arkulla varustettu luontolähde, josta asukkaat saavat vettä ja joka lisää paikan runollisuutta.

Suutarimestari Vallenius on ihaillut paikkaa, kun Lassin pojat ohjasivat hänet vasikkahakaan iltakävelyllä, ja sanonut: 'Ei luonnon ihanuudesta mitään tietäisi, jos ei olisi ollut ehtokävelyllä Lassin vaskahaassa'.

Tie, jota ennen ajettiin Lohjalle, johtaa asutusten läpi ja jota professori Elias Lönnrot aikoinaan käytti Helsingin matkoillaan ja jonka varrella ovat kaksi Joenpellon torpparia, Kustaa From ja Juho Loman, Karstun kyläseppä Kustaa Broski ja kyläsuutari Juho Alm, on verrattain vilkasliikenteinen, sillä sitä käyttää Karjalohjalaiset, jopa Suomusjärveläisetkin Lohjalle ja Helsinkiin matkustaessaan vieden maantuotteitaan.

Seppä Broskin paja on ensimmäinen tien vieressä Lohjalta tullessa ja on siinä aina asiakkaita kellä on asiaa sepälle ja muita tyhjäntoimittajia on myös. Kerran saapui pajalle Forss-niminen taitava valuri ja otti siihen kortteerinsa. Teki valutöitä ja opetti Broskille valutyön salaisuudet. Jonkun vuoden oltuaan vei Broskin sisaren mennessään, joten romantiikkakin kukoisti.

Kaakerholman kaupungin asukkaista on jälkipolville tallentunut lukuisa määrä erilaisia juttuja ja tarinoita.

Kustaa Broski nai Nummen pitäjän rikkaasta talosta (Vartlaan Renkalta), mutta avioliitto ei ollut onnellinen, sillä ohikulkutie johdatti sinne seikkailijoita, jotka alkoivat yksinkertaista sepän emäntää käyttäen hyväkseen ja kun seppä oli paljon pois kotoaan työmatkoillaan, kävi se mainiosti laatuun. Selittivät vain emännälle, että seppä oli neuvonut heitä sinne. Eräs Lindstedt-niminen puuseppä asui vuosikaudet Broskin luona ja hoiti emäntää parhaansa mukaan. Hänestä Brosk on sanonut: 'Lindstedt on tehnyt mejän huushollis suuren haitan'. Seppä sai monet käräjät käyttäen eron. Myöhemmin seppä meni Lohjan Kalkkitehtaalte sepäksi. (Kustaa Adolf Bruski oli syntynyt Alhonpäässä 9.4.1853 ja kuoli Lohjalla 25.1.1930).

Kaakerholman kaupungista ei puuttunut kelloseppäkään. Tätä ammattia harjoittim siellä asuva (vaikka hän paljon kulki myös maakunnassa) kelloseppä ja musikanntti (viulunsoittaja) Rosendahl I. Ruusentaali. 'Lemssuks' häntä sentään parhaasta päästä sanottiin.

Kerran hän kovin juopuneena tuli Lohjannummella nimismies Reiniä vastaan. Kun nimismies tiesi Lemssun viinan salakaupasta hankituksi, tarttui hän pulloon ja ärjäisi: 'Mistäs taas olet viinaa ostanu?' 'Sitä mää e san', vastasi Lemssu. 'Se on sanottava', kovisti nimismies. 'Eei', sanoi Lemssu vaan ja hymyili viekkaan näköise-

nä. Silloin nimismies muutti menetelmää ja lupasi Lemssulle 3 mk, jos hän sen sanoo. 'Se muuttaa asjaan', myöntyi Lemssu kohta ja sai rahan. 'No, keltäs ostit?' 'Se oli yks outo miäs'. 'No mistä se oli?' 'En mää tiärä.' 'Misäs sen treffasit?' 'Täs tiälä.' 'No mihe se meni?' 'Tonne', vastasi Lemssu ja huiskasi kädellään taaksepäin.

Vanha Borjesmanni' Evert Sylvander piti vuosisadan vaihteessa nikkarinverstasta Lohjannummella. Hän oli muuttanut sinne Helsingistä, mutta oli syntyään Kiikalan Ali-Kottarin poikia Sammatista. Hänellä oli käkikello laannut käymästä ja lemssu tuli sitä korjaamaan. Kun hän sai kellon kuntoon ja asetti sitä seinään, tuumi 'Borjesmanni', että 'Mahtaakos rupee käymää?' 'Murheet!' vakuutti Lemssu. Sitte hän sai palkkansa ja hyvät lähtörypyt myös, mutta kun hän oli menossa ulos pihaportista, kello seisatti.

Edellä mainitun Kustaa Bruskin isä oli Anders Brusk, myös seppä, ja hänen sanottiin olevan väkivahva. Kuitenkin seutukunnan vahvin oli Karstunlahden takana asunut Löyttymäen Jussi.

Alhonpään seppä Antti Proski meinasi kerran joutua susien käsiin Outamonjärven jäällä ehtoolla Lohjalta tullessaan talvitietä. Susilauma sai hänet hevosineen kiinni. Hänellä oli huono hevonen eikä hän päässyt eestä pois. Ristlakjaanrannassa hänen täytyi ottaa hevonen irti ja alkaa lyödä reen aisalla ympärilleen. Sillä tapaa hän pääsi perääntymään Ristlakjaan torppiin hevosineen.

Kaakerholman ympäristöön liittyi myös lukuisa joukko mystisiä tarinoita, joita erityisesti Adolf Lietsalo on muistellut:

Alhonpäästä Joenpeltoon päin on merkillinen suo, kauhea suo. Siinä kohdassa missä ajetaan jyrkän kallion yli on Lohjanjärveenpäin (länteen) pieni suo, Piikasuo. Perimätiedon mukaan on siihen haudattu teloitettu lapsensa murhaaja piika. Pitkä vakava Kustaa From kertoi tosissaan, kun hän lapsena kulki siellä marjassa, riipui siellä puunoksalla vielä reentähteet, jolla piijan ruumis oli sinne kuljetettu. Siitälähtien on siellä kummitellut. E.m. Bruskit, isä ja poika, tiesivät siitä paljon juttuja, usein nähtiin musta hevospari kulkevan ruumisarkku reessä ja kaikenlaista valittelea ja kummittelua.

Sama tarina esiintyy myös Eeva Joenpellon esikoisromaanin alkuteksteissä. Romaanissa suohon on haudattu Tavolasta kotoisin olevan piian lapsi, ei siis piika. Täällä, polun synkimmällä kohdalla, missä taivas erottuu korkeitten puitten yläpuolella vain aironlavan levyisenä juovana ja missä ei koskaan tule aivan valoisaa, huokaa yhä vanha kummituspuu. Joskus aikojen alussa Tavolan piika tappoi kastamattoman lapsensa ja hautasi sen tämän monihaaraisen kuusen alle, siunaa-mattomaan maahan. Vanhat sanovat ettei lapsi saa rauhaa, se parkuu ohikulkijoil-

le ja jos silloin vilkaisee ylöspäin, näkee lapsen ruumiin korkealla kuusen oksalla ja sillä on pitkä, suorana riippuva tukka.

Totuutta kummitteluun varmasti kuitenkin osittain liittyy, koska Lietsalo oli itsekin joutunut asian omakohtaisesti kokemaan:

Mutta onpa kerran minunkin housuni pyrkineet siinä tutisemaan. Kävin piirustus-koulua Helsingissä ja olin kerran syysmyöhällä jollakin asialla kotona. Seuraavana aamuna piti aikaseen lähteä aamujunalle jalkapatikassa. Tapasin Väinö Joenpellon, hän sanoi: menen aamulla torille, tule meille yöksi, saat hevoskyydin. Lähdin illalla myöhään ja pimeä oli. Kun saavuin piikasuon kohdalle alkoi sieltäpäin kuulua rapinaa. Ajattelin, jokoahan ma livistän, mutta uteliaisuus sai minun pysähtymään. Rapina ja liikunta alkoi lähestyä ja lopulta jotaan valkoista näytti liikkuvan ilmassa. Jos rehellisesti tunnustan, niin kyllä housuni vähän tutisivat, lopulta alkoi häämöttää sarvia. Pian selvisi, ettei tällä kerralla ollutkaan kysymyksessä muutakun laiturimellejänyt valkopäälehmä.

Myös ennenäkyjä saattoi kokea kulkiessaan Kaakerholman kulmilla:

Kun seppä Kustaa Brusku nuorena kävi Karstulla takomassa ja tuli lauantai illalla kotiin, niin Joenpellon luona suurten lautatapulien takaa kuului kovaa sahamista. Brusku päätti mennä katsomaan kuka yöllä sahaa, hän meni puolella ja toisella, mutta aina sahaja oli vastakkaisella puolella. Kun hän kotiin tultuaan kertoi isälleen tämän, sanoi isä: tämä tietää sitä, että nyt rusthollari kuolee pian ja niin tapahtuikin.

Henkilökuvia

LEIKKILÄN VANHOIST ÄIJIST

Sammattiseura järjesti ahkeraan puurojuhlia joulun alla 40-luvulla. Juhlat sisälsivät erilaista ohjelmaa ja seuraavassa esitetty kuvaus Leikkilän vanhoista asukkaista on 'Praakattu Sammattiseura ry:n puurojuhlilla 4.12.1948'. Jutun on kirjoittanut Seuran perustajajäsen ja pitkäaikainen aktiivi Urho Heino.

Lorttina olles mää useen kuuntelin kun kylän äijät praakas meen tuvas ja joskus ai matkisiva, et se ja se sanos nii ja nii. Mää funteerasi itteksee, et kyl mustaki viäl joskus äijä tulee ja sit määki saa sanoo et se ja se sanos nii ja nii, vaik sillo ei ollu väärtti mennä mitää sanomaa, sai pian korviillas.

Nyt ku omak kakarat jo tuppava joskuus haukkumaa muu äijäks, ni mää tykkää, et mää uskalla ny jo jutella simmottiist asjoost, mistä toisekki äijät prukasiva puhuu.

Mun täytyy kumminki pyytää, ettee kukaan teitist panis pahakses eikä otaas nokkaasas, vaikka mää satuisi mainittemaa jotaa hänen sukulaisiistas. – Mää meinaa täl kertaa jutella vähä Leikkilän kylä vanhoost äijist, saatte tei toisten kyläin väki vuorostas praakaa omist asjoostaas.

Nii, yks nii vanha äijä, ettem mää muista hänt koskaa nähneenkä, oli vanha Aalforssi-vainaa. Hän oli simmone vähäpuheene torppari tai muanamiäs, ku asus sii Kulteen kuja viäres. Kerra sattus et äijä istus tupas trampill ja katteli ku kana söi pensaa juures jotaam poroo taik hyänteesii. Sii samas hyäkkäs kanahaukka ilmast, iski kanaa päähä ja vei mennesäs. Se kävi nii äkkii, ettee Aalforssi oikee malttanukka ja vaik hä sit sai katinkupi käteesäs ja heitti sem peräs, ei haukka tainnu sitä huamaakka, muutaku meni vaa nii et kanankontit keikkus ilmas.

Aalforssii tättyst harmitti vahinkoki, ku haukka siltaval vei ainova muniva kana, ja tais hän olla muutonki vähä simmoone helläluantoone miäs, koska oikee parkuki tuppas tulemaa.

Seuraaval päivil taksvärkkii mennesäs oli äijä nii surkia näkööne, et toiset rupes kyselemää mikä hänt oikee vaivaa. Aalforssi ei puhunu pitkää aikaa mitää, mut sanos lopult ääni täriste: 'ku hän juur ruakaas pensaast, ni julma ilmast, ja mun parku juur.' Eikä hän sitä se enemi selittänykkä.

Kappala matkaa Aalforssin tuvast mettää käsi asuus vanha Pelperi. Silloon ku mää oli viäl piän lortti, oli hän jo nii vanha, ettei hän jaksanu taksvärkis käirä, mut

kalastamas häne näki juur alvarii. Kyl hän oliki sen konstii nii hyvi oppinu, et hänelt piisas kaloo vähä myyräkki. – Minuu oli vissii joskuus peljätetty, et jolles sää ol laitaval, ni vanha-Pelperi pistää su reppuusas, koska mää meni mäel nii et käppöösset krapisi, kun Pelperi harmaa partas kans rupes näkymää. Hänen muijas oli Leikkilän kylä viimääne kuppari, ja tais sii tulla miälee semmonenki kauheus, et se äijä voi viärä mun kuppari hakattavaks.

Sen kuppari viran perusteel sanottii koko sitä nurkkakuntaa Kupparmäeks, ja kyl ainaki vanhemmat ihmiset vieläki hyvi tiätävä, misä se Kupparmäki Leikkiläs o. – Sii huushollis oli muutoo kaikkiil melkee samallaane etunimi, nii et ku pappi lukuusiil kysys: 'Onko Pelbergiltä ketään', sai hän vastaukseks: 'On tääl Kustaa Pelperi, Kustaava Pelperi ja taas Kustaa Pelperi.'

Sii Kupparmäe naapuris, Pajanahteen päälä asus kans vähä merkillis miäs, mitä sanottii 'Kustaa-Leivoks'. Hän se taisi aikanas se punase tuvan rakennuttaaki, misä hä asus yhres 'Sepän-Kalleen' kans. Hän oli simmone itteline hanttimiäs, ku hakkaa halvoo, kaivoo ojii ja kävi talois töisä. – Hän oli lorttina ollu paha vasuri tai kurittu, niinku sitä kans sanottii. Sitä pirettii kovi pahana asjana ja koetettii kaikkiil konsteil saara hänt muutetuks oikiakätiseks. Näist konsteist ja kurituksest taisi jäärä vähä vikaa äijä päähä, koska hänt pirettii vähä lapsilisena vanhapoikana koko ikäs. Hänest mul olis paljonki sanomist, ku mee oltii vähä niinku vihoos. Hän kun ei saanu kärsityks lortei ollenka ja meit taisi olla erityysest hänen kiusanaa. 'Parkeletta'-nimeski hän tais saara meitilt. – Toiset ihmise valittava joskus, et hän tuppas polttamaa 'leipää piipus', mut hän pruukas vaa selittä, et se o paha henki kun ei pysy hänes.

Leikkilä talollisist taisi vanha-Kroulaa olla kaike enemä ihmiste hampaas. Hän oli simmone piä ja kiukkuune miäs ja hänt haukuttiinki seljän takaa 'Präiskikseks'. Kroulaas oliki kaike vanhaanaikaasempa komento koko kyläs. Siäl oli kaikellaasii rakennuksii koko mäki täys. 'Kroulaan kaupungiks' sitä sanottiinki. 'Präiskiksest' olis kans montaki juttuu, mu mää puhu vaa yhrest tapauksest, missä tee huamaatta, et hä oli nimes mukaane. – Mää oli vissii joutunu jotaa sonnipäivii tekemää Kroulaas tryskämise aika. Jolles tee kaik satu tietämää, mitä niil sonnipäiviil meinataa, ni mun täytyy selittää, et ku lehmä joskus täytys viärä taloo sonnin tyvö, ni siit ei otettu maksuu rahas mut vaarittii lortei töihii päiväks tai pariks. Trenkipojat joskuus hirvisteli, et toisiis taloos vaarittii fällypäivii tekemää, jos tiärettii et joku oli käiny piikain luhris fällyy kuluttamas, mut se o taas eri asjaa.

Nii, mää oli silloo Kroulaas tryskämäs ja vanha äijä itte syätti kova touhun kans. – Hänel tuppas ai olemaa kova kiiru tyän kans. Siin oli joku friski miäs pöyräl nostamas ja taisi rukii jalalliseksi olla vähä pehmusii sateest. Pöyräl tuppas kasaantuma liikaa tavaraa eikä 'Präiskis' meinanu saara sitä miälestäs tarpeeks sysätyks

tryskä sisää. Hän kohetti nii et hiki tippus, mut kiros lopult ja tais vähä leiskattaaki ja huusi sit pojallas: 'Tul sää Jalmar auttamaa, em mää saa läpee enää ollenka.'

Kyl mää hyvi muista senki, ku se 'Vanha-Juslaa', tän nykyyse isännä faari, oli kovin ihmeesäs sillo ku ruvettii kylää sähköö hommamaa. Hän kepsutteli köppis kans kattomas, kun mönttöörinostiva tolppii pystyy. Faari pani pilkaks koko heitin tyäs ja ihmetteli, et kyl ihmiset on sentää kovi lapsellisii, ku uskova, et tommottii tolppii ja lankoo pitki rupee valoo tulemaa.

No, tolpat pantii kumminki pystyy ja haaskattii viäl paljo rautalankaaki niis johroos. Tuvan kattoo verettii simmoost valkuust naruu ja pantii posliknuppien päähä kiine. Lopultas oliva kaik värkit paikoollas ja valoo tuli ku vaa väänsi nappulast. Faari tiättyst ihmetteli aikas, mut unhootti pia et hän oli koko hommaa pilkkanas pitänyt. Hän tykkäs, et se oli kovi sukkelaa, ku siltaval valoo saatii ja tahtos itte ai sytyttää lamput palamaa.

Koht ikää ku ehto rupes hämärtämää, rupes faari kyselemää, et kylmar ny jo valoo tarvitaa. Niin pia ku joku myänsi tarvittava, kepsutti faari juur vikkelmästä kiärtämää nappulast ja oli oikee harmeesas, jos toiset ehtis sen tehrä ennee hänt.

Siit mun omast faaristaan, ku sanottii 'Härkä-Henriksonniks', ovat vissii ainaki kaik minuu vanhemmat sammattilaaset kuullee montaki hauskaa juttuu. Hän oli paikkakunna viimääne härkämiäs ja kerranki kävi oikee Suame Kuvalehre toimittaja Yläne hänt valokuvamas härkäs kans. – Henriksonni nuaruurest kerrottii, et hän oli aikas Nummen pitäjäs vankifyäriinäki. Härjä rattail hä niit kuljetti, eikä hänel olu muuta aset ku vahva härkäpiiska ja iso koira, ku juaksi rattaatten peräs. Kerra oli yks friski miäs yrittänyt karkaa, mut koira sai sen pian kiine ja fyäräri oli oikee suuttunu ja antanu härkäpiiskan kans ympär korvii: 'Vai meinasit sää karkuu läh-tee'.

Joku härkä tuppas olemaa simmoost itteppäist lajii, jos oli ajajaki. Kerranki ku häne piti ajaa myllykuarmaas kans talvitiätä pitki Silmeen yli ja tuli hyvää vauhtii Juslaan ahteest ales – kyl härkäki pääsi tavallise kovi ku se meni lentoo – ei härkä totellukka, muutaku kääntys äkkii Juslaan ohitte Piakal käsi menemää. Äijä putos reestä mut piti ohjiist kii, raahas peräs ja huusi ohi mennessäs Juslaan trenkil ja härjälläs sekaasi: 'Seis Kallee. Tiäräksä. Tulka ny auttamaa. Seis. Kallee. Tuaka pitkii seipii.'

Vanhoja työmenetelmiä

HÄRÄT JA HÄRILLÄ AJAMINEN

Härkien käyttäminen vetojuhtana oli yleistä Sammatissa vielä 1800-1900-lukujen vaihteessa.^[1] Härkiä käytettiin pääasiassa raskaissa vetotöissä hevosten ollessa liian heikkoja. Talojen oma härkien pito loppui siis juuri vuosisadan vaihteessa, mutta yksittäiset torpparit pitivät härkiä vielä pitkään tämänkin jälkeen. Leikkilän taloista kerrotaan härkiä olleen viimeksi Piekalla. Kuuluisin sammattilainen härkämies oli kuitenkin entinen torppari Anton Henriksson, joka piti härkää aina 1920-luvun alkuun asti. Hänen elämästään kerrotaan Länsi-Uusimaassa julkaistussa muistokirjoituksessa seuraavasti:

'Jouluaattona kuoli Leikkilän Lahdenpohjassa Sammatin vanhin asukas, ent. torppari Anton Ferdinand Henriksson. Hän oli syntynyt Pusulan pitäjän Hyönölän Takalassa 21.3.1847 ja kuollessaan siis 93 vuotias. Palveltuaan nuorempana eri paikoissa muutti hän v. 1875 Leikkilän Mikkolaan, jossa sai haltuunsa Pellonpään torpan. Samana vuonna meni hän naimisiin Lahdenpohjan torpan tyttären, Eedla Sofia Mobergh'in kanssa. Yhdessä he hoitivat torppaa aina v:een 1908, jonka jälkeen luovuttivat sen pojalleen.

Myöhemmällä iällään tuli A. Henriksson oman pitäjän ulkopuolellakin tunnetuksi 'maamme viimeisenä härkämiehenä'. Hänen hitaan, hämäläisen luonteensa mukaan oli hevonen liian vilkas ja epäluotettava ajokki; rauhallinen, mutta voimakas härkä sen sijaan luotettava ja varma vetojuhta. Viimeisen härkensä hän myi vasta v. 1920 paikkeilla.

Iloista ja avomielistä vanhusta jäivät lähinnä kaipaamaan omaiset aina lasten lasten lapsia myöten.'

Suurimmilla taloilla oli lukuisia härkiä. Mm. Myllykylän Ylitalossa oli aikanaan oikein härkälauma. Härkien laiduntaminen vaati aina oman härkähaan. Lehmien tai hevosten kanssa niitä ei voinut laiduntaa yhdessä.

Härkämiehet kasvattivat yleensä omat härkensä itse. Nuorempi härkä laitettiin vanhan härän pariin ja siinä se oppi kulkemaan vanhemman härän rinnalla. Härät leikattiin yleensä n. yhden vuoden iässä. Leikatut härät olivat säyseämpiä ja helpommin hallittavissa. Kerrotaan kuitenkin Kiikalassa yhden ukon ajaneen myös isoa sonnia. Leikkaamisen suorittivat kiertävät venäläiset kuoharit, joiden sanottiin olevan erityisen taitavia tässä ammatissaan. Omia kuohareita ei Sammatissa ollut.

Kustaa Lehto, 'Kivi-Kustaa', kertoo härillä ajamisesta.^[1] Härkiä ajettiin useimmiten parittain, mutta joskus härkiä käytettiin myös yksittäin. Härkäpari kiinnitettiin vetoaisaan iestämällä. Härät iestettiin kiinnittämällä hihnat sarvien ympärille. Hihnat kiinnitettiin iespuuhun, joka oli kiinnitetty reen vetoaisaan.

Härkien ohjaaminen tapahtui komentamalla härän nimeä. Härkien nimen ollessa Kilpo ja Pulle ohjaaminen tapahtui seuraavasti: Kun härkäparia piti käättää oikealle ja Pulle oli oikealla puolella ja Kilpo vasemmalla komennettiin *Kil' Kil', seis Pull' seis Pull', Kil' Kil', seis Pull'* ja kun hieman sutin kanssa Kilpoa vielä takapuolesta sudittiin niin härkäpari kääntyi hyvinkin pienellä säteellä.

Kuva 5 – Kustaa Lehto 87-vuotiaana kotipihansa penkillä

Kesäisin härkiä käytettiin erityisesti kyntötöissä, jolloin ajureina olivat kokeneet rengit. Äestäessä saivat nuoremmatkin pojat ohjata härkiä.

Härkä oli parhaimmillaan raskaiden taakkojen vetämisessä sekä pehmeillä alustoilla, esim suolla, työskenneltäessä. Muun muassa Leikkilän Jussilan talon välikätkon kannattimet vedettiin härillä metsästä rakennuksen luo. Hevosilla ei tähän vetotyöhön ollut riittävästi voimaa.

Härkien käytöllä oli kuitenkin omat rajoituksensa. Härkiä ei voinut käyttää talvipakkasella, sillä ne eivät pakkasella voineet työskennellä, jos niitä välillä joutui seisotamaan. Talvisin härkämiehet saattoivat jopa kengittää härkänsä, jotta liukkaalle jäälle saatiin hieman pitoa. Myös kesäiset kuumat ilmat olivat ongelmallisia. Härkiä häiritsivät kärpäset ja härät saattoivat kesken vetotöiden lähteä etsimään kärpäsiä suojaan läheisten puiden luota.

VANHOISTA KALASTUSMENETELMISTÄ

Sammatisa tunnetaan kaksi kalastusmenetelmää, joista ei ole muualla Suomessa mainintoja. Suomen Muinaismuistoyhdistys on vuonna 1914 julkaissut näistä kuvauksen vuosikirjassaan ^[10]. Kesällä 1912 haastatteli tutkija Yrjö Yläne sammattilaisia kalamiehiä ja erityisesti silloin jo 80-vuotiaasta Leikkilän Mannin torppari Kustaa Pellbergiä. Kalastusmenetelmien kuvauksissa auttoivat myös Kiikalan Yli-Kottarin rusthollari Johan Lindén, Luskalan Löfkullan rusthollari Karl Lindén sekä Luskalan torppari Kalle Enqvist.

Nämä kaksi kalastustapaa olivat röyrykalastus ja vaviokalastus. Seuraavassa on esitetty toimitettu lyhennelmä edellä mainitussa julkaisussa kerrotuista kalastustavoista.

Seuraavissa kuvauksissa esiintyvien mittojen selitykset:

- syli on 1,78 metriä
- kortteli on 14,8 cm

Röyrykalastus

Röyrykalastuksen erikoisuutena on se, että siinä ihminen käyttää saalista tavoittellessaan hyväkseen vesilintujen apua. Kuten tunnettua kokoontuvat *koskelot* syksyisin suurin joukoin kalastamaan mataliin järviin. Näiden 'kalastajien' mielipaikkoja on varsinkin Sammatin Kirmusjärvi, joka yleensä on hyvin matala, keskimäärin n. kolme metriä syvä. Joka syksy saapuu järvelle juuri järven jäätyessä tai joitakin päiviä sitä ennen monisatainen parvi *ajureja* eli *ajolintuja*, joiksi koskeloja juuri kalastustapansa johdosta Sammatissa sanotaan. Selälle laskettuaan ja kalaparven keksittyään ne muodostavat tylsän lumiauran muotoisen rintaman, joka lähtee liikkeellerantaan päin kalaparvea edellään ajaensiten, että auran kärki kulkee viimeisenä. Ajo tapahtuu järjestelmällisesti niin, että joka toinen lintu sukeltaa joka toisen jäädessä pinnalle siivillään vettä pärskyttämään. Samalla kun sukeltaneet nousevat pinnalle painuvat pinnalla olleet vuorostaan pohjaan, ja näin jatketaan tätä 'nuotanvetoa', kunnes linnut ovat saaneet saarretuksi kalat rantamatalikolle, jolloin

ne alkavat ahmia saalista minkä ennättävät. Tämä onkin nyt perin helppoa, sillä hädissään pakoilevat kalat melkein kuiville.

Tätä ajurien pitkälle kehittyntä kalastustaitoa ja kalojen ahdinkotilaa ovat ainakin Kirmusjärven rannoilla asuneet kalastaja entisaikaan äkänneet käyttää hyväkseen. Syksyllä jo ennen kuin ajolinnut saapuivat tehtiin eri kohtiin ssaarten, nienten, lah-tien jne. kivikkorannoille veteen, koskeloiden mahdollisiin apajapaikkoihin ns. *röy-syjä*.

Kuva 6: Näkymä Leikkilästä Kirmusjärvelle Piekan talon kohdalta 1900-luvun alkupuolella

Röysy laadittiin siten, että rannalta kaadettiin *röysypuu*, suuri tuuhealavainen koi-vu tai muu puu järveen niin, että oksat tulivat olemaan osaksi veden ja maan ra-jassa. Runkoa ei katkaistu kuitenkaan kokonaan, vaan puoliksi, joten se kaatues-saan jäi kantaan kiinni. Ellei sopivaa puuta ollut rannalla sillä kohtaa, johon röysy aiottiin tehdä, kuljetettiin sellainen muualta, asetettiin samalla tavoin paikoilleen ja kiinnitettiin maalle sovittamalla suuria kiviä tyven päälle. Tällaisella kiinnittämisellä oli tarkoituksena estää laineita saamasta röysyä valtaansa. Kun puu oli saatu kaa-

detuksi tai sovitetuksi paikoilleen, ryhdyttiin sitä tihentämään sovittamalla sen oksien väliin kuusen ja männyn näreitää sekä oksia, katajia sekä kaikenlaisia risuja toisinaan useita kuormallisia. Näin syntyi laitteesta särkimättään tapainen röykkiö, joka samoin kuin mätäskin tuli oleman veden kannattamana hieman koholla puhjasta. Jos nyt ajolinnut sattuiivat ajamaan kalaparvea tällaista röysyä kohti, pakenivat kalat hädissään sen suojaavaan risukkoon, josta ahdistajien oli mahdoton niitä tavoittaa.

Kun linnut sitten jonain päivänä ilmestyvät järvelle, mikä tapahtuu tavallisesti päivän valjettua, pitävät kalastajat joltain rantatöyräältä tarkasti silmällä, mitä röysyä kohden ne ryhtyivät saalista ahdistamaan. Tätä ennen oli jo *röysyverkko* tarkastettu ja paikattu sekä viety ruuheen. Se oli harvanlaista salakkaverkkoa hieman suurisilmäisempi, tavallisesti kudottiin 8 varvia kortteliin. Pituus oli 15 .. 20 syltä ja korkeus n. 11 korttelia. Niinikään varattiin muutamien tietojen mukaan ruuheen *porkka*. Ajurien annettiin nyt kaikessa rauhassa jatkaa ajoansa ja vasta silloin kun ne olivat jo lähellä rantaa ja ahminta oli alkamaisillaan, astuivat kalastajat ruuheen. Joukkueeseen kuului vähintään 3 henkeä, nimittäin *röysyttäjä*, soutaja ja verkon hoitaja. Nyt soudettiin ajurien apajapaikalle, jota lähestyttäessä näiden luonnollisesti oli jätettävä herkuttelunsa kesken ja lähdettävä pakosalle. Röösyn luo ehdittyä soudettiin mahdollisimman äänettömästi ja varottiin minkäänlaista muutakaan melua pitämästä.

Ensiksi laskettiin maalle röysyttäjä, (joka otti mukaansa porkan). Tämän jälkeen ryhtyivät ruuheen jääneet laskemaan verkkoa röösyn ympärille n. metrin päähän siitä. Se laitettiin siten, että verkon molemmat päät olivat maalla ja niin, että verkko tuli olemaan vedessä hyvin löyhästi muodostaen runsaasti mutkia. Kun tämä oli kaikella varovaisuudella saatu suoritetuksi, astui röysyttäjä röösypuulle keskelle röösyä ja alkoi *röösyttää*, eli toisin sanoen saattoi ruumiinsa avulla kiivaasti ponnistellen röösyn häälyvään liikkeeseen, se kun oli koholla pohjasta tai nojasi joustaviin oksiin. Jos, kuten toisten kertojien mukaan oli laita, hänellä vielä oli *porkka* apunaan, iski hän sillä röösyttäessään minkä ennätti röösyyn. Tällaisen uuden ahdistajan ilmaannuttua kiiruhtivat kalat taas hädissään pois suojapaikastaan, mutta tarttuivat nyt ympärille laskettuun verkkoon tai sekaantuivat sen laskoksiin.

Kun arveltiin kaikkien kalojen lähteneen röösyistä, oli taas ruuhessa olijain aika puuttua asiaan ja ryhtyä verkkoa nostamaan. Se tapahtui siten, että alapaula ja yläpaula nostettiin yht'aikaa pinnalle, alapaula röösyn puolelta, jolloin verkon havas muodosti pussin tapaisen. Tässä pussissa nousivat ruuheen röösyssä mahdollisesti olleet suuremmatkin kalat, jotka eivät oleet tarttuneet verkon silmiin. Kahta apajaa peräkkäin samasta röösyistä oli turha yrittää, sillä siksi tyhjentyvä oli ensimmäinen. Mutta elleivät ajolinnut olleet kokonaan lähteneet järvestä pois, vaan ryhtyneet mahdollisesti tällä välin ajamaan uutta kalaparvea joltain toista röösyä kohti, saatettiin verkko, kalat siitä poistettua, laskea uudelleen tämän ympärille.

Tällä tavoin voitiin jatkaa aina hämärän tuloon saakka, jonka tapahduttua paikkakuntalaisten kertoman mukaan koskelot aina nousevat lentoon, poistuen järvestä yön ajaksi johonkin pohjoiseen päin.

Koskeloiden ajopiirissä ollut röyry oli usein päältäkin päin aivan 'valkosenaan' kaloja ja yhdestä apajasta voitiin saada saavillinen, jopa enemmänkin saalista. Pääasiassa olivat nämä pieneläisiä ahvenia osaksi myöskin särkiä, ja saatiinpa toisinaan haukiakin, kun taitavasti osattiin verkko ruuheen nostaa. Että aikana, jolloin suurta kalaa vielä oli järvisämme yltä kyllin, saatettiin pienemmänkin kalan saamiseen ryhtyä tällaisiin hankkeihin, johtuneet siitä, että vuodenaika, jolloin tähän kalastukseen tilaisuus tarjoutui, oli siksi myöhäinen, ettei arvokkaampaa kalaa enää saatu. Pienempikin kala toi tällöin toivottua vaihtelua ruokajärjestykseen ja varsinkin jos sitä saatiin runsaasti, kuten tavallisesti tapahtui, oli se tervetullut särpimen lisä alkutalven ajaksi.

Paitsi Kirmusjärvessä tiedetään röyrykalastusta Sammatissa harjoitetun ainakin Valkjärvessä, jonka erottaa edellisestä vain kapea kannas. Muissa kappelin eikä sen ympäristönkään järvisä muisteta röyryjä käytetyn.

Tällaisena on säilynyt muistitieto röyrykalastuksesta Sammatissa. Vain harvat, aivan vanhimmat, ovat olleet mukana sitä harjoittamassa, mutta useat muistavat vielä nähneensä hajoamassa olleita röyryjä.

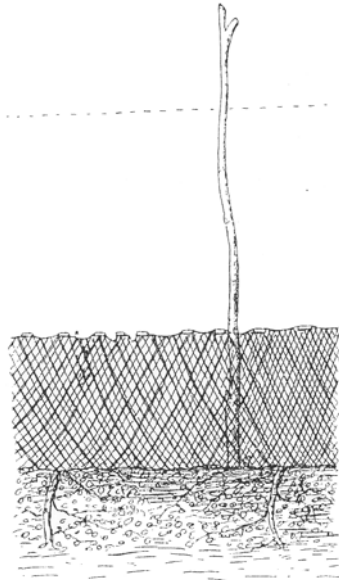
Mitä tämän pyyntikeinon ikään tulee, osoitta jo sekin, että sitä varten on laitettu erikoisia verkkoja, röyryverkkoja, ettei se ole ainakaan jonkun satunnaisen mieli-johteen tuote ja satunnaisesti käytetty tapa.

Vaviokalastus

Toinen merkillinen kalastustapa, jota Sammatissa on harjoitettu, on nk. *vaviokalastus*. Vaviota käytetään lahnoja pyydetessä erittäinkin Kirmusjärvessä sekä josain määrin myöskin Valkjärvessä, samoissa siis, joissa röyryjäkin on käytetty. *Vavio* tehdään selälle, tavallisesti lahtien suuhun tai johonkin salmeen, missä lahnojen arvellaan kudun aikana liikuskelevan. Rannalta kaadetaan kaksi pitkää, solakkaa ja suoraa puuta, koivua, leppää tai mäntyä, jotka karsitaan hyvin ja terotetaan tyvipuolelta. Nämä *vaviat* lyödään pehmeäpohjaiseen paikkaan, sellaiseen, johon vavio aiotaan tehdä. Väliä jätetään noin ruuhen pituus tai tarkemmin sanoen niin paljon, että ruuhen 'etupiena' tulee olemaan toisen, 'takapiena' toisen vavian kohdalla, arviolta n. 2 sylen verta.

Vavio tehdään 1 .. 4 sylen syvyyteen ja ovat vavian päät 1 .. 2 m veden pinnan yläpuolella.

Tämän jälkeen tehdään *kerput*. Kutakin vaviota varten laitetaan niitä kaksi kappaletta. Ne valmistetaan seuraavalla tavalla. Kaadetaan ensin kaksi koivunvesaa, jotka asetetaan maahan tyvet vastakkain niin, että ne tulevat olemaan hieman kaksin kerroin. Vesojen yhteinen pituus on n. 2½ syltä. Tyvien kohdalle asetetaan noin parin yrkin kokoinen tai vähän isompikin kivi. Tämän ympärille äsken mainittujen vesojen suuntaan ladotaan nyt toisia koivunvesoja sekä –oksia niin paljon, että ne sidottaessa koivusta väännetyllä vitsalla muodostavat läpimitaten n. 30 cm paksun lyhteen. Kun oksia on lisätty, tehdään ensimmäisestä siteestä n. 5 korttelin päähän kumpaankin päin uudet ja sovitetaan niidenkin sisään kivet. Kaikkiaan tehdään tavallisesti 5 sidettä. Oksat asetetaan aina niin, että tyvet ovat kerpussa sisällä, lehtevät latvat esillä. Tavallisesti 'koristetaan' kerppu vielä *seppelleillä*. Tämä tapahtuu siten, että pistellään tuoreita n. 40 .. 40 cm pituisia katajanoksia kerppuun niin, että ne muodostavat sen ympärille seppeleen tapaisia röyhelyksiä. Ellei viitsitä tehdä kolmea, niin laitetaan vaan yksi keskelle. Tällaisiin seppeleihin sanotaan lahnojen mielellään laskevan mätinsä.

Kuva 7 - Osa vaviota

Ruuhella kuljetetaan kerput sitten vaviain luo ja upotetaan niiden ääreen kumpikin samalle puolelle peräkkäin laskemalla ne aivan ruuhen syrjästä veteen. Täten tulevat ne muodostamaan vaviain viereen 4 - 5 sylen pituisen turon. Näin on vavio valmis. Tavallisesti tehdään kukin vavio eri paikkaan, mutta joskus kuitenkin tapaa kaksi, jopa kolmekin rinnakkain.

Vavioista pyydettäessä käytetään erikoisia *lahnaverkkoja*, jotka ovat riimuilla varustettuja. Pituus on ainoastaan 5 syltä, korkeus 12 korttelia. Riimuhapaan korkeus on 8 korttelia ja riimujen laajuus 1 kortteli. Itse verkkoon kudotaan - Kirmusjärvässä kun on pieniä lahnoja - 4 'varvia' kortteliin. Valkjärvässä käytetään harvempaa.

Verkko lasketaan niin, että se tulee pitkittäin aivan kerppujen päälle. Tavallisesti toimittaa kalastaja laskemisen yksin ja tapahtuu se muiden verkkojen laskemisesta poikkeavalla tavalla. Ruuhen etu- ja takapienan loveen sidotulla 'vittalenkillä' kiinnitetään ruuhi vavioseipäihin sille puolelle, jolla kerput ovat. Kalastajalla on mukanaan kaksi n. 2½ sylen pituista ohutta, mutta tanakkaa *saittoa*, joiden kärjet ovat terotetut niin ohuiksi, että ne sopivat verkon äärimmäisten 'tuohikipperäin' sisään, jotka tätä varten ovat tehdyt muita laajemmiksi. Saatuaan ruuhen kiinnitetyksi, ka-

lastaja ottaa esille verkon ja laskee sen sinänsä puikkarissa ollen veteen sille puolelle, jolla kerput ovat. Itse hän laskeutuu polvilleen ruuhen laidalle. Nyt ottaa hän esille toisen saiton ja pistää sen kärjen verkon ensimmäiseen tuohikipperään. (Saiton kärkeen on jätetty pieni oksa tai on se niin veistetty, ettei se saata painua liian syvälle kipperään, estyen siten tarttumasta lujasti kiinni.) Toisella kädellä puikkarista pidellen sekä tällä että toisella kädellä saittoa hoidellen työntää hän tätä nyt sivullepäin ruuhen laidan suuntaan, jolloin samalla verkko kehkeytyy puikkarista puoliväliin saakka. Kun tämä on tehty, asettaa hän saiton pään jalan alle tai pitelee saittoa muuten sivulle päin työnnettynä. Nyt hän vetää jäljellä olevan osan verkkoa pois puikkarilta sekä asettaa sen varovasti ruuhen laidalle riippumaan. Tämän jälkeen hän tarttuu toiseen saittoon, sovittaa sen kärjen verkon toiseen äärimmäiseen kipperään ja työntää saittoa sivulle päin ruuhen laidan suuntaan, mutta päinvastaiseen kuin edellisellä kerralla. Näin kehkeytyy verkko varovasti pidellen sekaantumatta ja on pian levitettynä laskuvalmiiksi. Kalastaja tarttuu nyt kummankin saiton päähän, nykäisee niitä äkkiä itseänsä kohden, jolloin kipperät heltiävät saittojen kärjistä ja verkko laskeutuu pohjaan juuri kerppujen päälle. Laskeminen tapahtuu illalla, nostaminen aamulla tavallisen tapaan.

Kuva 8 - Verkko laskuvalmiina

Kerput jätetään pohjaan ja tavallisesti lasketaan niiden päälle seuraavana kesänä uudet, sillä sitä parempi mitä suurempi risukko muodostuu. Vavian viereen lyödään tällöin uusi ja sidotaan se entiseen kiinni vitsalenkillä, jotta olisi 'tyrnävämpi'.

Vaviokalastusta harjoitetaan kuten mainittu kudun aikana, varsinkin pyydetään siten 'pääl'ajonlahnaa' ja 'kukostuslahnaa' (lahnaa, joka kutee ruispellon tähkiessä, 'päälle ajaessa' sekä heilimöidessä). Kalat tulevat mielellään varsinkin koleiden ilmojen sattuessa etäällä rannasta oleviin kerppuihin laskemaan mätiänsä ja maitiansa ja joutuvat näin ollen verkkoihin. Tälläilla saadaan toisinaan runsaita saaliita.

Vaviokalastus on ymmärrettävästi turmiollinen kalavedelle, sitä harjoitettaessa kun jätetään, kuten mainittu, tuoreista lehtipuista tehdyt kerput mätänemään veteen

nostamatta niitä käytettynä ylös. Varmana pidetään, että se esim. aiheutti Kirmusjärvässä 1800-luvun lopussa ilmaantuneen lahnaruton, joka tappoi melkein kaikki silloiset suuret lahnat. Kunta kielsikin vavioiden tekemisen, mutta salassa niitä jotkut kuitenkin edelleen käyttivät.

Pakinoita

Leikkilässä koko ikänsä asunut Olavi Koskivirta laati pakinoita nimimerkeillä 'Santa Matti' ja 'Vanha Kroulaa'. Pakinoissa esiintyvä Lundgren/Lundgrenska ei ole yksi ja sama henkilö vaan keksitty nimi pakinoiden päähenkilölle.

Tämä seuraava pakina on esitetty Maippi Heljon kertomana radion aamulähetyksessä 'Kesäaamua Sammatissa' 26.7.1981.

Oleks' tei kuulleet et Lundgrenil on sitten oma lehmä.

Oskari oli saanut pihaton valmiiks ja sitten rusthollin huutokaupast sattus sopival hinnal saama lehmä. Ku Oskari sit oli sitä lehmää hakemas kotja niin Lundgrenska sillä aikaa laitti vesiämpärii ja haudesaaavin valmiiks ja toi mar lypsinkiulun ja siivälänki pihattoon.

Ehtoon eellä Oskari sit tuli takase lehmän kans ja komia ruskean punane ja kipparasarvine se oliki. Oskari ei meinanu saada edes kallui kiin kun se niin halukkaast söi haudet siit paljust.

Sit kun Pampula, niinku hän sitä lehmää rupes sanomaa, oli syöny hautes niin Lungrenska meinas, että ny tarttes saada ruveta lypsämää.

Oli hän joskus ennekin lypsäny vaik siitä oliki jo vuosii kasku hän oli nuorena ollessas oli enimmäksee ollu vaan sisäl piikana. Sii se Pampula sit plassillas katella mällisteli ku Lundgrenska nosti päällimmäise hamees ylös ja kiersi takapuollas.

Mut sit ku hän otti kiulun käteensäs ja meinas kyykkistää Pampulan alla niin se potkasi ensmäse kerra ja Lundgrenska meinas mennä seljälläs ja taas ku Lundgrenska kyykisti niin Pampula potkasi. No lopulta se sentään lakas potkimast ku Lundgrenska taputti ja silitti ja Lundgrenska sai tisseist kii.

No sil oli oikee simmoset koko käden tissit niin ettei sitä tarvinu kahdel sormel venuttaa. Mut ei sielt maitoo meinanu sentää tulla ja jos jollaa vedol vähä tuliki niin ei ollu paljoo pelkooka et sekään ols menny kiuluu, mut pitki reisii ja kyynärpäitä kyl. No jo meni muutama tippa kiuluunki ja pian rupes jo kuohamaan kiulun pohjas.

Lundgrenska kerkis jo fundeeraamaan et ei tää lypsäminen taira mikään konstii ol-laka. Mut sit Pampula taas annoi tietää ittestäs. Jotain karhiala, märkää ja kovaa roiskahti Lundgrenskan suun yli toisel korval ja sit taas ja kun Lundgrenska kerkis

vetämään pari kertaa tissist ni sit taas ympärs korvii. Onneks sentään tais se mairon tulo jo rupee loppumaan ja kiulukin oli jo puoles.

Mut varros pahas kun Lundgrenska meinas nousta ylös sielt Pampulan alta niin eiks tää peijakkaan lehmä pannukin takajalkas sii lypsinkiuluu mairon joukkoo ja vaik se otti koht jalkas pois niin färi jäi – ja tais jäää vähä muutaki – sakialt se ainakin näytti.

Nii vast Lundgrenska maltti, ettei hä olluka muistanu krapaa ja harjaa ollenkaa eikä sen puolest tissivettäkä. Kyl Lundgrenska sii mielessäs manas ja tais vähän kirookki kun ei se maito pahas menny siivilästäkä läpi. Tais olla liian tihu rasu.

Lundgrenska juoksi kiiruust taloo ja osti kol litraa siilattuu maitoo ja kaasi sen kiuulusas ja kun hän sit meni tupaan ja näytti Oskaril Pampulan maitoo ni Oskari vähä ihmetteli ku ei siinä ollu vahtoo päällä ja ihmetteli vähä sitäki kun se kesti niin kauan lypsää - mut ei sanonu sentää mitään. Kas kyl hän jo litas tunsi ja tiesi et tämmöses tapaukses oli pare olla hiljaa.

Sit viel ku Lundgrenska maltti et hellast oli valkia menny mäjel eikä puulooraska ollu klapei niin hän sii tiuskasi Oskaril et mene taas Pappa pissal ja tuo puita tullesas. Mut se onki sit taas jo eri juttu.

Toisen pakinan on Olavi itse lukenut nauhalle Suomen Kirjallisuuden Seuran haastatellessa häntä 5.7.1988 hänen kotonaan Kroulaassa.

Hiukka puhtaurest, kirjottanu Vanha Kroula 16.7.1984

Tei muistatte varmaan kaikki sen vanhan Lundgrenskan ku väskynänkivii sian porsalles syötti ja kui sil sit kävi. Nyt mää juttelen yhren tarinan toisest Lundgrenskast kas kun toi Lundgreeni on aika monel nimenä enne ja vaikkei ne ollee olleska sukuu toisilles. Tää Lundgrenska oli yksinäinen leski-ihminen jo kaua ja eli yksinäns kun lapsiika ei ollu. Piti yhtä lehmää ja porsast ja kymmenkunta vanhaa kanaa kans haki ruokaatas siin pakal'. Mut siivo homman kans oli vähä nii ja näi. Mää joutusi sen Lundgrenskan kans tekemisiin ja vähä muutenki juttuunki simmottis et mää ilmoitin Länsmannis et meillä olis pienii porsai myyrä ja jos joku haluis ottaa kaks kerrallas nii mää toisin ne sit itte jokasel kotja. Lundgrenska sit ilmootti et hänkin ottais kaks kun kerran kotjaas asti tuoraanki. Silloin oli tavallisen kuuma ja kuiva suvinen päivä kun mää tälläsin kaks sianporsast simmotteen tikkukoriin mil oli ennenki porsai viety. Sitosin hantuukin päälltä toppanarun kans kiinni ja köytin sen narun kans pyörän taa kii ja lähriin sit ajamaan Lundgrenil' käsi. Matkaa oli melkiään kahreksan kilometrii. Mää pääsin ajamaan sentään melkein koko matkan vaikkei se niin häävi ollu. Sit Lundgrenin palal' mää sit kattelin et mihe mää voim astuu ja tällää pyörän kas kun niit tuarei kananpaskoi oli aika tiuhas. No mää sain

*sit pyörän siihe pihaton seinän viereen sit vähä varjoon ettei porsail käynyt kuin-
kaan ja kävelin tupaa kohren ja onnistuisinki välttämää niit kananpaskoi aika hyvin.
Mut kun mää menin porstuan ovest sisään niin siel oli laskiämpäreirivis ainakin
toista kymmentä. Misä enemmän misä vähemmän laskivettä sianruokaa varten ja
kärväsi kaikis ja ne pyräytti ain pienen pyräyksen sitä mukaa kun mää kävelin tu-
van ovee kohren. No Lundgrenska oli tuvas ja pyysi istumaa siks aikaa kun hän
hakee rahaa ja maksaa ne porsaas.*

*Lundgrenska meni kammariin hakee rahaa ja mää istui pöyrän viereen penkil var-
tomaan. Pöyrän toises päässä oli iso kasa pesemättömii astioi ja kärväsi ja pesu-
vati jos' oli tavallisen harmaat vettä.*

*Yhres klasis oli maitoo puolillas ja kärväsi tietty. Enempää mää en sit kerkeny kat-
tomaan kun Lundgrenska tuli sisään rahapussin kans ja kysys et paljoks ne por-
saas nyt sit maksavat. Nii mää sanosin et 200 markkaa kappale mut teitil mää nyt
annan 300 markkaa yhteens, Lundgrenska maksoi ja kiitti et näi halval sai ja sano
et kyl maar teil on näin kuumal tullu jano ja keittäisin kaffeetkin, mut kun ei ole kaf-
fekakkuuka.*

*Lundgrenska sano et mää trahteerai si teitil mehuu, kun on tosa klasipurkis puoluk-
kamehuu, kun mää ittekin pruukaan kans juora. Niin siin olikin simmonen kolmen
litran klasipurkki rohkean puolellas jotain mehu tapast. Lundgrenska maltti siin
maitoklasis ne kärväset ja sanos et pahuksen kärväset menevä kans joka paikkaa
ja huitasi ja yks kärvänen putos mairon joukkoon uimaan. No Lundgrenska siin
muuta kun kronkkas se kärväsen sormen kans pois ja pyyhkis sormen esliina kul-
maan. Mää huomasin et siihe oli ennenki pyyhitty. Otti sit siit tiskikasast yhren kla-
sin ja viutti sen sii tiskiveres ja pyyhkis esliinan lulmaan. Sii vaihees mää sit jo fun-
teerasin, ettei mul taira pal jano ollakaan ja sanoin ki et juoka tei itte vaan. Ei mul
mikään jano olekaan. Mut Lundgrenska ei antanu periks kun oli porsaasatki saanu
niin halval'. Sanos vaan jos mää nyt sentään kaaran teitil klasillisen ja kaasi kans
jä käski ottamaa.*

*Mää siin attelin et, ja meinasin et teitil taitaa olla jääny hellanpelti liian vähä auki
kun niinku tulis sauhuu tupaa ja samallas ku Lundgrenska käänsi päätäs ja ittes
hellaa päite niin mää otin sen klasi ja tyhjensin sen takanaan olevaan pela-
kuunipurkkiin ja pistin klasin pöyräl, röyhtäsin ja kiitin ja sanosin et kyl sit täytyy
lähtee taas kotja päin kulkemaan ja kysysin et mihe mää ne porsaas tällään siit ko-
rist.*

*Nii Lundgrenska sanos et hän hakee sulppukessun. Tuoka tupaan vaan ens al-
kuun. Mää menin sit hakemaa niit porsait ja Lundgrenska sulppukorii ja porsaas
tällättii siihe tuvan permannol sulppukoriin. Lundgrenska katteli niit sii ja sanos ett-
ei mikään ol sit nätempä kuin sika pienenä. Sit Lundgrenska otti paistinpannu siit*

hellan päältä ja kaasi sen puol klasii maito osiin pannuun ja tällä sen niill porsail siihe koriin ja koht ne porsaat tälläs sorkkas mairon joukkoon ja osasivat vähä syö-räkin.

Täs vaihees mää meinasin et mää olen jo tarpeen kauan ollu kyläs ja sanosin kii-tos ja hyvästi ja meinasin jo mennä ovest ulos kun siin tuli kol isoo kirjavaa kanaa vastaan ja kerkisivät tupaan ennen ku mää ulos. Mut mää lähriin kumminki ja kuu-lin viel' peräs kun Lundgrenska sanos et mää sano, mää sano, kanan pieru, mää sano.

Muita pikkujuttuja

Pojat kiertokoulussa

Kiertokoulun tullessa vuorollaan 1910-luvulla Luskalaan menivät myös Leikkilän pojat naapurikylään opintielle. Vaikka Leikkilästä ei ollut pitkä matka koulutaloon, kävi usein niin, että aikaa oli matkaan varattu hieman liikaa ja sitä piti kuluttaa talon pihapiirissä.

Pojat kiertelivät pihalla ja navetan takana, juuri kivijalan yläpuolella kiinnitti huomiota seinään hakatti puutappi. Tapin tarkoitus ei tietenkään selvinnyt, elle sitä otanut pois ja katsonut mitä sen takana oli. Tappi lähti 'miesvoimin' irti ja pojille selvisi tapin salaisuus. Tappi oli navetan virtsasäiliön tyhjennysreiän sulkutappi ja virtsa alkoi suihkuta vapaasti. Poikien tilannetta ei paljon helpottanut yritys yhdessä sulkea reikää samalla tapilla.

Voi vain kuvitella millainen löyhkä poikien vaatteista lähti, mutta oppimaan piti mennä. Lopputuloksena pojat kuitenkin lähetettiin kotiin ja he saivat vapautuksen oppivelvollisuudesta sen päivän osalta.

Leikkilän reiluin mies

Sammatissa, kuten muuallakin Suomessa, toimi 1920-luvulta lähtien Suojeluskunta, joka veti puoleensa nuorisoa monimuotoisiin harrastuksiin, jotka tähtäsivät sotataitojen kehittymiseen. Aseet yleistyivät myös yksityiskäytössä, mikä johti silloin tällöin konflikteihin virkavallan kanssa.^[1]

Leikkilässä nuori suojeluskuntalainen oli joutunut riitaan mökin isäntäväen kanssa juopoteltuaan heidän luonaan ja saanut lähtöpassin. Jokin oli kuitenkin jäänyt mieleen kaivertamaan ja nuorukainen palasi mökille ampuen tuvan ikkunaan reiän.

Tapaus, joka syllisyden osalta vaikutti selvältä, johti tietenkin käräjille ja nuorukainen hankki itselleen puolestapuhujan, jonka tehtävänä oli maalata kuvaa hyvätapaisesta nuoresta miehestä. Todistaja intoutui kehuaan syytettyä 'Leikkilän reiluimmaksi mieheksi'. Tämä sai tuomarin mietteliääksi ja hän lopulta kysäisi: 'Minkälaisii miehii siel' Leikkiläs' oikee o ku reiluin mies on tääl' raurois?'

Tuomari kantoi myös huolta mökin ikkunan tilasta kysyen ikkunan korjaamisesta. Mummo kertoi korjanneensa ikkunan itse, mikä kovasti ihmetytti tuomaria. Selvisi,

että mummo oli laittanut luodinreikään kaksi nahkapalaa vastakkain ja ommellut ne napeilla kiinni toisiinsa. Näin oli ikkuna taas kunnossa.

Sammatista tehdyt haastattelut

Sammatissa on vuosien saatossa tehty suuri joukko haastatteluja perinnetietojen keruuta varten. Varhaisimmat säilyneet haastattelut on julkaistu Suomen muinaismuistoyhdistyksen julkaisussa jo vuonna 1914. Tällöin Yrjö Yläne haastatteli lukuisia henkilöitä sammattilaisista erikoisista kalastustavoista. Näiden haastattelujen tulokset on esitetty toisintona myös tässä julkaisussa. (Lähde [10])

Seuraava laajempi haastattelukierros tapahtui vuonna 1931. Tällöin Eteläsuomalaisen osakunnan 12-henkinen retkikunta teki haastatteluja Sammatissa ja nämä haastattelut julkaistiin vuonna 1932 osakunnan 'Kotiseutu'-lehden erikoisnumerossa. Artikkelit käsittelevät Sammatin myllyjä, lastenlauluja, kansanomaista kalentteria, vanhan kansan metsästystapoja, kalastusta, maitotaloutta, vanhoja rakennuksia, naima- ja häätapoja, käsitystä kuolemasta ja puhtausoloja.

Ensimmäiset äänitteet ovat 1953 tehdyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimesta. Tällöin haastateltavina olivat Kustaa Lehto, Vihtori Eloranta, Adolf Lietsalo ja Kalle Parvi. Erityisen arvokas on Adolf Lietsalon osuus, sillä tämä on toinen niistä kahdesta äänitteestä, jotka on säilyneet henkilöiltä, jotka ovat itse tavanneet Elias Lönnrotin. Toinen haastattelu on 85 vuotiaan Heinon papan (Juho Kustaa Heino, s. Suomensjärvellä) radioon vuonna 1964 tehty haastattelu.

Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskus haastatteli ensin vuosina 1962 – 64 ja vielä lisäksi 1967 ja 1969 kaikkiaan kahdeksaa eri sammattilaista. Näistä kertyi kaikkiaan noin 12 tuntia haastattelunauhaa.

Turun Yliopiston Lauseopin arkistossa tallella noi 35 tuntia haastatteluja, jotka on tehty vuosina 1968, 1971 ja 1975.

Laajin haastattelukierros tehtiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimesta vuosina 1988 ja 1989. Tällöin haastateltiin yli 70 henkilöä ja haastatteluaineistoa kertyi yli 200 tuntia. Tämä aineisto on säilytettävänä SKS:n kansanrunousarkistossa.

Viimeisin laaja haastattelukierros, jolla pyrittiin selvittämään Sammatin kesäasutusta, tehtiin vuosina 1997 – 1999 Marjatta Koskijoen toimesta.

Sammattiseurasta lyhyesti

Sammattiseura on perustettu maaliskuussa 1935. Se on siten yksi Suomen vanhimmista toimivista kotiseutuyhdistyksistä. Vanhetessaan siitä on muodostunut yhä elinvoimaisempi sammattilainen toimija.

Seuran perustamisen yhteydessä hyväksytyt säännöt ovat mielenkiintoiset. Tavoitteeksi asetettiin vain ”toimiminen täällä olevien sammattilaisten yhdistäjänä ja kehittäjänä, kohdistamalla toimintansa Sammatti-harrastuksen elvyttämiseen ja säilyttämiseen”. Sama periaate on toisin sanoin ilmaistuna nykyisissäkin säännöissä. Vuosikymmenten aikana lisäykseksi on tullut Elias Lönnrotin merkityksen ja elämäntyön vaaliminen, ylläpitäminen ja kehittäminen.

Tässä juhla kirjassa on tekstejä myös Sammatin murteella. Asialla on aikanaan ollut niin iso merkitys, että ensimmäisissä säännöissä on esitetty toivomus, ”että vapaassa keskustelussa käytettäisiin Sammatin murretta”.

Sammattiseuran jäsenmäärä alkuaikoina oli varsin pieni, mutta lähti kasvamaan toimintavuosien karttuessa. Toiminta oli peilikuva ajastaan, oli aikansa lapsi ja muuttui aikaansa sidottuna. Tästä voi esimerkkinä todeta kahvilatoiminta 1950- ja 1960-luvuilla, sotien jälkeiset säännölliset puurojuhlat tai vaikkapa noin vuoden ilmestynyt oma lehti. Tämän päivän toiminta on pyritty sovittamaan nykyiseen maailmanmenoon ja ihmisten ”alitukseen kiireeseen”.

Tänään Sammattiseuran jäsenmäärä on runsaat 550. Se on paljon, kun muistetaan, että sammattilaisia on 1350 ja vieraspaikkakuntalaisten omistamia kiinteistöjä noin 1300. Jäsenmäärän korkeus ilmentää vallitsevan ”Sammatti-harrastus”, kuten ensimmäisissä säännöissä tavoitteeksi asetettiin.

Sammatti-harrastusta seura pyrkii lisäämään monipuolisilla kotisivuillaan (www.sammattiseura.fi). Sivut nykymuodossaan ovat olleet käytössä vasta vajaan vuoden, mutta yksittäisiä käyttäjiä on ollut jo yli 2000. Se on paljon ja osoittaa paitsi jäsenten, myös ulkopuolisten kiinnostusta.

Seura näkee tulevaisuutensa myönteisenä. Uusitut ja uudet toimintamuodot ovat saaneet jäsenistön tuen. Tälle hyvälle perustukselle on hyvä rakentaa avoin tulevaisuus.

Lähteet

- [1] Haastattelut
- [2] Fräsesläkter i Finland intill stora ofreden. Jully Ramsay. Helsingfors 1909 -16, 592 s.
- [3] Beskrifning öfwer Wichtis Socken. A. J. Hipping. Helsingfors 1845, s. 26
- [4] Taiteilija Adolf Lietsalon muistiin kirjoittamia juttuja (Yksityiskokoelma)
- [5] Heikki Ylikangas. Lohjalaisten historia I. Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino Oy. Helsinki 1973
- [6] Paavo Lietzénin yksityisarkisto
- [7] Vilho Mikkolan muistiinpanot
- [8] Ylioppilasmatrikkeli vuosilta 1642 .. 1852:
<http://matrikkeli.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/>
- [9] Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja XXXV, 1951 – 1953, Helsinki 1954
- [10] Suomen Muinaismuistoyhdistys: SUOMEN MUSEO XXI: 1914
- [11] Tiina Mahlamäki, Kuinka elää ihmisiksi? Eeva Joenpellon kirjailijamuotokuva. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 2009.

Kuvien lähteet:

Kuva 1: Kansallisarkisto. Karttapalvelu

Kuva 2: Kansallisarkisto. Karttapalvelu

Kuva 3: Sammattiseuran arkisto

Kuva 4: Antero Krekolan yksityisarkisto

Kuva 5: Helena Juvankosken yksityisarkisto

Kuva 6: Hilikka Lietzénin yksityisarkisto

Kuva 7: Kuva lähteestä [10]

Kuva 8: Kuva lähteestä [10]

Kannen kuvat: Ahteentuvan yksityisarkisto

Liite: Luskalan kartanon omistajat

Kartanon ensimmäinen omistaja:

Schmiedefelt, Joakim, ent. Schmidt k. 1672. Everstiluutnantti.

Puoliso: **Beata**

Lapset:

1) **Gustaf** k. 04.05.1668. Vänrikki.

Vänrikki 1659 eversti Frans von Knorringin rykmentissä. Komennettiin lähtemään Narvasta Kuurinmaan herttuan kanssa. Joutui riitaan kornetti Hans Ramsayn kanssa 1664 ratsumestari Rennerfeltin hautajaisissa Somerolla tämän lausuttua, että hän olisi syntynyt ennen vanhempien vihkimistä. Asia oli esillä Turun konsortiossa 7.5.1664. Naimaton.

2) **Joakim** k. 1667. Lippumies 1660 kapteeni Patkull'in alaisuudessa.

3) **Ester**. Eli v. 1674 naimattomana.

4) **Katarina Elisabet** k. 1693 ; 44 vuotias haudattu 19.12.1693 Lohjan kirkko. Puoliso: **Rennerfelt, Karl, ent. Remain tai Rennie** s. ennen 1620. k. 22.12.1696 haudattu Lohjan kirkko. Everstiluutnantti. Vihitty: 1670

5) **Detlof** s. 1650. k. 1688. Rykmentin korteerimestari. **Luskalan seuraava omistaja.**

Kartanon seuraava omistaja:

Schmiedefelt, Detlof s. 1650. k. 1688. Rykmentin korteerimestari.

Puoliso **Gyllenhjerta, Beata**

Isä: **Gyllenhjerta, Krister Henriksson** s. 13.10.1614. Majuri.

Lapset:

1) **Gustaf**. Syytti v. 1693 Karjalohjan käräjillä erästä tilallista, joka oli soimannut hänen äitiään karkein haukkumasanoin. Häntä ei mainita muissa yhteyksissä.

2) **Görvel**. Haastoi v. 1691 korpraali Jacob Rennerfeltin käräjille avioliitun rikkomuksesta. Oli naimisissa v. 1695, mutta tiedossa ei ole kenen kanssa.

3) **Kristian Joakim** s. 1672. k. 09.11.1721 Kisko, Taipale haudattu 07.01.1722 Karjalohja; kirkon kuori. Laamanni. **Luskalan seuraava omistaja.**

4) **Karl Detlof** s. 1674. k. 19.03.1736. Everstiluutnantti. Puoliso: **Werdenhoff, Beata Eleonora** s. 1686. k. 08.04.1738. (Isä: **Werdenhoff, Klas Jacob** Eversti-

luutnantti. Äiti: **Planting Berglod, Dorotea Eleonora**)

5) **Axel Magnus** s. 1675. k. ; kuoli lapsena.

6) **Märtha Elisabet** s. 1678. k. ; kuoli lapsena.

7) **Märta Juliana** s. 1686. Puoliso: **von Birckholtz, Gustaf Lorenz** s. 1662. Luutnantti. (Isä: **von Birckholtz, Johan** s. 27.05.1615 Yläne. Äiti: **Hare, Kristina**)

8) **Fabian Johan** s. 1687. k. 19.02.1714 Isokyrö; kaatui taistelussa. Kapteeniluutnantti, Savon jalkaväkirykmentti. Puoliso: **Tawaststjerna, Elisabet Sofia** s.

22.10.1695. k. 27.02.1742 Mikkeli, Kyhkylä. (Isä: **Tawaststjerna, Jacob Pontus** Kihlakunnanpuoliso. Äiti: **Gråå, Margareta**)

Kartanon seuraava omistaja:

Schmiedefelt, Kristian Joakim s. 1672. k. 09.11.1721 Kisko, Taipale haudattu 07.01.1722 Karjalohja; kirkon kuori. Laamanni.

1. puoliso: **Gezelius, Elisabeth** k. 1696. Vihitty: 31.08.1695 Vihti. (Isä: **Gezelius, Johan** s. 03.02.1615 Ruotsi, Romfartuna. Turun piispa. Äiti: **Gutheim, Gertrud**)

2. puoliso: **von Rohr, Lovisa** k. 19.12.1715 Sammatti, Luskala haudattu 26.01.1716 Karjalohja; kirkon kuori. (Isä: **von Rohr, Joakim Georg Fredrik** Evers-tiluutnantti. Äiti: **Cronman, Kristina**)

Lapset:

1) **Beata Kristina** s. 06.02.1704 Sammatti, Luskala. k. 1767 Sammatti, Luskala; halvaus haudattu 16.03.1767 Sammatti; kirkon kuoriin. **Luskalan seuraava emäntä.**

2) **Kristian Joakim** s. 18.09.1705 Sammatti, Luskala. k. 06.11.1705 Sammatti, Luskala.

3. puoliso: **Brummer, Dorotea Helena**

Kartanon seuraavat omistajat:

Schmiedefelt, Beata Kristina s. 06.02.1704 Sammatti, Luskala. k. 1767 Sammatti, Luskala; halvaus haudattu 16.03.1767 Sammatti; kirkon kuoriin.

1. puoliso: **Rennerfelt, Carl Magnus** s. 10.04.1701 Vihti, Salmi. k. 1722 Vihti, Kirvelä. Vihitty: 09.01.1722 Sammatti, Luskala. (Isä: **Rennerfelt, Anders Magnus** s. 1678 Nummi, Mäntsälä. Luutnantti. Äiti: **Hästesko-Fortuna, Margareta**). Eli ilman virkaa.

Lapset:

- 1) 'Tyttö' s. Vihti, Vanjärvi, Kirvelä ?. k. haudattu 24.02.1723 Vihti.
- 2) 'Poika' s. Vihti, Vanjärvi, Kirvelä ?. Haudattu yhdessä sisarensa kanssa, oletettavasti kaksoset.

2. puoliso: **Brunow, Berndt Johan** s. 1695 Janakkala, Irjala. k. 1768 Sammatti, Luskala; vatsatauti haudattu 02.07.1768 Sammatti. Kornetti. Vihitty: 22.09.1723 Sammatti, Luskala. (Isä: **Brunow, Gustaf Adolf**. Äiti: **Ehrenprijs, Anna Maria**)

Lapset:

- 1) **Ulrika Eleonora** s. .5.1733 Sammatti, Luskala. k. 1733 Sammatti, Luskala haudattu 05.06.1733.
- 2) **Carl Fredrik** s. 18.11.1723 Sammatti, Luskala. k. 1743 Sammatti, Luskala.
- 3) **Maria Elisabet** s. 26.09.1725 Sammatti, Luskala.
- 4) **Lovisa Catarina** s. 03.10.1728 Sammatti, Luskala. k. ; kuoli pieneenä.
- 5) **Anna Christina** s. 09.04.1730 Sammatti, Luskala. k. 1778 Janakkala, Tuomola; keuhkotauti haudattu 26.03.1778 Janakkala. Puoliso: **Ogolvie, Carl Reinhold** s. 1724. k. 08.09.1780 Janakkala, Tuomola; vesitauti. Vihitty: 27.12.1768 Sammatti, Luskala.
- 6) **Magdalena Sofia** s. 11.06.1734 Sammatti, Luskala. k. 1735 Sammatti, Luskala haudattu 02.02.1735.
- 7) **Berndt Johan** s. 17.09.1736 Sammatti, Luskala. k. 22.05.1810 Loppi, Djurvik; vanhuus. Kersantti. **Luskalan Ylitalon seuraava omistaja.**
- 8) **Ulrika Eleonora** s. 05.01.1740 Sammatti, Luskala. k. 1740 Sammatti, Luskala haudattu 02.03.1740.
- 9) **Helena Eleonora** s. 24.03.1741 Sammatti, Luskala. k. 1771 Lohja, Lehmijärvi; rutto haudattu 08.05.1771. Puoliso **Rennerfelt, Mauritz Johan** s. 28.02.1737 Nummi, Immola. k. 13.11.1802 Karjaa, Knusbacka, Storgård; halvaus. Luutnantti. Vihitty: 04.05.1767 Sammatti, Luskala. (Isä: **Rennerfelt, Adam Johan** s. 24.03.1702 Nummi, Immola. Äiti: **von Saarbrücken, Sofia Christina** s. 1702).
- 10) **Sofia Juliana** s. 14.02.1745 Sammatti, Luskala.
- 11) **Catarina Lovisa** s. 01.01.1747 Sammatti, Luskala. k. 01.01.1789 Sammatti, Luskala, Ruokjärven torppa; "vanhuus". Kaksonen.
- 12) **Carl Fredrik** s. 01.01.1747 Sammatti, Luskala. k. ennen 1811. Kersantti. **Luskalan Alitalon seuraava omistaja.**

Luskalan Ylitalon ensimmäinen omistaja:

Brunow, Berndt Johan s. 17.09.1736 Sammatti, Luskala. k. 22.05.1810 Loppi, Djurvik; vanhuus. Kersantti.

Puoliso: **Nirberg, Margareta Helena** s. 03.11.1746 Lohja. k. 28.01.1831 Karjalohja, Kattelus; vanhuuden heikkous haudattu Karjaa. Vihitty: 02.04.1777 Lohja, Joenpelto. (Isä: **Nirberg, Johan Fabian** s. 1695/96 Karjala. Kapteeni (omisti Lohjan Karstun Joenpellon 1742...66). Äiti: **Bäckman, Ulrika** s. 1717).

Lapset:

- 1) **Berndt Johan** s. 19.04.1776 Sammatti, Luskala. k. 26.08.1806 Helsinki; (som stockhusfånge). Perämies (kofferdistyrman). Matkusti 1801 ulkomaille.
- 2) **Carl Isak** s. 09.03.1778 Karjalohja, Kattelus. k. 11.03.1833 Karjalohja, Kattelus; lavantauti haudattu 03.04.1833 Karjalohja. Kersantti. Naimaton.
- 3) Gustaf Adolf s. 12.09.1780 Karjalohja, Kattelus. k. 14.12.1844 Karjalohja, Fri-torp; keuhkotauti haudattu 09.01.1845 Karjalohja. Fanjunkkari. Puoliso: **Sjögren, Eva**, s. 12.11.1806 Nummi, Varttila. k. 26.03.1888 Karjalohja. (Isä: **Sjögren, Jacob** Sotilas. Äiti: **Jacobsdotter, Maria**)
- 4) **Samuel** s. 27.04.1784 Karjalohja, Kattelus. k. 12.01.1846 Karjalohja, Kattelus; hengenahdistus haudattu 04.03.1846 Karjalohja. Opiskeli Turussa 1801. Kuolleiden kirjassa mainitaan entisenä opiskelijana.
- 5) **Fabian Jacob** s. 25.02.1786 Karjalohja, Kattelus. k. 24.12.1870 Nummi, Sierla, Pakkala haudattu Nummi, vanha hautausmaa. Luutnantti. 1. puoliso: **Elers, Johanna Carolina** s. 26.01.1785 Loimijoki. k. 15.10.1843 Nummi; vesipöhö. Vihitty: 07.06.1813 Nummi, Sierla, Pakkala. (Isä: **Elers, Henrik Johan** s. 29.11.1751 Loimijoki. Pataljoonan adjutantti. Äiti: **Nigrell, Fredrika Maria** s. 02.10.1751 Halikko). 2. puoliso: **Brunow, Carolina Sofia** s. 25.11.1826 Lieto, Ingoisberg. k. 12.04.1888 Nummi haudattu Nummi, vanha hautausmaa. Vihitty: 21.05.1844 Turku. (Isä: **Brunow, Carl Johan** s. 06.07.1791 Siuntio, Hollstens. Maataloustarkastaja. Äiti: **Riedell, Johanna Carolina** s. 12.02.1798 Turku). Puolisonsa serkun tytär.
- 6) **Märta Catarina** s. 18.02.1790 Karjalohja, Kattelus. k. 21.05.1851 Karjaa. Puoliso: **Wikberg, Anders Johan** s. 13.11.1797 Karjaa. k. 04.07.1839 Karjaa. Tilallinen, Karjaa, Svarvarsböle.
- 7) **Gabriel** s. 16.04.1792 Karjalohja, Kattelus. k. 04.05.1792 Karjalohja, Kattelus; tuntematon sairaus haudattu 13.05.1792 Karjalohja.

Luskalan Alitalon ensimmäinen omistaja:

Brunow, Carl Fredrik s. 01.01.1747 Sammatti, Luskala. k. ennen 1811. Kersantti.

Puoliso: **Rehbinder, Ulrika Elisabet** s. 1756 Lieto. k. 01.03.1844 Marttila, Laurila; vanhuus. Vapaaherratar. Vihitty: 09.11.1779 Lieto, Ingoisberg. (Isä: **Rehbinder, Berndt Otto** Vapaaherra, apupappi (flygeladjunkten). Äiti: **Cedersparre, Brita Margareta**)

Lapset:

1) **Lovisa Charlotta** s. 06.09.1780 Lohja, Vohloinen. k. 16.09.1846 Mäntsälä.

Puoliso: **Mattson, Johan** s. 09.03.1790 Mäntsälä. Tilallinen, Mäntsälä, Nikula. Vihitty: 14.09.1815 Mäntsälä, Sääksjärvi

2) Carl Johan s. 14.04.1783 Lohja, Vohloinen. k. 29.05.1785 Espoo, Mörby, Arveds; pöhöttymä.

3) **Gustav Adolf** s. 29.10.1789 Sammatti, Luskala. k. 15.09.1860 Mäntsälä, Hirvihaara, Jutila. Tilallinen. Puoliso: **Karlsdotter, Maria** s. 13.06.1800. k. 23.10.1866. Vihitty: 26.12.1817 Mäntsälä, Hirvihaara, Finnilä.

4) **Carl Johan** s. 06.07.1791 Siuntio, Hollstens. k. 27.03.1860 Marttila, Tiipilä, Raiho. Maataloustarkastaja. Puoliso: **Riedell, Johanna Carolina** s. 12.02.1798 Turku. k. 13.11.1860 Turku. Vihitty: 16.05.1826 Lieto, Ingoisberg. (Isä: **Riedell, Jacob Fredrik** Kellarimestari Turussa. Äiti: **Rehbinder, Sofia Juliana** Vapaaherratar).

ISBN 978-952-92-6775-0